

memleketim

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı 3 aylık süreli yayınıdır • 2022 • Sayı 6

Afrika Dosyası

Dergimize bu kare kodla
pdf olarak ulaşabilirsiniz

Hacı Ahmed Bey Sarayı, detay (1825-1835),
Konstantin, Cezayir

Bizi Takip Edin!

www.ytb.gov.tr

T.C. KÜLTÜR VE TURİZM
BAKANLIĞI

[twitter / yurtdisiturkler](#)
[ytb_english](#)

[facebook / yurtdisiturkler](#)
[ytbenglish](#)

[YouTube youtube.com / yurtdisiturkler](#)

[instagram.com / yurtdisiturkler](#)

[bip / yurtdisiturkler](#)

[telegram / yurtdisiturkler](#)

[yaay / yurtdisiturkler](#)

memleketim

Yayın Türü **3 Aylık Süreli Yayın**
Basım Tarihi **Mayıs 2022**
ISSN **2717-7327**

Yönetim

Abdullah Eren

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı
adına İmtiyaz Sahibi, Başkan

Abdulahdi Turus

YTB Başkan Yardımcısı

Ceren Erdal

YTB Kurumsal İlişkiler ve İletişim Daire Başkanı

Yayın Yönetimi

Muhammet Sağlam

Genel Yayın Yönetmeni

Zülgaip Akkuş

Murat Arslan

Yazı İşleri

Enes Talha Tüfekçi

Düccane Demirtaş

Metin Editörü / Redaksiyon

Muhammed Eser

Sayı Editörü

Adem Şenel

Grafik Tasarım

Taha Bilhan

Mehmet İpek

Dijital / Web

Yeşim Sertkan

Fotoğraf Editörü

YTB Yayın Kurulu

Abdulahdi Turus

Ceren Erdal

Muhammet Sağlam

Ali Işık

Yayın Türü

3 Aylık Süreli Yayın

ISSN

2717-7327

Basım Tarihi

Mayıs 2022

İletişim

Tel: +90 312 218 4000

Web: www.ytb.gov.tr

Mail: memleketim@ytb.gov.tr

- Dergide yer alan yazıların sorumluluğu yazarlara aittir. Yazı ve fotoğraflar kaynak gösterilerek kullanılabilir.

İçindekiler

Kimlik, Çılgılık, Başlangıç: Afrika'nın Müziği	4
Güven ADIGÜZEL	
Afrika Tarihinin Dönüm Noktaları.....	10
Hatice UĞUR	
Afrika-Türkiye İlişkilerine Bir Gelecek Perspektifi Çizmek ..	14
Mustafa EFE	
Türkiye'nin Afrika Ülkeleriyle Kültürel Bağlarını Derinleştirme Potansiyelini Ortaya Çıkarmak.....	18
İbrahim Abdirahman MUKHTAR	
Zirvelerden Ufka Bakmak: 21. Yüzyılda Türkiye-Afrika İlişkileri	22
Muhammed Yasir OKUMUŞ	
Doğru Bir Perspektifte Nijerya ve Türkiye Arasındaki İlişkiler.....	26
Dr. Mohammed Bawa GUMMI	
Somali'nin Yeniden İnşasında Türkiye'nin Rolü.....	30
YTB Afrika Koordinatörlüğü	
Afrika'nın Savunmasında Türkiye	34
Doç. Dr. Mürsel BAYRAM	
Türkiye'de Yeni Bir Disiplin: Afrika Çalışmaları	38
Dr. Serhat ORAKÇI	
Güney Mısır ve Kuzey Sudan'da Medeniyet Beşiği: Nubya Uygarlığı ve Kültürü	42
Ahmed GARFY	
Afrika'nın Yaşam Kaynağı: Nil.....	46
Osman Kağan YÜCEL	
Kigali: Temiz Caddeler, Gizli Hastalıklar	50
Ali Haşim ŞİŞMAN	
Futbol Ortak Bir Tutku.....	54
Damdja NYACHA	
Afrika'da Futbolun Kısa Tarihi	58
Volkan ÖZKAN	
Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde Afrikalıların Rolü ve Adalet.....	62
Dr. Baransel MIZRAK	
İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunmasında Afrika Örneği: Afrika İnsan ve Halkların Hakkı Sözleşmesi	66
Arş. Gör. Mustafa Yasir KURT	
Devletini Arayan Milletın Şairi: Mohamed İbrahim Warsame Hadraawi.....	80
Ebuzer DEMİRCİ	
Üç Kıtada Hizmet Etmiş Bir Dava Adamı: Hacı Muhammed Dollie Efendi	74
Mustafa Said ŞAHAN	
Afrika Sineması ve Türkiye	82
Arş. Gör. Muzaffer Musab Yılmaz	

Takdim...

Genç ve dinamik nüfusu, ekonomik ve ticarî potansiyeli ve uluslararası sistemde kapsadığı jeo-stratejik/politik alanla Afrika, küresel ölçekte yüzyılımızın en önemli aktörlerinden biri haline gelmiştir. Bu güçlü konumunu ihtiva ettiği sosyal ve kültürel zenginliklerle daha da çekici kılan Kıta, günümüz dünyasının vazgeçilmez bir unsuru konumundadır.

Afrika ile kurduğu ilişkileri eski ve köklü bir tarihi işareten Türkiye, Kıta'ya Batılı birçok ülkenin aksine hiçbir zaman sömürgeci bir bakışla yaklaşmamış; bilakis Kuzey, Doğu ve Güney Afrika başta olmak üzere, tesis ettiği tüm ilişkilerde güvenlik, refah ve istikrarın temini için çaba sarf etmiştir. Çağımızın parlayan yıldızı olan Afrika ülkelerine dönük politikamız bugün daha da güçlendirilmiş bir şekilde, “kazan-kazan” ilkesi ve “birlikte büyüme” prensibiyle son derece geniş ve kapsayıcı bir perspektifle sürdürülmektedir. Kıta'nın her dönemde taşıdığı önemin farkında olan Türkiye, “insanî ve girişimci” bir zemine oturduğu dış politika anlayışıyla Afrika'nın bütünüyle kurduğu ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel ilişkileri “Afrika'nın sorunlarına Afrikalı çözümler” düşüncesi çerçevesinde karşılıklı güven ve faydaya dayalı olarak etkin bir biçimde yürütmeye devam etmektedir. 1998 yılında başlatılan “Afrika Açılımı” bunun en sarıh göstergelerinden birini oluşturmaktadır. Bu açılımla Türkiye, 2005'te Afrika Birliği'ne (AfB) “gözlemci üye” olarak kabul edilmiş, 2008 yılında ise Afrika Birliği'nin “stratejik ortağı” ilan edilmiştir. Birliğe üye ülkelerle bu süreçte tahkim edilen ilişkiler, 2013'te başlatılan “Afrika Ortaklık Politikası” ile yepyeni bir boyuta taşınmış, ülkemiz Afrika'nın kalkınması temelinde Kıta ile kurduğu her türlü

bağı güçlendirme yoluna giderek ilişkileri çok boyutlu ve koordineli bir yapıya büründürmüştür.

Türk diasporası ve uluslararası öğrenci hareketliliğinin yanı sıra, ortak bir tarih ve kültür geçmişini paylaştığımız kardeş topluluklara yönelik faaliyetlerini sürdüren Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı da (YTB) bu süreçte Afrika'ya dönük çalışmalarına hız vermiştir. Başkanlığımızın Kıta'ya matuf çalışmaları ekonomik, sosyal, kültürel ve akademik ilişkileri geliştirmeye odaklı bir şekilde; Türkiye Bursları, Türkiye Mezunları, Kültürel Hareketlilik Programları, Medya Eğitimi Çalışmaları ve Akademik ve Bilimsel İş Birliği Programları eliyle icra edilmektedir. Afrika'da faaliyet gösteren diğer kurum ve kuruluşlarımız gibi YTB de bu çalışmalarla Kıta ile geçmişten gelen güçlü ortaklıkları müşterek fayda prensibiyle çok daha ileri düzeylere taşıma gayretindedir. Hiç şüphesiz, Sayın Cumhurbaşkanımızın liderliğinde, tarihin ülkemiz ve milletimize tevdi ettiği kutsal bir vazife sayarak yerine getirdiğimiz Afrika'ya yönelik çalışmalarımız, anlamını “Dünya beşten büyüktür.” cümlesinde bulan bir ruh ve dinamizmle güçlendirilip geliştirilmeye devam edecektir.

Memleketim Dergisi'nin bu sayısında Türkiye-Afrika ilişkileri ile Afrika'nın birbirinden farklı yönlerini konu alan bir Afrika dosyası hazırlandı. Geniş ve zengin bir içerikle hazırlanan bu dosyaya emek veren herkesi kutluyor, Memleketim Dergisi okurlarına keyifli okumalar diliyorum.

Kara kıtanın güzel gönüllü insanlarına selam olsun...

Abdullah EREN
YTB Başkanı

Kimlik, ığlık, Başlangıç: **Afrika'nın Müziği**

Güven ADIGÜZEL

*“Geçmişte kimse sana sormadı
Geçmişte kimse bana sormadı
Geçmişte böyle yürürdü işler
Geçmişte ne olursa olsun
Kimse bilmek bile istemezdi”*

Salif Keita / Folon

Afrika’da müzik, hayat alfabetesinin ilk harfidir. Söz buradan başlar, ilk nefes ritimdir, yaşamın kaynağına buradan ulaşılır. Müzik; kimlik, çığlık ve başlangıçtır. Yüzyıllar boyunca yeraltı ve yerüstündeki bütün değerleriyle sömürülen Afrikalılar için müzik, ellerindeki son direniş kalesi ve çığlıklarının simgesidir. Öfkeleri, coşkuları, acıları ve sevinçleri müziğe gömülmüştür. Müzik -hassaten geleneksel Afrika müziği- kıtanın her köşesini çiğneyen sömürgecilerin kara çizmelelerine rağmen hayatta kalmayı, varlığını korumayı başarmıştır. Dans, ritim ve müzikle örülmüş bir hayatın varlığı, tam anlamıyla Afrika’yı tasvir eden nihai bir konumlandırmadır.

Yaşamın merkezinde her daim var olan ritim; dini, siyasi, sosyal ve kültürel olgular arasında bir düzenleyici olarak göze çarpar. Yani kısaca hayata değil müziğe ayak uydurursun Afrika’da ve şüphesiz yine aynı sonucu verir. Söylemek ve hareket etmek yekpare eylemlerdir, özdeş bir düzlemi işaret eder. Bu sebeple dans ve müziğin zihnen ayrı bir bağlamda düşünülmesi dahi mümkün değildir. Afrika’da müziğin işlevi, doğum ile ölüm arasındaki hayat yolunu anlamlandıran başat bir unsur olarak temayüz ederken; kötü ruhları kovmak, ölümlere saygı göstermek, evli çiftleri kutlamak, baharı karşılamak, zaferi ululamak, ataları selamlamak, doğumları duyurmak

ve cenazeleri uğurlamak gibi sosyo-kültürel yaşantının bütün önemli anlarında müzik/ritim devreye girer. Geleneksel Afrika müziğinin etkinlik alanı bütün hayatı kapsayan kuvvetli bir rüzgârdır aslında, her an yüzünüzde hissedebileceğiniz türde serin ve sürekli bir rüzgâr.

Afrika kıtasının oldukça zengin bir gelenekle birlikte, derinlemesine bir kültürel birikim ve çeşitliliğin içinden doğan otantik müziği, ortak bir hafızanın oluşması, tarihin/tabiatın varlığına şahitlik edilmesi ve sosyal süreklilik için hareket alanı sağlaması gibi hayatı anlamları olan varoluşsal bir temsiliyet ve en nihayetinde toplumsal bir bellektir. Bu bağlamda kıtadaki cari müziğin tarihsel serüveni, krizler, virajlar ve engebeli yollarla birlikte anılır ve anlaşılır. Müziğin rolü, farklı dönemlerde (sömürgecilik öncesi, sömürgecilik, bağımsızlık) etkileşim ve dönüşümlere bağlı olarak halkın gösterdiği reflekslerle biçimlenmiştir. Sözelimi, geleneksel Afrika müziğinin sömürge öncesinde, dönemin bütün sosyolojik hususiyetlerini üstünde/ruhunda taşıdığını söyleyebiliriz. Krallıklar ve imparatorluklar çağında müzik; kültürel dinamizmi yüksek, yerel olanın en saf haliyle temerküz ettiği, dış etkilere kapalı, daha otantik, ayinsel ve son derece rafine bir ruh haliyle karşımızdadır. Kabileciliğin, kentleşmenin tam

karşısında durduğu, yalın, keskin, içe dönük yıllar.

Afrika'nın ruhu, bir kültürel dinamizm biçimi olarak günlük hayatı da içine alan kadim sözlü kültür geleneğini içeren bir anlamdır. Tarihsel bağlamda varoluşunu bu temsil üzerinden okuyabileceğimiz "kara kıta"nın iletişim refleksleri, kültürel yaşantıyı sürükleyen ritim duygusuyla birlikte düşünülmelidir. Ritim Afrika'nın

doğasıdır, bu duyguyla büyütülür bebekler ve *hayatın müziği* çok erken yaşlarda kulaklarına dolarak kalplerini yeşertir, ruhlarını emzirir. Bazı kabilelerde görülen *doğan her çocuğun kendisine ait bir şarkısının olması* geleneği, yani dünyaya gelmeden önce annesi tarafından mucizevi bir şekilde duyulan (beslenen-hissedilen) bu şarkıyla dünyayı selamlama meselesi, bütün bir ömrü kuşatan müzikal iletişimin kodlarını da içerir. Tarlada

çalışırken, arkadaşına seslenirken, avlanmaya giderken, hatta bir cenazeyi kaldırırken bile ritim asla dışarda bırakılmaz. Afrika'da müzik içten dışa doğru uzanan bir söz köprüsüdür.

Kölelerin Çılgınlıkları

Bağımsızlık uyanışının müzikle birlikte okunması, geleneksel olana yeniden sarılan çağdaş müzisyenlerin ruh hallerini anlamamıza da yardımcı olacaktır. Sömürge yıllarında kolonyalist güçlerin kültürel hâkimiyet ve tahakküm kurma girişimlerine, kendi kimlik ve aidiyetlerine sırtlarını dönerek onay veren, yani bir bakıma cellatlarına cesaret aşılayan müzisyenlerin, çıkmaz bir sokakta kaybolduklarını anlamaları epey uzun sürmüştü. Politik uyanış, tür ve enstrüman zenginliğiyle yıllar içinde oluşan müzikal çeşitliliğin taklit yerine sentez imkanını hatırlatmasına vesile olmuştu aslında. Afrika ritimlerini batı melodileriyle harmanlayan müzisyenlerin *African music* tarzının temellerini atmaya başladıkları bu dönem, müzik endüstrisinin yüzünü Afrika'ya çevirmeye başladığı yıllara tekabül eder. Kitanın ilk müzik yıldızları olarak bilinen Ali Farka Toure, Salif Keita, Fela Kuti, Mory Kante, Youssou N'dour ve Toumani Diabeté gibi isimler büyük bir şöhret kazanarak, seslerini tüm dünyaya duyurmayı başarmışlardı.

Portekizlilerin 15. yüzyıl ortalarında Batı Afrika sahillerine gelmesiyle başlayan köle ticareti, yurtlarından koparılan milyonlarca Afrikanın, Avrupa, Karayipler ve Amerika'ya götürülmesine yol açan utanç verici büyük bir kötücüllük örneği olarak kayıtlara geçmişti. Ruhlarını, yani müzik aletlerini yanlarına almalarına izin verilmeyen köleleri, gittikleri yerlerde hayatta tutan şey; en ağır şartlar altında

çalıştırıldıkları pamuk ve şeker kamışı tarlalarında sırtlarını yakan kırbaçlar eşliğinde söyledikleri hüznünlü özgürlük şarkıları olmuştu. Yurt duyguları zedelenmiş Afrikalı kölelerin bu çığlıkları, ilerleyen yıllarda modern blues ve cazın temellerini oluşturan ezgiler bütünü olarak tüm kıtaları dolaşarak büyük fırtınalar estirecekti, Afrika dâhil. Şurası kesin, siyahi köleler idam edilip kırbaçlanabilirdi; dünya onlara dar edilebilirdi ama çığlıkları asla susturulamazdı. Gemilere balık istifi doldurulurken müzik aletlerini yanlarına almalarına izin verilmeyen köleler ve onlar tarafından yeni dünyaya armağan edilen jazz... Bu müzikal anlayışın ilk dönem enstrümanları arasında trompet ve klarnet gibi çalgıların (saksafon ve piyano daha sonra) baskın olma gerekçesinin, iç savaş zamanındaki krize bağlı olarak köleler tarafından bandodan çok ucuza alınmalarıyla ilgili bir mesele olduğu söylenmektedir. Yoksulluğun belirlediği bir hayat ritmi ve elbette jazz.

Kaplumbağa Adası'nda (Amerika) jazz/blues olan çığlık, Jamaika'da Maroon adıyla bilinen Ganalı savaştı kölelerin dağlarda İngilizlere karşı yaktığı isyan ateşiyle birlikte bir kuşak sonra Bob Marley adıyla anılacaktır. Siyah çığlıklar, Afrika kıtasının dışında oldukça geniş bir ses evrenini temsil etmişlerdir. İsyân ve ritim hiç bitmeyen bir şarkı gibi kölelerin ruhunda dünyayı dolaşacaktır. Brezilya topraklarına ayak basan sömürgeciler, çalıştırmak üzere yanlarında getirdikleri kölelerin isyan ederek Amazon ormanlarına kaçmalarına engel olamamışlardır. Ormanlarda saklanan kölelerin, katillerinden korunmak için geliştirdikleri ölüm dansı Capoeira'nın doğuşu mesela, müzik ve dans bağlamında baktığımızda Afrika'nın kıtaları aşan büyük hikâyesinin özeti gibidir

adeta. Dans ya da müzik, kölelerin en büyük silahı. Bu silahı alıp emperyalistlere doğrultan Bob Marley, African tarzın uzak kıtalardan yankılanan yoldaş sesleri arasına girmiştir. "Zimbabwe" isimli şarkısıyla bunu herkese ispat etmiştir zaten. Marley'le anılan reggae türü, özellikle Güney Afrika, Fil dişi Sahili ve Nijerya'da yerel tınılarla harmanlanarak yeniden hayat bulmuş, kabul görmüştür.

Vuvuzela'dan Ötesi

Afrika kıtasından bahsettiğimiz zaman -kuzeydeki baskın Arap-Berberi etkisinden dolayı- kültürel kimlik üzerinden bakarak Sahraaltı bölgesinden bahsetmiş oluyoruz aslında. Ama kuzeydeki müzikal anlayışlar da Afrika'ya dâhil. Sözelimi, Sufi Berberilere özgü, kendi içinde kuralları olan bir ibadet şekli olarak bilinen Gnawa müziği, kıtadaki müzikal çeşitliliğin önemli yapı taşları arasındadır. Yine çölün mavi adamları Tuaregler'in çölde yaşamalarının anlamına tekabül eden binlerce yıllık müzik gelenekleriyle hatırı sayılır bir ağırlıkları vardır. Tinde adı verilen davullarının sesi, çölün müziğine karışarak yatağını

bulmuştur. Modern dönemde çölde blues yapan Tinariwen (çöller) ve Etran Finatawa (geleneğin yıldızları) gibi önemli göçebe Tuareg grupları ortaya çıkmıştır. Cezayir'in Oran bölgesinde yeşeren muhalif Rai müziği (rai, rey, görüş) Cheb Mami, Khaled ve Rachid Taha'nın albümleriyle geniş kitlelere ulaşarak kuzeyin daha Arap esintili havasını Fransa'ya taşıyan bir tür olarak dikkat çekmiştir. Osmanlı hinterlandı içinde kalan Sudan'dan Hamza Ed-Din de başarılı müzisyenler arasındadır. Zenci Musa'yı bilmek kadar Hamza Ed-Din'i de tanımak mühim.

Sahraaltı bölgesinde ise güney ve batı kıyıların dış etkilere göre farklılık gösteren müzikal renklere sahip olduğunu söyleyebiliriz. Freddy Mercury'nin memleketi Tanzania/Zanzibar'da Arap-Hint esintili sentez bir African tür sayılan Taarab müziğini, kaç yaşında olduğu bilinmeyen, bu türün en iyi icracısı olarak kabul edilen "küçük nine-miz" lakaplı Bi Kidude'den dinlemek gerekir. Lompoul Çölü'nde düzenlenen Sahel Müzik Festivali'yle kum tepelerinin üzerinden dünyaya seslenen Senegal, meşhur müzisyeni Baaba Maal'ın ilgi çekici tarzıyla hatırlanıyor. Maal'ın

Dakar Moon şarkısının Afrika'nın ruhunda gezinen bir güzelliği vardır mesela. Yine başka bir Senegalli, ülkesindeki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin sürpriz adayı Youssou N'Dour da uluslararası üne sahip müzisyenlerden. Özellikle *Sama gu-eut gui* isimli şarkısının içinde derin bir keder saklıdır sanki. Mali, müzikal anlamda kıtanın en bereketli havzası olarak biliniyor. Bu havzayı besleyen halk ozanlarının (Griot) dilinde, yüzlerce yıllık bir kültürü şarkı/hikâye/dua ve şiir harcıyla ayakta tutmanın çabası vardır aslında. Başarılı sentezleriyle seslerini dünyaya duyurmayı başarmış Malili müzisyenler, bu çabaya ortak olarak Griot şarkılarının mirasını sırtlanmış ve modern griotlar olarak yollarına devam etmişlerdir.

İrkçi beyazların yüzünde tokat gibi patlayan şarkılarıyla dikkat çeken Güney Afrika ve bu ülkenin kalbinde icra edilen müzik, doğası gereği daha protest bir dile sahiptir. Müzikal anlamda belki de batıyla ilk tanışan Afrika ülkesi olarak Güney Afrika adını zikretmemizde bir sakınca yok. Çünkü Paul Simon'un bu ülkedeki müzisyenlerle kaydettiği 1986 tarihli "Graceland" albümü -her ne kadar politik tavırdan uzak, dertsiz şarkılardan oluştuğu iddiasıyla eleştirilecekse de- bir milat kabul edilir. Güney Afrika müziğinin Vuvuzela'dan öncesi/ötesi de var yani.

Afrika müzikal bir gökkuşağı olarak, uçsuz bucaksız ve bitimsiz bir ses evreni. Müziğin ana vatanı, bütün renkleri ruhunda taşıyan bir ritim deryası. Ritim hayatın ta kendisidir. Afrika müziğinin karakteristiği ise, doğası gereği poliritimdir. Daha anlaşılır bir dille, çoklu ritim. Farklı ölçülerdeki ritmik yapıların üst üste çalınmasıyla ortaya çıkan bu çok seslilik etnomüzikolog A. M. Jones'e göre

"ritimlerin çarpışıp zıtlaşması" anlamına da geliyor. *Karmaşık'ın estetiği* ya da *birlikte ama yalnız* gibi isimlendirmeler yapmak da mümkün. Afrika'da icra edilen müziğin en ayırt edici özelliği olarak görülen ve farklılıkların birliğini hedefleyen poliritim, ortak paydası olmayan ritimleri aynı anda

çalduğumuzda karşımıza çıkan dönüştürücü toplamın adıdır. Zengin bir döngü, estetik bir kaos, pası silinmiş bir kulak yani özetle.

1987 yılında yayınladığı ilk solo albümü "Soro"dan beri, müziğiyle Afrika'yı odağına alan ve Afrika'nın müzikal elçisi sayılan Salif Keita bir röportajında şunları söylüyor:

“Karamsar olmak için hiçbir neden yok. Afrika çok güzel bir kıta, sadece tecrübesizlikleri olan, gelişmeye ihtiyacı olan ancak bir taraftan da güzellikleriyle, insanlarıyla ve enerjisiyle zenginliklerle dolu olan genç bir kıta. Gelecek nesiller için oldukça iyimserim.” Her şeye rağmen müziğiyle umudu

kanatlandıran cümleler kuran bir müzisyen olan Keita, müzik-Afrika ilişkisinde, sesiyle dönüştürücü bir gücü temsil ediyor aslında. Müzik, Afrika'nın dünyaya söyleyeceği sözün ilk anahtarıdır. Afrika'nın müziğinden bahsedildiğinde aklımıza yalnızca (ya da ilk olarak) tam-tamların gelmesi

halledilebilir bir sorun olarak karşımızda duruyor. Afrika özelinde, djembe, gün batımı, vahşi hayat, sefalet ve safariden ötesine giriş yapabilmek için sosyolojik açıdan müzik oldukça iyi bir seçenek. Salif Keita'nın, sözleriyle dikkat çeken şarkısı “Folon”dan başlayarak, Afrika dâhil.

Afrika tarihi, yüzlerce yıl boyunca birçok ön yargı ve mitlerle örülü bir anlatı formunda ulaştı bizlere. Afrikalılar ya da Afrika toplumları ise zaten yazılı kaynaklarının eksikliğine işaret edilerek “tarihsiz toplumlar” olarak tanımlandı ve bu tanım, Afrika ile ilgili yapılabilecek tüm bilimsel çalışmaları gölgeledi. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında Afrikalı tarihçiler ise doğal olarak şu soruyu sordular: Neden Antik Yunan tarihinin İlyada ve Odise gibi sözlü tarih öğeleri ile temellendirilmesi kabul görürken Afrika’nın sözlü tarih geleneği reddedildi ve Afrika “tarihsiz” ilan edildi? Afrika toplumlarının çağlar boyunca yaşadığı zaferler, yenilgiler, dini inançlar, törenler vb. ile birbirine eklenerek oluşan kolektif hafızasının ürünleri olan bu eserler neden değersiz addedildi? Diğer önemli bir soru ise, Afrika neden Avrupa tarihinin kavramları ve dönemselleştirme parametreleri temel alınarak incelendi? Yoksa, Afrika toplumlarının özgün kültürler oluşturamayacakları, tek başına tarih sahnesinde yer alamayacakları ve dolayısıyla hep bir “koruyucu” ya da “veli” ye ihtiyaç duyacakları gibi bir sonuca mı varmak gerekiyordu?

İşte Avrupa’da Aydınlanma Çağı ile başlayan, David Hume’un “Beyazlarınkinden başka bir medeniyet tanımam” dediği, Hegel’in ise Afrika kıtasını kendi içinde renk skalası oluşturarak sınıflandırdığı ve Sahraaltı Afrika’yı barbar ve vahşi olarak tanımladığı tüm hastalıklı bakış açıları yüzlerce yıl birbirlerini besleyerek Afrika’nın tarihsel bir birim olarak müstakil ve objektif bir şekilde kendi kaynakları üzerinden çalışılmasının önüne geçmekteydi. Ya da bu alanda yapılan çalışmalar,

özellikle “sömürgecilik dönemi ve kölelik” üzerinde yoğunlaştığından kıta genelinin tarihyazımı ile ilgili görme bozukluklarının ortaya çıkmasına neden olmaktaydı.

Bu durumun İkinci Dünya Savaşı sonrasında yavaş yavaş değiştiği gözlemlenmektedir. Özellikle bağımsızlık süreçleri ile Afrikalı devletler uluslararası arenada daha fazla yer almaya başladılar. Gerek yerel tarihçiler gerekse de farklı milletlerden Afrikanistler, Afrika tarihini teorik ve de metodolojik olarak daha doğru bir zeminde ele almaya başladı. “Batı merkezci bakış açısı” yerine 1920’lerde Latin Amerika çalışmalarında gündeme geldiği üzere “Alan Çalışmaları” yaygınlaşmaya başladı. Bu anlamda özellikle UNESCO’nun birçok yerel tarihçinin söz sahibi olduğu hem Afrika’da konuşulan yerel dillerde hem de belli başlı dünya dillerinde yayınlanan sekiz ciltlik “*General History of Africa*” isimli devasa eseri önemli bir dönüm noktası oldu.

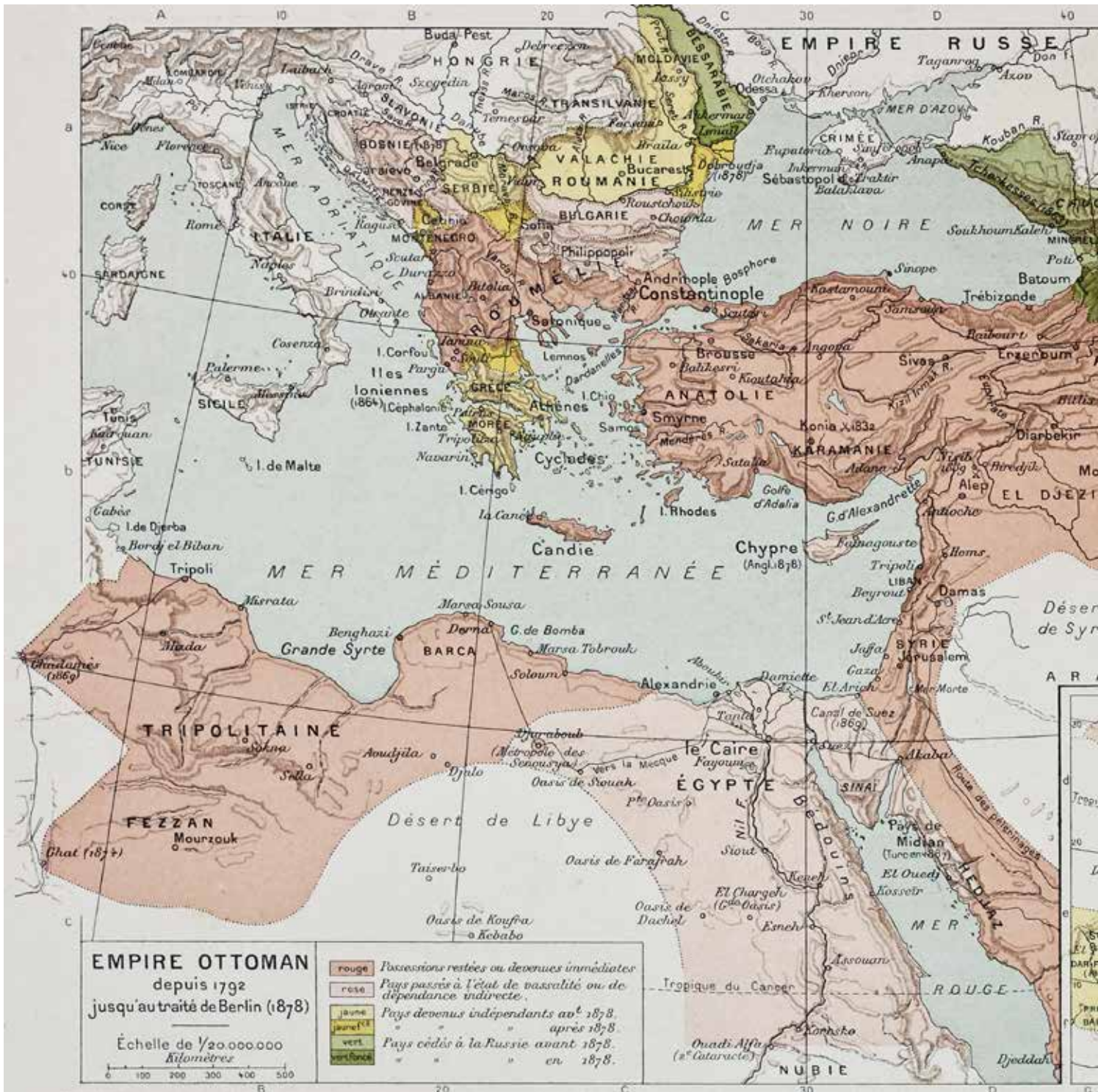
Bu dönemde, Carter Godwin Woodson ve W.E.B Du Bois gibi birçok Afrika kökenli tarihçi ya da sosyal bilimci “medeniyet” kavramını sorgulamaya açarak Afrikalıların dünya medeniyet tarihine yaptığı katkılara yönelik eserler ürettiler. Mısır Medeniyeti ve Yunan Medeniyetinin “Afrikalı” kökenlerine vurgular yapan tarihçiler ise meseleyi biraz daha uçlarda gündemde tutmayı denediler. Özellikle son otuz yıldır, dünya tarihinin ayrışma noktalarına değil, bütüncül alanlarına odaklanmayı tercih eden yeni yaklaşımlar da gündemdedir.

Afrika tarihini doğru okumak uzun yüzyıllar boyunca kıta ile temas

içerisinde olan Osmanlı İmparatorluğu araştırmacıları için de büyük bir önem arz etmektedir. Osmanlı Devleti’nin 16. yüzyıldan itibaren özellikle Hint Okyanusu dünyasına dâhil olma girişimleri, onu Afrika’ya yakınlaştırdı. Kızıldeniz liman şehirlerinde kurduğu hâkimiyet ve Mısır’ın Osmanlı yönetimine geçmesi ise Osmanlı’yı Afrikalı bir devlet yaptı. Birinci Dünya Savaşı’na doludizgin giden 20. yüzyıl ilk çeyreğinde, İtalyanların işgal ettiği Trablusgarp’tan çekilene kadar Osmanlı’nın dört yüz yıl boyunca Afrika ile çok yönlü temasları oldu.

Kızıldeniz liman şehirlerinde kurduğu hâkimiyet ve Mısır’ın Osmanlı yönetimine geçmesi ise Osmanlı’yı Afrikalı bir devlet yaptı.

Osmanlı Devleti için Afrika’nın hiçbir zaman tek bir tanımı olmadı. Tanımlar zamana ve bölgeye göre değişkenlik arz etti. Otuz milyon kilometrekareyi aşkın coğrafi yayılımı, yüzlerce farklı dili, yedi iklim ve rengârenk yapısıyla Afrika’nın tek bir tanımı olamazdı zaten. 16. yüzyılda Hint Okyanusu merkezli bir Afrika nosyonu ile Afrika’nın Doğu (Uzak

Doğu) dünyasına uzanan yönü ile temasta oldu. Portekizlilerin egemen güç olmaya çabaladığı Hint Okyanusu dünyasında ticaret yaptı, yerli sultanlarla iş birliği içinde oldu. Baharat Yolu'nu kontrol etmeyi planladı. Kızıldeniz liman şehirlerindeki varlığı ile bir yandan yüzünü kutsal topraklara çevirdi. Her renk ve dilden Müslüman hacıyı Kızıldeniz'in öte tarafındaki kutsal topraklara taşıdı. Öte yandan Afrika'nın başta esir ticareti olmak üzere (!), tarım, fildişi, baharatlar gibi çeşitli emtialarını Akdeniz dünyasına taşıdı. Kuzey Afrika'da kurmuş olduğu eyaletler ile idari, ekonomik, sosyo-kültürel uzantıları günümüze kadar ulaşan güçlü imparatorluk ağları kurdu.

Bugün, Osmanlı'nın kıtada temasta olduğu bu bölgeler üzerine hazırlanmış nitelikli çalışmalar mevcuttur. Özellikle Mısır Eyaleti ve 19. yüzyılda Mısır'ın sınırlarını güneye doğru genişleterek hem Sudan'da hem de bugünkü Uganda sınırları içerisinde kalan bölgelerde etkin olma girişimleri de detaylıca çalışılmayı beklemektedir. Osmanlı Devleti'nin kendi sınırları içerisinde bulunmayan daha uç bölgelerle de temasları olmuştur. Güney Afrika'daki Müslümanların eğitimi için göndermiş olduğu ilim adamı Ebubekir Efendi'nin büyük bir öngörü ile bölgede sadece Müslümanlar için değil, yerel halk için de örneklik teşkil edebilecek kurumsal varlığı günümüze kadar uzanmaktadır. Ayrıca, yine 19. yüzyılda tüm Doğu Afrika'yı idaresi altında bulunduran Müslüman Zengibar Sultanlığı ile geliştirilmiş ile olan temaslar da dikkate değerdir. Bununla birlikte, 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin kıtanın genelinden ziyade,

Kuzey Afrika'da özellikle Mısır Me-selesi ve Trablusgarp ile hemhâl olduğu görünmektedir. Zira 19. yüzyıl sadece Afrika için değil, tüm dünya için çok köklü değişimlerin yaşandığı bir yüzyıldır. Osmanlı Devleti de hem Balkanlar'daki hem de Afrika'daki toprakları nedeniyle bu yüzyılı Afrika kıtasındaki diğer toplumlar gibi "en uzun yüzyıl" olarak tecrübe etmiştir.

Oysa Afrika'yı paylaşmaya girişmeden önce Uzak Doğu'da kozlarını paylaşan Avrupalıların Afrika'yı da talan etmeleri o kadar kısa sürede (1885-1900) olmuştur ki. Sonraki nesillerde tüm Afrika tarihini "sömürgecilik" tarihi olarak okumak, kıtanın tarihini, ekonomisini, siyasetini inceleyen hep "sömürgecilik öncesi" ve "sömürgecilik sonrası" şeklinde adlandırmak, sürecin uzunluğundan değil, tahrip edici etkisindedir. "Sömürgecilik Dönemi"ni Afrika için ilelebet donmuş ve sabitlenmiş bir süreç gibi okumak hatasına düşülmemelidir. Kıtayı donmuş ve tarih ırmağı içinde akış ritmini yitirmiş bir ünite gibi okumak, yanlış değerlendirmelere sebep olacaktır. Yakından bakıldığında, kıtadaki farklı topluluklar, dinler ve dillerin genellemeler yapmaya çok uygun olmadığı görülecektir. Afrika'nın dünya tarihindeki yerini anlamak, bölgenin dünyanın geri kalanından izole bir yer değil de tarih boyunca sosyo-kültürel ve ekonomik yönlerden tüm dünya ile temasta olduğunu bilmek, Afrika algımızı da belirleyecektir.

Kaynaklar:

General History of Africa, UNESCO. (1981-1993)
Dünya Tarihinde Afrika, Küre Yayınları. (2016)

Afrika-Türkiye İlişkilerine Bir Gelecek Perspektifi Çizmek

Mustafa EFE

Ülkemizin çok yönlü ve aktif dış politika yaklaşımının bir gereği olarak Afrika ülkeleriyle ilişkimizin, ortaklık anlayışını esas alan ve sürdürülebilir bir zemine oturtulması büyük önem taşımaktadır.

Tarihi, jeopolitik ve jeokültürel açıdan bir Afro-Avrasya ülkesi konumundaki Türkiye çok boyutlu bir

dış politika izlemeye çalışmaktadır. Bu süreçte Türkiye'nin izleyeceği politikaların, çok boyutluluğun bütün boyutlarına cevap verebilecek felsefi, tarihi ve coğrafi derinlikte olması önem arz etmektedir. Bu konuda yaklaşımımız hem Afrika kıtasının ve hem de Türkiye'nin karşılıklı olarak beklentileri, menfaatleri ve gelecekteki

ihtiyaçları dikkate alınarak dile getirilmeye çalışılmalıdır.

Türkiye'nin Afrika'da varlığının kalıcı olması ve yürüteceği çalışmaların da uzun vadeli olabilmesi için Türkiye'nin bugün yürütmüş olduğu Afrika politikası, Afrika'yı keşfetme veya Afrika'ya açılma olarak değil '**Afrika'ya Dönüş**' olarak okunmalıdır.

Afrika-Türkiye İlişkilerinin Tarihsel Temelleri

Türkiye, Afrika kıtası ile -tamamıyla olmamakla birlikte- ortak bir tarihe, dine ve siyasi geçmişe sahiptir. Mısır'da Tolunoğulları Devleti'nin 868 yılında kurulmasıyla başlayan ortak tarih İhşitler, Eyyubiler, Memlukler ve Osmanlılarla devam etmiştir. Türklerin aslında Anadolu'dan önce Afrika'da devlet kurduğu ve Afrika'ya yerleşmeye başladığı görülmektedir. Türkiye'nin tarihi hinterlandı içerisinde değerlendirildiğinde Afrika'nın, yaklaşık olarak 30 ülke, 14 milyon km² toprak, 650 milyon nüfus ve neredeyse 1200 yıla yakın bir ortak tarih ve varlık gösterdiği bir kıta olduğu dikkate alınmalıdır.

Kıtadaki tarihi geçmişimizden dolayı Afrika, Türk dış politikasında vazgeçilemez bir bölgedir. Fakat yıllarca Afrika ülkeleri sadece Birleşmiş Milletler toplantılarında özellikle de Kıbrıs konusunda destek bulmak için ziyaret edilen ülkeler olmuştur. Afrika kıtasında sömürgecilere karşı Türkiye Afrikalılarla birlikte mücadele etmiştir. Elbette ki politik ve ekonomik beklentiler ilişkilerin gelişmesine katkı verecektir. Fakat karşılıklı ilişkide "güven duygusunu" inşa edecek olan Türkiye'ye karşı tarihten gelen güven olacaktır. Burada yine bize çok büyük rol düşmektedir. Çünkü Afrikalılara bu tarih unutturulmuştur. Afrika Tarihi kitapları maalesef Avrupa'dan başlamaktadır. Bu noktada önce bizler Afrika kıtasındaki tarihi varlığımızın farkında olmak ve bunu Afrikalılara aktarmak zorundayız. Bu

Afrika'da yürüttüğümüz bütün çalışmalar Afrika'ya yönelik çalışmalarımızın siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal bütün boyutlarına cevap verecek yetkinlikte olmalıdır.

bölgelerde sömürgecilik sonrası ortaya çıkan ülkelerle ortak bir tarihe sahibiz.

Türkler olmadan Afrika tarihi yazılamaz. Afrika olmadan da Türkiye tarihi yazılamaz. Yazılırsa da eksik kalır. Türkiye'nin Afrika kıtasında sömürgeci Batılı devletler gibi kanlı bir tarihi yoktur. Sömürgeci ülkelerin etki alanlarından kurtulan Afrika ülkeleri, tarih yazımında Türkiye ile birlikte çalışmak istemektedirler.

Hâlihazırdaki Durum

Dışişleri Bakanlığı kayıtlarına göre 1998 yılında başlayan, 2005 yılında Afrika Birliği'ne (AfB) gözlemci üye olmamız ve 2008 yılında ülkemizin AfB tarafından stratejik ortak olarak ilan edilmesiyle ivme kazanan çok boyutlu Afrika'ya açılım politikamız kapsamında bölge ülkeleriyle başta siyasi ilişkiler olmak üzere ticaret, yatırımlar, kültürel projeler, güvenlik ve askeri iş birliği ve kalkınma

projeleri gibi birçok alanda hızlı ilerleme sağlanmıştır. Kıtayla ilişkilerimizin güçlendirilmesini teminen tüm Afrika ülkelerinde temsilciliklerimizin açılmasına önem verilmektedir. 2002 yılında sadece 12 büyükelçiliğimiz bulunan Afrika'da 2021 yılında bu sayı 43'e yükselmiştir. Öte yandan, Afrika ülkeleri de ülkemizin ilgisine kayıtsız kalmamış, 2008 yılının başında 10 olan Ankara'daki Afrika büyükelçiliklerinin sayısı 37'ye çıkmıştır. Büyükelçiliklerimizin yanı sıra TİKA, AFAD, Yunus Emre Enstitüsü, Maarif Vakfı, Türkiye Diyanet Vakfı, YTB, Anadolu Ajansı, Türk Hava Yolları gibi kurumlarımızla kıtadaki faaliyetlerimiz daha da yaygınlaştırılmıştır. Türkiye kendi tarihi tecrübesini, toplumsal, siyasal ve kültürel birikimini, sahip olduğu olanak ve kaynakları Afrika ülkeleriyle "Afrika'nın sorunlarına Afrikalı çözümler" ilkesi çerçevesinde ve karşılıklı yarar temelinde paylaşmaktadır. Tarihsel bir temel üzerine inşa edilen Türkiye'nin Afrika politikası siyasi, insani, ekonomi ve kültür ayaklarını içerecek şekilde ve ikili, bölgesel, kıtasal ve küresel olmak üzere dört boyutta yürütülmektedir.¹

Yumuşak güç bağlamında değerlendirilecek bu çalışmalar devam ederken aynı zamanda ülkemizin savunma sanayi ve askeri iş birlikleri konusunda da daha fazla çalışma yapması gerekmektedir. Sömürgeciliğin inşa ettiği zihni yıkımların ve etkilerinin farkında olmalıyız. Çünkü bugün Afrika ülkelerinin neredeyse hepsinde

¹ <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>

eski sömürgeci devletlere karşı bir hayranlık vardır.

Eğitim, Kalkınma Yardımları ve İnsani yardımlar

Eğitim çalışmaları yapılırken ülkelerdeki kültür, etnik, dil, din ve mezhep hassasiyetleri göz önünde bulundurulmalıdır. Müslümanlar açısından da Müslümanlara Sünnilik, Hanefilik, grupçuluk, hizipçilik refleksleriyle değil sadece Müslümanlık üzerinden bir dil oluşturulması daha kucaklayıcı olacaktır. Eğitim çalışmaları, mümkün mertebe çocuklar kendi topraklarından koparılmadan buldukları ülkelerdeki sosyo-kültürel ortamla uyumlu bir şekilde kurulacak eğitim yuvalarında yapılmalıdır.

BM raporları ve yönlendirmeleriyle Afrika'da yardım çalışmaları ve kalkınma yardımları yapan ülkeler ve sivil toplum kuruluşları da Afrika'nın sistematik bir şekilde bağımlı hale getirilmesi, geri bırakılması ve yeni sömürgeci

güçlerin güdümünde kalmasına bilerek veya bilmeyerek destek vermektedirler. Kalkınma programları, bölgesel kaynakların kullanıldığı üretime dayalı ve sürdürülebilir olmalıdır.

İnsani diplomasi bağlamında Türkiye'nin Afrika kıtasında yürüttüğü çalışmalar destan yazmaktadır. Bu alanda Türkiye'nin yaptığı çalışmalar Batılı ülkeleri bile şaşkınlığa sevk etmiştir. Uluslararası sistemin pek de alışık olmadığı bir biçimde çalışmaların yürütülmesi ve GSMH oranına göre en yüksek oranda bu çalışmalar için bütçe ortaya koyulması Afrikalılar tarafında takdirle karşılanmaktadır. Mesela 2011 yılında, Sayın Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan insani krizin zirveye ulaştığı Somali'ye giden ilk Başbakan olmuştur. Türkiye, Somali'ye insani krizin zirve yaptığı bir dönemde gitmiştir.

Ticari Hareketlilik

Türkiye'nin Afrika kıtası ile ticareti 2002 yılında 800 milyon dolar

iken bugün 30 milyar dolara yaklaşmıştır. Bu elbette ki çok ciddi bir sıçramadır. Fakat Afrika kıtasını dikkate aldığımızda bu rakamların yeterli olmadığı açıktır. Çünkü birçok Afrika ülkesi en fazla ticareti hâlâ eski sömürgeci ülkelerle yapmaktadır. Türkiye'nin Afrika'da ticari stratejisi "kazan-kazan" olarak ifade ettiğimiz her iki tarafın da kazanması üzerine kurulu adil, paylaşımcı ve iş birliğine açık şeffaf bir ticari yaklaşımdır. Bundan dolayı Afrikalılar eski sömürgecilerden farklı bir şekilde çalışan Türkiye ile iş birliğini tercih etmektedirler.

Afrika ülkelerinin her birinin farklı bir zenginliği olduğunun farkına varılmalıdır. Kimi ülkeler kereste konusunda çok zengin iken kimi ülkeler maden kimi ülkeler de petrol konusunda zengindir. Hâlihazırda Türkiye, Afrika'yı kahir ekseriyetle ihracat yapılacak bir bölge olarak görmektedir. Türkiye'de üretilen malların Afrika pazarlarına satılması üstelik bunun da nakit olarak yapılması gibi beklentiler yoğunluktadır ve bu durum da Afrika ile ticari ilişkilerimizin çeşitlenmesinin önündeki en büyük engeldir. Hâlbuki Afrika kıtası aynı zamanda ithalat yapılacak bir kıtadır.

Afrika ile ticaretimizin yetersiz olmasının en temel sebeplerinden birisi Afrika'ya ihraç edilen Türk ürünlerinin Avrupalı araçlar eliyle ve de üstelik fason markalarla ihraç edilmesi durumudur. Dolayısıyla bu kıtaya doğrudan ticaret yapılabilmesi ile emeğin değeri fazlasıyla ülkemizde kalacak ve üretici de işini büyütebilecektir

Afrika ülkeleri Türkiye ile ortaklıklar kurmak ve ticaretlerini geliştirmek istemektedirler. Afrikalıların dürüst ticari ortaklara ihtiyacı vardır fakat Avrupalı ticari ortaklar istememektedirler.

Tarihi bir Gelecek inşası

Afrikalılar Türkiye'yi küresel emperyalizmin aktörlerinden biri olmadığı için kendilerine yakın görmektedirler. Sömürgeci, işgalci, kibirli Avrupa merkezli Afrika perspektifi yerine iş birliği, dayanışma, ortak tarih, bilgi, birikim ve tecrübesini paylaşma üzerine inşa edilmiş bir Afrika perspektifi en doğru tercih olacaktır. Sömürgeciliğin eski ve yeni bütün formlarıyla Afrika kıtasına yeniden dönüşünün planlarının yapıldığı bir zamanda Türkiye'nin karşılıklı saygı çerçevesinde iş birliği ve dayanışmayı merkeze alarak Afrika'ya dönüşü tarihî bir değer ifade etmektedir. Afrikalılar bu değer de farkındadırlar. Gelişmiş olduğu söylenen eski sömürgeci ülkeler, salgın sırasında en fazla zarar görme ihtimali olan eski sömürgeci Afrika ülkelerine yardım etme hususunda kollarını kıpırdatmamışlardır. Fakat Türkiye, neredeyse bütün ülkelere tıbbi malzeme ve ekipman desteğinde bulunmuştur.

Afrikalılar, Türkiye'nin yaklaşımının değerinin farkında iken batılı ve doğulu fark etmez bu kıta ile ilişkilerini ticarî beklentiler üzerinden kuran ülkeler rahatsız olmaktadır. Çünkü Türkiye bu anlamda yeni bir paradigma inşa etmektedir. Bundan dolayı da bazı ülkelerin sistematik çalışmalarıyla Afrika medyasında Türkiye aleyhtarları yazılar çıktığı görülmekte ve bazen doğrudan bazen de dolaylı

olarak satın aldıkları yerel gazeteciler veya devlet görevlileri üzerinden Türkiye'nin çalışmalarını sabote etmeye çalışmaktadırlar. Fakat bugün nereye giderseniz gidin Afrikalılar Türk olduğunuzu anladıkları zaman inanılmaz derecede bir muhabbetle yaklaşmaktadırlar. Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın küresel sistemin adaletsiz yapılanmasının değişmesi için önce Birleşmiş Milletlerin yapısının değiştirilmesinin gerektiğini ifade eden "Dünya beşten büyüktür" sloganına destek vermektedirler. Bundan dolayı 2009-2010 dönemi Güvenlik Konseyi geçici üyeliği için Türkiye Afrika'dan blok halinde destek almıştır.

Sonuç

Buraya kadar geçen faaliyetlerin tamamı Afrika ile yaşadığımız "hafıza uzaklığı"nı ortadan kaldırmaya katkı verecektir. Bu süreçte, sahip olduğumuz bu büyük tarihe uygun büyük ve geniş bir bakış açısına, yeni bir hafıza ve yeni bir dil inşasına ihtiyacımız var.

Afrika ile ilişkilerimizde artık tek yönlülükten vazgeçilmelidir. Ülkemizde imkânların çok fazla Afrika'da ise imkânların çok kısıtlı olduğu mantığı, Türkiye'nin Afrika ülkelerine sürekli bir şekilde kalkınma ve insani yardımlarda bulunacağı taahhütlerinin ifade edilmesi ilişkilerimizi kör etmektedir.

Türkiye, kılık değiştirmiş sömürgeci güçleri Afrika'ya taşıyıcı bir unsur da olmamalıdır. Türkiye, Afrika kıtasına giderken yanımızda, cebimizde, ajandamızda küresel sömürgeciliğin hiçbir aktörü ile iş birliği yapmamalıdır.

Türkiye bütün jeopolitik ve jeostratejik argümanları kullanırken jeokültürel de ihmal etmemelidir. Afrika'da yürüttüğümüz bütün çalışmalar Afrika'ya yönelik çalışmalarımızın siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal bütün boyutlarına cevap verecek yetkinlikte olmalıdır. Bugün bütün kurum ve kuruluşlarımız yukarıda geçen başlıklardaki çok boyutlu Afrika politikamıza destek vermelidirler.

Türkiye'nin Afrika Ülkeleriyle Kültürel Bağlarını Derinleştirme Potansiyelini Ortaya Çıkarmak

İbrahim Abdirahman MUKHTAR

Son yirmi yıl, Afrika ülkeleriyle ilişkileri açısından Türkiye için büyük bir başarı teşkil etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden bu yana yeni kurulan Cumhuriyet, doğu ve güneyindeki coğrafyalardan uzaklaşmaya çalışmıştır. Ankara, bu coğrafyalar yerine yüzünü Batı'ya çevirmiş ve bu karar, esas olarak modernleşme, ekonomik faydalar ve güvenlik garantileri elde etme arayışıyla şekillenmiştir.

Ancak, Soğuk Savaş'ın sona ermesi Türkiye'nin onlarca yıldır göz ardı ettiği ülke ve bölgelerle olan tarihi bağlarını yeniden keşfetmesini sağlamıştır. Diplomatik, ticari ve kültürel ilişkileri güçlendirmek amacıyla Orta Doğu, Balkanlar ve Orta Asya'daki ülkelerle ilişkileri canlandırmanın yanı sıra Türkiye, 2001 yılına kadar az sayıda büyükelçilik açtığı Afrika'nın güneyine yüzünü çevirmiştir.

Türkiye'nin özellikle Afrika'nın ve kıtadaki Müslümanların bir dostu, bunun da ötesinde İslam dünyasının sesi olma ününü göz önünde bulundurarak, kültürel iş birliği potansiyeline odaklanması gerekmektedir.

Kıta ile ilişkiler ticaret, güvenlik ve kültür gibi çeşitli alanlarda derinleşmeye devam ederken, bu ilişkilerin özellikle kültürel alandaki potansiyeli henüz tam olarak açığa çıkarılmamıştır.

Türkiye'nin kamu ve sivil kurumları, kıta ile bağların güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bu durum, Türkiye'nin kıta ile güçlü tarihi bağlarının olmasının yanı sıra bölgeye yönelik emperyal bir mirasa sahip olmaması dolayısıyla da kolaylaşmıştır. Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle olan çok yönlü ilişkilerindeki dikkat çekici başarıları ve Batı Afrika'da Fransa gibi ülkelere meydan okuması onu vazgeçilmez bir dost haline getirmiştir.

Kültürel İş Birliği Potansiyeli

2000'li yılların başında Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın liderliğindeki Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AK Parti) iktidara gelmesiyle birlikte Afrika kıtası ile ilişkilerin geliştirilmesine yönelik vizyon hız kazanmakla kalmamış, kurumlaşmış, çok yönlü hale gelmiş ve kazan-kazan yaklaşımı ilkesiyle yönlendirilmiştir. O kadar ki, Türkiye'nin kıtadaki büyükelçilik sayısı 2021 yılında 43'e ulaşmış; 2003 yılında 5,4 milyar dolar olan ikili ticaret hacmi 2020 yılında 25,3 milyar dolara yükselmiştir.

Ticaretin yanı sıra iki ülke arasındaki ilişkiler, kültür ve güvenlik alanlarında da iş birliğine doğru evrilmiştir. Terörle mücadele ve sınırların güvenliği hususlarında Bayraktar TB2 insansız hava araçları gibi uygun fiyatlı ve savaşta kanıtlanmış Türk silahlarına şiddetle ihtiyaç duyan Afrika ülkeleri Türkiye ile güvenlik alanındaki iş birliği olanaklarını

son zamanlarda büyük bir ilgiyle değerlendirmektedir.

Bununla birlikte, Türkiye'nin özellikle Afrika'nın ve kıtadaki Müslümanların bir dostu, bunun da ötesinde İslam dünyasının sesi olma ününü göz önünde bulundurarak, kültürel iş birliği potansiyeline odaklanması gerekmektedir.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) gibi kurumlar

tarihi ve dini mekânların tamir ve tadilatına yönelik projelere öncülük etmesine karşın [bu alanda] yapılacak daha çok şey vardır.

Olumlu Adımlar

Türk kamu kurumları, Afrika ülkeleriyle olan kültürel ilişkileri geliştirmede şimdiden ilerleme kaydetmiştir. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) "adil bir lider" olarak nitelendirdiği

ve ilk Müslüman sığınmacıları karşılayan Habeş Kralı Al-Nejashi'nin kabrinin de içinde bulunduğu Al-Nejashi Camii'nin 2018 yılında TİKA tarafından restore edilmesi, buna iyi bir örnektir.

Buna karşın, Türkiye'nin restore edilmesine yardımcı olabileceği birçok dini ve tarihi mekân da vardır. Kenya'da Mombasa, Malindi ve Lamu; Somali'de Barawa, Marka,

Mogadişu ve Zeyla gibi Doğu Afrika kıyılarındaki eski şehirler çok sayıda tarihi cami, kabir ve tadilat gerektiren yapılara ev sahipliği yapmaktadır. Bu alanların restorasyonuna katkıda bulunmak, sadece kültürel ilişkileri geliştirmek ve İslam tarihini korumakla kalmayacak, aynı zamanda Türkiye'nin önde gelen bir Müslüman ülke olarak duruşunu da sağlamlaştıracaktır.

Başka Hangi Adımlar Var?

Türkiye'nin [Afrika'daki] tarihi ve dini mekânların restorasyonuna yönelik çalışmaları medyaya yeterli düzeyde yansımamaktadır. Türkiye; TRT, TRT'nin İngilizce ve Arapça yayın yapan kanalları gibi güçlü bir medya koluyla bu tarihi mekânları dünyaya tanıtmak için kapsamlı belgeseller de hazırlayabilir. Bu hizmet sadece kıtanın İslam mirasının tanıtılmasına hizmet etmeyecek, aynı zamanda bu bölgelerdeki turizm faaliyetlerini de dolaylı olarak artıracak ve böylece yerel halk için yatırım

ve istihdam fırsatları yaratacaktır. Türk firmaları, tecrübeleri ve kapasiteleri ile bu mekânlara yatırım yapmaktan memnuniyet duyacaktır.

Ayrıca Türkiye, tarihi alanların restorasyonu ile ilgili gereksinmelerin tespit edilmesi hususunda yerel imamlar ve sivil toplum kuruluşları ile doğrudan hareket edebilir. Büyükelçilikler aracılığıyla kurulan resmi ilişkiler, genellikle yerel halkın ihtiyaçlarını anlamak için yetersiz kalmaktadır. Türkiye ayrıca, Diyanet Vakfı gibi kurumlar aracılığıyla Hz. Muhammed'in (s.a.v.) doğumunu kutlamak için kitlesel Müslüman katılımı çeken Mevlitler gibi asırlık dini kutlamaları destekleyebilir.

Türkiye, Afrika ile ilişkilerinde büyük ilerlemeler kaydetmiş olsa da, bu ilişkilerin gelişme potansiyelinin çok daha büyük olduğu aşikârdır. Kültürün geliştirilmesine yönelik bu durum, akademik ilginin öncelikle ticaret ve güvenlik bağlarına odaklandığı düşünüldüğünde daha da güçlüdür.

Zirvelerden Ufka Bakmak: **21. Yüzyılda Türkiye-Afrika İlişkileri**

Muhammed Yasir OKUMUŞ

Afrika, Türkiye'nin odak merkezlerinden birisi artık. Kıta ülkeleri ile kurulan ikili ilişkilerin artan hacmi ve kıtaya yönelik giderek genişleyen bir politikanın oluşu Afrika'nın gündemimizde daha fazla yer almasını sağlıyor. Kamu kurumlarının yanı sıra devlet dışı aktörlerimiz de kıtada daha fazla varlık gösteriyorlar. Sivil toplumda ve akademiye giderek artan bir Afrika ilgisi var. Afrika'yı çalışan araştırmacıların sayısı gün geçtikçe artıyor. Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu, Afrika'yı tanıyan, Afrika'nın sorunlarına vâkıf olan, Afrika'nın geleceğine dair vizyonu olan insan kaynağının yetiştirilmesini hedefleyen kurumlarımızın çalışmaları her geçen gün çeşitleniyor. Türkiye'nin çizdiği güvenilir imaj, onun Afrika'daki varlığını güçlendiriyor.

Türkiye Afrika ilişkileri esasen yeni gelişmiyor. Osmanlı Devleti'nin yerleştiği üç kıtadan birisi idi Afrika. Osmanlı hem Afrika'da geniş topraklara sahipti hem de kıtanın geri kalanıyla ilişkileri vardı. "Afrikâ-yi Osmânî", yani Osmanlı Afrikası, Osmanlı'nın Afrika'daki varlığının, ilişkilerinin bütününe ifade eden bir kavram.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan Türkiye'nin Afrika ile ilişkisi belirli oranda geriledi, ortak tarih paylaştığımız kuzey ülkeleri ile bu ilişkiler sınırlı şekilde seyretti (Oğurlu, 2018). Bunun pek çok gerekçesi var elbette. 21. yüzyıla geldiğimizde ise Afrika ile ilişkiler önemli bir ivme kazandı. 1998 yılında ilan edilen "Afrika Açılım Planı", Türkiye-Afrika ilişkileri açısından bir dönüm noktası oldu. Soğuk Savaş sonrasında dış politikada atılım gösterme gayretindeki Türkiye, Afrika'yı bir politika kapsamında gündemine aldı. 1998'de

ilan edilen plan, 2002 yılından itibaren devlet kurumlarının gündemine daha ciddi biçimde girdi. Bu ciddiyet, ilişkilerin farklı boyutlara ulaşmasının önünü açtı. 2005 yılında Afrika Birliği'ne gözlemci üye olan Türkiye, 2008 yılında stratejik ortak statüsüne kavuştu. 2008 yılı "Afrika Yılı" ilan edilirken, İstanbul Türkiye-Afrika zirvesinin ilkine ev sahipliği yaptı.

Türkiye, küresel aktörlerin Afrika'ya olan ilgisinin artışıyla eş zamanlı olarak Afrika'ya yönelik çok boyutlu politikalar üretti ve bunun neticesinde kıta ülkeleri ile ikili ilişkiler gelişti. 2013 yılı itibarıyla Türkiye'nin "Afrika Açılım Politikası" sona erdi ve "Afrika Ortaklık Politikası" dönemine girildi. Türkiye'nin "Afrika'nın sorunlarına Afrikalı çözümler" ilkesini benimsediği, karşılıklı kazanımlara vurgu yaptığı, tahakküm kurmaktan uzak yaklaşımı, kıtada güvenilir bir imaj kazanmasına, dolayısıyla Afrika ile ilişkilerinin boyut değiştirmesine katkı sundu. 2014 ve 2021 yıllarında düzenlenen ikinci ve üçüncü Türkiye-Afrika zirveleri, ikili ilişkilerin dönüşümünü anlatması açısından somut örnekler olarak bu bağlamda öne çıkıyor.

Afrika ile İlişkilerde Yeni Bir Yol: Zirve Diplomasisi

Zirve diplomasisi kavramı, devlet ricalinin çeşitli konuları farklı devletlerle veya devletler üstü kurumlarla görüşmesi için yapılan yoğun toplantıları ifade eder. Bu tanımlama etrafında düşünüldüğünde zirve diplomasisinin modern dönemde sıklıkla yürütüldüğü söylenebilir. Afrika özelinde ise zirveler, özellikle 2000'li yıllardan sonra Afrika'ya küresel yönelimin bir aracı oldu. Zirveler, Afrika'daki

aktörlerin geniş bir katılımı ile temsil edilmesine, önemli konuların yoğun biçimde çok taraflı olarak değerlendirilmesine imkân tanıdığı için tercih edilen bir diplomasi yöntemi haline geldi. Türkiye de bu yaklaşımı benimsedi ve şu ana kadar bu çerçevede üç ayrı zirve düzenledi.

İlki 2008 yılında İstanbul'da gerçekleştirilen zirvenin ana teması iş birliğiydi. Türkiye-Afrika ilişkilerinin bu tarihten sonraki seyrinin çerçevesini belirlemesi açısından önem arz eden ilk zirvede eşitlik, saygı ve karşılıklı kazanım yaklaşımları benimsenerek bir yol haritası oluşturuldu (Özkan ve Orakçı, 2021: 15). Zirve sonunda ilan edilen İstanbul Bildirgesi'nde uluslararası kamuoyu ile paylaşılan bu oldukça geniş kapsamlı yol haritası, hükümetler arası iş birliğinin ticaret ve yatırım, kalkınma yardımları, sağlık, barış, güvenlik, kültür, turizm, eğitim, bilim, teknoloji transferi, gençlik, spor, bilgi ve iletişim teknolojileri ve medya alanlarında yürütülmesinin zeminini güçlendirdi.

İkinci zirve Ekvator Ginesi'nin başkenti Malabo'da 2014 yılında düzenlendi. Ortaklık teması ile düzenlenen zirvede İstanbul Zirvesi'nin belirlediği çerçeve genişletildi, ortak çalışma alanlarına iklim değişikliği, kadınlara yönelik politikalar, hayvancılık, göç, siber suçlar ve uyuşmazlık çözümü ve arabuluculuk yeni ortaklık alanları olarak belirlendi. İlk zirvede belirlenen çerçevedeki iş birliği alanlarının somut politika uygulamalarına dönüşmesi için her bir ortaklık alanına dair alt çalışma başlıkları oluşturuldu.

Türkiye-Afrika zirvelerinin sonucusu ise "Ortak Kalkınma ve Refah

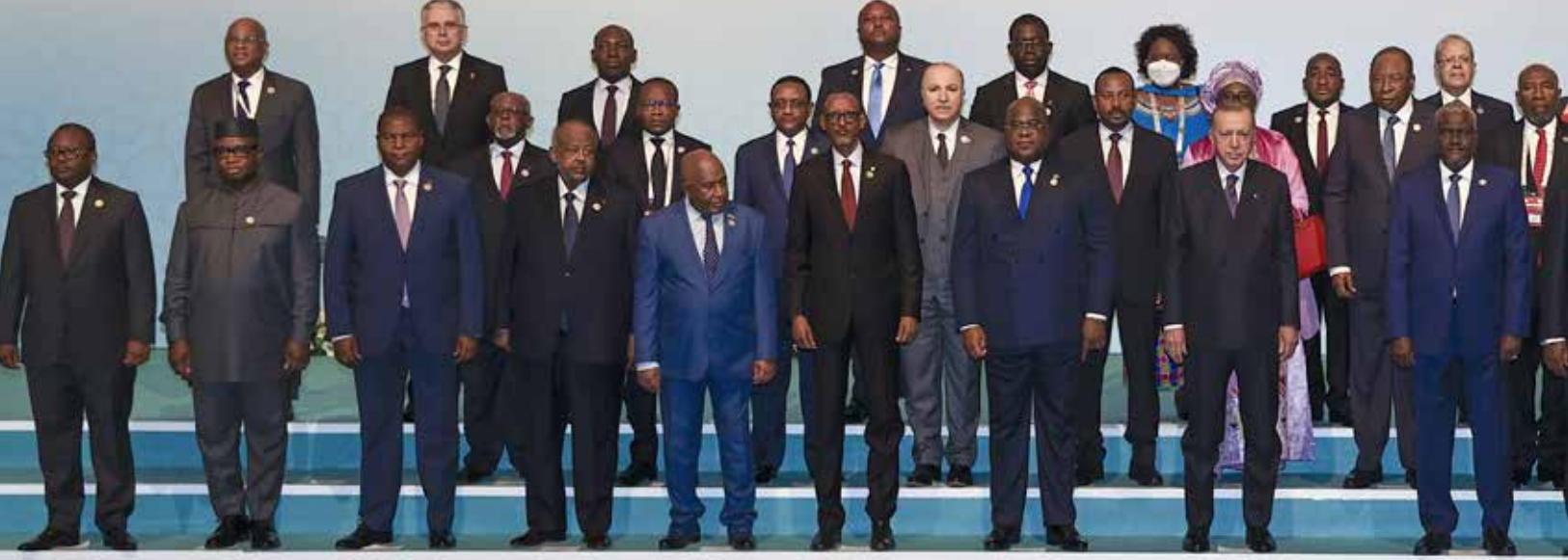

III. TÜRKİYE-AFRIKA ORTAKLIK ZİRVESİ İSTANBUL, 16-18 ARALIK 2021

THIRD TÜRKİYE-AFRIKA
İSTANBUL, 16-18 ARALIK 2021

TROISIÈME SOMMET DE PARTENARIAT TÜRKİYE-AFRIQUE ISTANBUL, 16-18 DÉCEMBRE 2021

توتot

“İçin Gelişmiş Ortaklık” temasıyla 2021 yılının Aralık ayında İstanbul’da düzenlendi. Küresel salgının devam ettiği bir dönemde gerçekleştirilen zirveye oldukça yoğun bir katılım oldu. Zirvenin sonuç bildirisinde 2022-2026 dönemini kapsayan ortak eylem planı barış, güvenlik ve yönetim; ticaret, yatırım ve sanayi; eğitim, bilgi teknolojileri ve iletişim becerileri, gençlik ve kadın gelişimi; altyapı geliştirme ve tarım, dayanıklı sağlık sistemlerinin teşvik edilmesi başlıkları altında toplandı. Bu alanlardaki ortak çalışmalara ek olarak önümüzdeki beş

yıllık dönemde barış, güvenlik ve adalet, insan odaklı gelişme, güçlü ve sürdürülebilir büyüme alanlarındaki çalışmaların güçlendirilmesi vurgulandı.

Zirveleri Gözden Geçirmek: Afrika Politikamızın Muhasebesi

Türkiye, 21. yüzyılda çok boyutlu bir dış politika anlayışını benimseyerek dış politika ve diplomasi araçlarının sayısını önemli ölçüde artırdı. Bu dönemde dış politika stratejisi başta komşu ülkeler olmak üzere dünyanın farklı

bölgeleriyle ilişkilerin geliştirilmesi ve derinleştirilmesine odaklandı. Türkiye’nin iç dinamiklerindeki bu dönüşüm, 2000’li yıllarda başlayan küresel dönüşümle eş zamanlı olarak dış politikada yeni arayışların önünü açtı. Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından küresel aktörlerin Afrika’ya yöneldiği bir dönemde Türkiye’nin de kıta ile ilişkilerini geliştirme çabası yerinde bir açılımdı. Küresel aktörlerin kıtadaki varlığını artırma hamleleri ve özellikle sömürge dönemindeki karneleri göz önüne alındığında, Türkiye’nin kıtaya yönelik yaklaşımının ve ikili

TÜRKİYE-AFRICA PARTNERSHIP SUMMIT

18 DECEMBER 2021

القمة الثالثة للشراكة ال

إسطنبول، 16-18 ديسمبر/كانون

ilişkilerini yaslandığı temelin kıtada varlık gösteren diğer ülkelere kıyasla oldukça özgün olduğu açıkça görülebilir.

Türkiye'nin Afrika siyasetini toparlayıcı özellikte oluşu, odaklanılması gereken iş birliği alanlarını ortak bir akılla belirlemesi, dönemsel izleme mekanizmalarının oluşumuna temel olması sebebiyle zirve diplomasisinin işlevsel bir yöntem olduğu söylenebilir. 2008'deki ilk zirve, Türkiye'nin Afrika'da ihtiyaç duyduğu güvenilir imajı kazanmasının önünü açmışken, 2014'te yapılan zirve ile

Afrikalı liderlerin Türkiye'ye yönelik soru işaretleri de önemli ölçüde azaldı. Üçüncü zirvenin ise Afrika ülkeleri ile ilişkilere, ilişkilerin derinleşmesi hedefi bağlamında olumlu katkılar sağlayacağı açık; bu katkıları önümüzdeki süreçte gözlemlene şansı olacak.

Şu aşamada ilgili kurumların Türkiye'nin Afrika politikasını dikkatle değerlendirmesi ilişkilerin geleceği ve Türkiye'nin Afrika'daki konumu açısından elzemdir. Bugüne kadar yürütülen çalışmaların muhasebesi gelecekte atılacak adımların daha sağlıklı,

nitelikli ve sürdürülebilir olmasının önünü açacaktır. Geride bıraktığımız çeyrek asırlık dönem, Türkiye'nin Afrika'da yeni bir aktör olmaktan kabullenilmiş bir aktör olmaya geçtiği dönemdi. Bu dönemde farklı devlet ve devlet dışı aktörlerin çalışmaları ile giderek genişleyen ve derinleşen ilişkiler ortaya çıktı. Önümüzdeki dönemde bütün bu kurumların daha eş güdümlü biçimde hareket edebilecekleri bir politika tarzının benimsenmesi ve bunu sağlayacak mekanizmaların ivedilikle kurulması gerekli.

Türkiye-Afrika ortaklık zirveleri, Türkiye'nin Afrika politikasında toparlayıcı bir rol oynaması bakımından önem gösterilmesi gereken bir platform. Küresel aktörlerin odağındaki Afrika'da Türkiye gibi geçmişi temiz ve yaklaşımı farklı bir aktörün güçlü olması hem Afrika hem de Türkiye için değerli. Türkiye'nin bu meşru ve dostane imajının güçlenerek devam edebilmesi Afrika politikasının tutarlı ve sürdürülebilir olmasıyla yakından ilgili. Dolayısıyla zirvelerle ivme kazanan ilişkilerin zirveler ötesinde de takibinin yapılması, Afrika politikasının ciddi bir koordinasyon içinde yürütülmesi gerekiyor.

Kaynaklar

- Oğurlu, E. (2018). 1998-2018 arası dönemde Türkiye'nin Afrika deneyimi: Fikirden eyleme bir dönüşüm. *Avrasya Etüdlere*, 54(2), 65-94.
- Özkan, M. ve Orakçı, S. (2021). Türkiye-Afrika zirveleri: Küresel dönüşüm zamanlarında stratejik bir ortaklık. N. Ridley (Ed.), *Zirve Diplomasisi: Afrika'nın Stratejik Ortaklığında Yeni Bir Yaklaşım* (Çev., E. Okumuş). Ankara: Afrika Vakfı Yayınları.

Doğru Bir Perspektifte Nijerya ve Türkiye Arasındaki İlişkiler

Dr. Mohammed Bawa GUMMI

Nijerya Türkiye Mezunları Derneği

Nijerya ile Türkiye arasındaki ilişkiler Osmanlı dönemine kadar uzanmaktadır. Bu ilişkiler, Türkiye'nin yönetim şeklinin cumhuriyet olarak ilan edilmesinden sonra da devam etmiştir. Nijerya'nın kuzeydoğusunda yer alan Bornu İmparatorluğu'nun 1950'lerde Türkiye'den eğitim desteği talep ettiği de belgelenmiştir.

Nijerya'nın sömürge yönetiminden bağımsızlığını kazanmasından hemen önce Türkiye, yeni Nijerya devleti ile diplomatik ilişkiler kurmak amacıyla Nijerya'nın o dönemki başkenti Lagos'ta konsolosluk açmıştır. Bu durum, Nijerya'nın bağımsızlığını ilan etmesinden sadece dört ay sonra, 16 Şubat 1961 tarihinde konsoloslukun büyükelçiliğe dönüştürülmesiyle devam etmiştir.

Ancak Soğuk Savaş'ın etki ve kısıtlamaları her iki ülkenin de kıtalararası dış politika hedeflerini oluşturmaktan ziyade yakın çevrelerine odaklanmalarını gerektirmiştir.

Bununla birlikte, Doğu Bloğunun çöküşü Soğuk Savaş döneminin

bittiğini göstermiş ve ideolojik bölünmeyi zorlaştıracak devlet ilişkilerini genişletmek için yeni fırsatlar ve zorluklar ortaya çıkarmıştır. Türkiye'nin dış ticarete ve ortak girişimlerin teşvikine dayalı yeni ekonomik stratejisi ile birleştiğinde bu durum, Nijerya gibi eski dostlarla olan ilişkilerini genişletmesi için umut verici bir atmosfer oluşturmuştur.

Bu yeni atmosfer, 1996 yılında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı'nın o dönemde iki ülke arasında gerçekleştirilen en üst düzey devlet ziyareti olan Nijerya ziyaretiyle oluşmuştur. Oryantasyon konusundaki tartışmalara karşın, bu ziyaret ikili ilişkilere yeni bir ivme kazandırmıştır. Bu ziyaret vesilesiyle ekonomik ilişkilerin geliştirilebileceği gerekli yasal zemini ortaya koyan çok sayıda ikili anlaşma ve protokol imzalanmıştır.

Nitekim bu ivme ekonomik ve siyasi alandaki gelişmelerle de teyit edilmektedir. Ticaret hacmi, 1995 yılından 2021 yılına kadar olan süreçte dört katına çıkmıştır.

Tıpkı Türkiye gibi Nijerya da nüfusu, kaynakları ve diğer özellikleriyle Afrika'nın ve dünyanın önde gelen ülkelerinden biridir. Türkiye'nin, Nijerya'nın potansiyelini erken keşfettiğini söyleyebilirim. Nijerya, Türkiye Cumhuriyeti'nin 1997 yılında öncülük ettiği D-8 Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'na da dâhil edilmiştir.

1996 yılından bu yana iki ülke arasında üst düzey ziyaretler ve ortaklıklar gerçekleştirilmiştir. Bu gelişmelerin de etkisiyle 2019 yılında Türkiye ile Nijerya arasındaki ticaret hacmi 725 milyon doları aşmıştır. Bu rakamın önümüzdeki yıllarda 1 milyar doları geçmesi elbette her iki ülkenin de çıkarına olacaktır. Türk mallarının Nijerya'da popüler ve prestijli olduğu bilinmektedir. İki ülke arasındaki düzenli uçuşlar neredeyse sürekli doludur. Bu nedenle iki ülke arasındaki ilişkilerin geleceği umut vadetmektedir.

Tüm bu gelişmeleri kolaylaştıran ve iki ülke halkı arasındaki sevgiyi artıran bir diğer faktör olarak Türkiye'nin kültürel diplomasi alanındaki etkileşimini vurgulamak

Türkiye'nin kardeş topluluklar ve ülkelerle kültürel ilişkilerini geliştirmekten sorumlu kurum olan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB), eğitim alanında Nijerya ile uzun vadeli ilişkiler kurmaktadır.

gerekir. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Yunus Emre Enstitüsü (YEE), Türkiye Maarif Vakfı (TMV), Anadolu Ajansı (AA) ve Türk Hava Yolları (THY) gibi Türk kuruluşları, dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Nijerya'da da faaliyetlerini sürdürmekte ve Nijeryalılarla büyük ses getiren projeleri hayata geçirmektedir. Dayanışma ve insani dış politika anlayışının yürütücüsü olan bu kuruluşların

yardımıyla Türkiye, dünyanın Afrika'ya bakış açısına dair yeni bir model oluşturmaktadır.

TİKA, bu iyi niyet diplomasisi ışığında Nijerya'da Boko Haram terörüne maruz kalan ailelere gıda yardımı yapmış ve 2016 yılında Abuja'da Sayın Emine Erdoğan'ın da desteğiyle dünya standartlarında bir yetimhane inşa etmiştir. Benzer şekilde TİKA, 2021 yılında Abuja'daki Bölge 3'te yer alan devlet

ortaokulunun fen laboratuvarlarını da yenilemiş ve donatmıştır. Yunus Emre Enstitüsü ve Türkiye Maarif Vakfı gibi diğer Türk kuruluşları da son zamanlarda Nijerya'daki hizmetlerini ve faaliyetlerini hızlandırmıştır.

Ayrıca, Türkiye'nin kardeş toplumlar ve ülkelerle kültürel ilişkilerini geliştirmekten sorumlu kurum olan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

III. TÜRKİYE-AFRİKA ORTAKLIK ZİRVESİ
İSTANBUL, 16-18 ARALIK 2021

THIRD TÜRKİYE-AFRICA
İSTANBUL, 16-18 DECEMBER 2021

الثالثة للشراكة التركية-الأفريقية
18-16 ديسمبر/كانون الأول 2021

TROISIÈME SOMMET DE PARTENARIAT TÜRKİYE-AFRIQUE
İSTANBUL, 16-18 DÉCEMBRE 2021

(YTB), eğitim alanında Nijerya ile uzun vadeli ilişkiler kurmaktadır. YTB'nin düzenlediği ve Türkiye'yi tüm Afrika için çekici bir eğitim merkezi haline getirmeyi hedefleyen "Türkiye Bursları" programı, her yıl Türkiye'deki üniversitelere davet edilen uluslararası öğrencilere kapsamlı burs olanakları sağlamaktadır. Türkiye'nin son yıllarda eğitim alanında Nijeryalı öğrenciler için daha popüler hale geldiği görülmektedir. Devlet tarafından finanse edilen Türkiye Bursları programının başlatıldığı 2012 yılından 2021 yılına kadar bu bursa 16.720 Nijeryalı öğrenci başvurmuş ve içlerinden en başarılı 337 öğrenciye burs verilmiştir. Halen Türkiye'de eğitim gören 125 Nijeryalı uluslararası öğrenciden 59'u lisans, 36'sı yüksek lisans ve 30'u doktora düzeyinde eğitim görmektedir. Bunların dışında çeşitli Türk üniversitelerinde kendi imkânlarıyla okuyan 2.208 Nijeryalı öğrenci bulunmaktadır.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Recep Tayyip Erdoğan'ın 20 Ekim 2021 tarihinde Nijerya'ya yaptığı son ziyareti, iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da güçlendirilmesine yönelik kararlılığı ortaya koymuştur.

Ziyaret sırasında her iki ülkenin Gençlik ve Dışişleri Bakanları arasında kurulacak iş birliğinin yanı sıra Türkiye ve Nijerya arasında vergilendirme, madencilik, hidrokarbonlar, enerji ve savunma konuları başta olmak üzere, toplam yedi anlaşma imzalanmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, "D-8 (Ekonomik İşbirliği Teşkilatı), İslam İşbirliği Teşkilatı, ECOWAS (Batı Afrika Devletleri Ekonomik Topluluğu) ve Afrika Birliği gibi kuruluşların önemli

bir üyesi olan Nijerya, bölgesinde ve dünyada önde gelen ülkeler arasında yer almaktadır." diyerek Nijerya'ya yönelik düşüncelerini ifade etmiştir.

PARTNERSHIP SUMMIT

القمة
إسطنبول،

Somali'nin Yeniden İnşasında Türkiye'nin Rolü

YTB Afrika Koordinatörlüğü

30

Türkiye'nin Afrika politikasında müstesna bir konuma sahip olan Somali ile ilişkiler, geçtiğimiz on yıl içerisinde sıra dışı bir gelişme göstermiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Başbakan olduğu dönemde 19 Ağustos 2011 tarihinde ülkeye gerçekleştirdiği tarihî ziyaret, yalnızca ikili ülke ilişkileri için bir milat olmamış aynı zamanda Somali'nin kaderini büyük ölçüde değiştiren bir etki yaratmıştır.

Uluslararası medyada sıklıkla kuruşaklık, kıtlık, iç savaş ve terörle gündeme gelen ve işlemez hale gelen devlet mekanizmasıyla kendi kaderine terk edilmiş bir durumda bulunan Somali'ye uluslararası toplumun dikkatini çekmek amacıyla gerçekleştirilen bu üst düzey ziyaretle birlikte Türkiye'nin Somali'deki varlığı yükselen bir belirginlik göstermiştir. Ziyaretin hemen sonrasında, ülkedeki iç savaş nedeniyle 1991 yılında kapatılan T.C. Mogadişu Büyükelçiliği, 1 Kasım 2011 tarihinde yeniden açılmıştır. Takip eden süreçte uygulamaya konulan büyük çaplı insani yardım faaliyetlerinin yanı sıra altyapı, eğitim, sağlık ve güvenlik alanındaki desteklerle Türkiye Somali'nin yeniden inşa sürecine önemli katkılar sunmaya devam etmektedir.

Somali politikası kapsamında takip edilen model ve yaklaşım Türkiye'yi Somali halkı nezdinde diğer dış aktörlerden farklı ve muteber bir konuma yerleştirmektedir. Bu kapsamda, TİKA, AFAD, Türk Kızılay ve çok sayıda Türk sivil toplum kuruluşunun katkılarıyla Somali'de icra edilen insani yardım faaliyetlerinin güvenlik riskine rağmen doğrudan sahadaki unsurlarca gerçekleştirilmesi alışılâgelenin

Türkiye, ülkedeki istikrar ve barış ortamının desteklenmesine verilen önemi her fırsatta ifade etmekte ve bir dış aktör olarak ülkedeki iç çatışmalarda taraf olmadan doğrudan Somali halkının ihtiyaç duyduğu projelerin hayata geçirilmesine yönelik bir yaklaşım sergilemektedir.

dışında bir uygulama olarak Somali halkında değerli bir karşılık bulmaktadır. Bunun yanı sıra, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) ve Maarif Vakfı gibi kurum ve kuruluşlar da eğitim bağlamında nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesine yönelik Somali'de son derece önemli faaliyetler gerçekleştirmektedir. Öte yandan Türkiye, ülkedeki istikrar ve barış ortamının desteklenmesine verilen önemi her fırsatta ifade etmekte ve bir dış aktör olarak ülkedeki iç çatışmalarda taraf olmadan doğrudan Somali halkının ihtiyaç duyduğu projelerin hayata geçirilmesine yönelik bir yaklaşım sergilemektedir. Bu yaklaşımın bir yansıması olarak Türkiye-Somali ilişkileri, ülkedeki siyasi değişimlerden etkilenmeksizin istikrarlı bir şekilde ve derinleşerek devam etmektedir.

Bu bağlamda, geçtiğimiz Mayıs ayında Cumhurbaşkanı seçilen Hasan Şeyh Mahmud'un Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın daveti üzerine 4-6 Temmuz 2022 tarihlerinde Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaret kapsamında

verilen mesajlar işbirliğinin farklı alanları da kapsayacak şekilde genişletilmesi yönündeki iradeyi ortaya koymuştur.

Güvenlik

Somali'nin yeniden inşa süreci kapsamında Türkiye tarafından katkı sunulan en önemli alanlardan birisi güvenlidir. Somali'de iç savaş sonucu etkisiz hale gelen güvenlik sektörünün yeniden yapılandırılmasına yönelik ekipman ve askeri eğitim destekleri ülkenin ve bölgenin istikrarını tehdit eden terörle mücadele için hayati derecede önem taşımaktadır. Hâlihazırda Somali'de devletin güvenliği büyük ölçüde Afrika Birliği Somali Geçiş Misyonu (ATMIS) tarafından sağlanmaktadır. Türkiye, kısa süre içerisinde ülkenin güvenliğini tamamen devralması hedeflenen Somali ordusunun donanım ve personel itibarıyla yeterli kapasiteye sahip olabilmesi adına 2012 yılından bu yana kesintisiz desteğini sürdürmektedir.

Bu kapsamda, Somali ordusuna sunulan teçhizat desteklerinin yanı

sıra Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Türkiye’de ve Somali’de yüzlerce askerî personele eğitim verilmektedir. Özellikle 2017 yılında kurulan Somali Türk Görev Kuvveti Komutanlığı ile iki ülke arasındaki askerî ilişkiler farklı bir boyut kazanmıştır. Türkiye’nin yurt dışındaki en büyük askerî eğitim merkezi olan bu üste yetiştirilen askerî personel, Somali Ordusunun yeniden inşasında önemli görevler almaktadır. Yine aynı şekilde Isparta’da bulunan Terörizmle Mücadele Eğitim ve Tatbikat Merkezi Komutanlığında komando temel eğitimi alan Somalili askerler, Somali’de faaliyet gösteren El-Şebab terör örgütüne karşı yürüttüğü mücadeleye büyük katkı sunmaktadır.

Türkiye’nin güvenlik alanında sağladığı destekler Somali tarafında

büyük karşılık bulmaktadır. Somali Cumhurbaşkanı Hasan Şeyh Mahmud’un resmî ziyareti kapsamında Isparta’da komando eğitimi alan Somalili askerleri de ziyaret etmesi, güvenlik alanındaki işbirliğine verilen önemin en açık göstergelerinden biridir.

Türkiye tarafından Somali’nin barış ve güvenliğine sunulan kararlı destek karşısında 2013 yılında T.C. Mogadişu Büyükelçiliği El-Şebab terör örgütünün saldırısına uğramış ve bir özel harekât polisi şehit olmuştur. Buna mukabil bu tür saldırılar ve güvelik tehditleri Türkiye’nin Somali’de istikrarı destekleme yönündeki iradesini etkilememiştir. Türkiye’nin yurt dışındaki en büyük misyonu bugün Mogadişu’da faaliyet göstermeye devam etmektedir.

Eğitim

Somali’ye yönelik politikasını çok boyutlu olarak ele alan Türkiye ülkede kalıcı istikrar ortamının tesisi için gerekli olan insan kaynağının yetiştirilmesine destek sunmaktadır.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından yürütülen Türkiye Bursları kapsamında her yıl onlarca Somalili öğrenci Türkiye’deki üniversitelerde eğitim alma fırsatı elde etmekte ve Türkiye’nin farklı alanlardaki birikimini ülkelere taşımaktadır. 2006 yılından itibaren lisans ve lisansüstü düzeyde toplamda 1.387 Somalili öğrenciye ülkemizde burslu olarak eğitim görme imkânı tanınmıştır.

Ülkemizdeki yükseköğretim kurumlarında eğitimlerini tamamlayarak ülkelerine dönen Somalili Türkiye Mezunları, ikili ülke ilişkilerine çok önemli katkılar sunmaktadır. Bu bağlamda, Somali Cumhurbaşkanı'nın 4-6 Temmuz 2022 tarihleri arasında ülkemize gerçekleştirdiği ziyaret kapsamında resmî heyette bulunan Savunma Bakanı Abdulkadir Muhammed Nur'un da lisans eğitimini ülkemizde tamamladığını belirtmek oldukça anlamlı olacaktır. Dikkatlerden kaçmayacak bir diğer husus da ziyaret sırasında Cumhurbaşkanı'nın tercümanlığının T.C. Mogadişu Büyükelçiliğinde görevli Somalili bir Türkiye Mezununu tarafından yapılmış olmasıdır. Ülkemizle ve kendi aralarındaki dayanışmanın sürekliliğini sağlamak amacıyla Somalili Türkiye Mezunları tarafından Mogadişu ve Hargeysa'da Türkiye Mezunları Derneği kurulmuştur.

Mogadişu ve Hargeysa'da faaliyet gösteren Türkiye Maarif Vakfı okullarında anaokulundan lise seviyesine kadar her yıl çok sayıda öğrenci eğitim görmektedir.

Aynı zamanda, TİKA tarafından Somali'deki eğitim kurumlarının kapasitelerini artırmaya yönelik projeler yürütülmektedir. Yine sağlıktan tarıma muhtelif alanlardaki mesleki eğitim projeleri ile Somalili genç ve kadınların istihdama katılımına katkı sunulmaktadır.

Bunlara ilave olarak, 2015 yılında faaliyete geçen Recep Tayyip Erdoğan Eğitim ve Araştırma Hastanesi bölgenin kapasite ve teknoloji bakımından en gelişmiş hastanesi olmasının yanı sıra Somalili sağlık personelinin yetiştirilmesi

bakımından da önemli bir eğitim merkezi olarak hizmet vermektedir. Somali halkının sağlık hizmetlerine erişim noktasındaki büyük bir ihtiyacı karşılayan hastaneye Somali'nin tüm bölgelerinden ve çevre ülkelerden hasta gelmektedir. Hastanede uzmanlık eğitimlerini tamamlayan Somalili doktorlar tıp alanında ihtiyaç duyulan yetişmiş insan kaynağı olarak ülkelere hizmet vermektedir.

Kapasite Geliştirme - Altyapı Yatırımları

Ülkedeki devlet kurumlarının kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik yürütülen faaliyetler Türkiye'nin Somali politikasının önemli bir parçasını teşkil etmektedir. İç savaş ve terör nedeniyle fiziki olarak tahrip olan bazı kamu kurumları Türkiye tarafından yeniden inşa edilmektedir. Bu kapsamda, iç savaşta hasar gören Parlamento binasının TİKA tarafından yeniden inşası sembolik değeri yüksek prestij projeler arasında bulunmaktadır. Ayrıca ülkemizdeki çeşitli kamu kurum ve kuruluşlarınca çok sayıda Somalili devlet kurumuna tefrişat

desteği sağlanmakta, ekipman ve araç hibesi gerçekleştirilmektedir.

Kamu kurumlarına yapılan kapasite geliştirme desteklerinin yanı sıra Türk firmaları tarafından ülkeye yapılan altyapı yatırımları Somali devletine önemli gelir kaynağı sağlamanın yanı sıra arz güvenliğini sağlama noktasında da önemli bir görev üstlenmiş durumdadır. Bu bağlamda, Mogadişu Uluslararası Havalimanı ve Mogadişu Limanı işletmesinin Türk firmalarda bulunması, ulaşım güvenliğinin sağlanması noktasında Somali devleti için önemli bir kazanım olarak görülmektedir.

2011 yılı itibarıyla Türkiye'nin dış politikasında önemli bir yer edinen Türkiye-Somali ilişkilerinin ilk on yılı, tüm zorluk ve meydan okumalara rağmen oldukça verimli gelişmelere tanıklık etmiştir. Acil insani yardımlarla başlayan işbirlikleri güvenlik, eğitim ve kalkınma yardımları alanlarında genişleyerek büyük gelişme kaydetmiştir. Kuşkusuz Türkiye bugün ülkede barış ve istikrarın tesisine sunduğu katkılarda Somali'nin yeniden inşası ve kalkınması süreçlerinde en önemli uluslararası aktörler arasında yer almaktadır.

Afrika'nın Savunmasında Türkiye

Doç. Dr. Mürsel BAYRAM

34

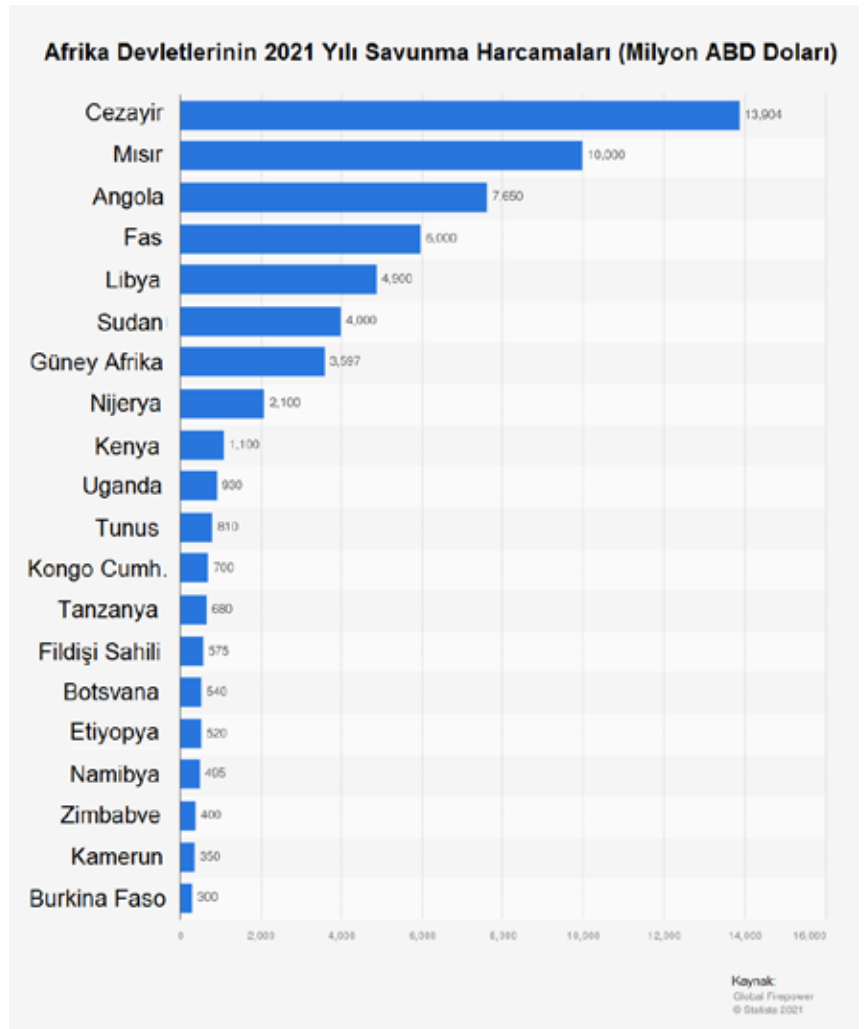

Türkiye'nin Afrika kıtasındaki varlığının kapsamı giderek genişlemektedir. 2022 yılı başında 35 milyar dolara yaklaşan ikili ticaret hacmi ile Afrika devletlerinin ana ticaret ve yatırım ortakları arasında yer almayı başaran Türkiye, savunma sanayii alanında gerçekleştirdiği atılım neticesinde Afrika devletlerinin güvenlik ortağı olarak da sivrilmeye başladı. 2020'de Türkiye'den Afrika'ya yaklaşık 83 milyon dolarlık savunma sanayii ürünü ihraç edilirken bu rakam bir yıl gibi kısa bir süre zarfında 288 milyon doların üzerine çıktı. Afrika devletlerinin neredeyse yarısı Türkiye

ile savunma sanayii iş birliği anlaşması imzaladı. En az 14 Afrika devleti (Burkina Faso, Cezayir, Çad, Fas, Gana, Kenya, Mali, Moritanya, Nijer, Nijerya, Senegal, Somali, Ruanda ve Uganda) Türkiye'den muhtelif silah ve askerî araç ithal etti. 2021'de İstanbul'da düzenlenen 15. Uluslararası Savunma Sanayii Fuarı'na Afrika'dan çok sayıda bakanın iştirak etmesi, Afrika devletlerinin Türk savunma sanayii ürünlerine her geçen gün daha fazla rağbet ettiğini gösteriyor. Anılan fuarda Güney Afrika Cumhuriyeti'nden Africa Defence Group ile Atlantis Group yer alırken, Türk

firmaları da Afrika'daki savunma sanayii fuarlarına katılarak kendilerini tanıtmaya çabalarını sürdürüyorlar.

Türkiye-Afrika savunma ilişkilerindeki canlanma, Afrika devletlerinin egemenliğini ve güvenliğini tehdit eden çatışmaların son 20 yıl zarfında yoğunluk kazanmasıyla bağlantılıdır. Cezayir ile Fas arasında Batı Sahra meselesi üzerinden yürütülen bölgesel jeopolitik rekabet, Etiyopya'da Tigray meselesi nedeniyle yaşanan iç çatışma ve Nil Nehri üzerindeki baraj inşasından ötürü Mısır ile gerilen ilişkiler, Kenya ve Somali'de devam eden El-Şebab tehdidi,

başta Mali olmak üzere Sahel bölgesinin genelinde El-Kaide bağlantılı grupların artan saldırıları, Orta Afrika Cumhuriyeti'nde iç savaşın devam eden etkileri, Kamerun'da şiddetle bastırılmaya çalışılan Ambazonya ayrılıkçılığı, Nijerya'da kanlı eylemlerini sürdüren Boko Haram örgütü, Uganda'da son aylarda yaşanan bombalı saldırılar ve Mozambik'e kadar ulaşan DAEŞ tehdidi, son dönemde Afrika'yı güvenliksizleştiren devlet içi ve devletlerarası çatışmalardan bazılarıdır. Artan çatışma yoğunluğu, hem Sudan, Mali, Gine ve son olarak Burkina Faso'daki darbeler silsilesi ile tes-cillenen militarizasyon eğilimini beslemekte hem de kıta devletlerinin savunma harcamalarına daha fazla bütçe ayırmalarını beraberinde getirmektedir. Afrika devletlerinin toplam savunma harcamaları 2000 yılında 19 milyar dolar civarında iken 2014'te 45 milyar doların üzerine çıkmıştır. 2014'ten itibaren gözlenen nispi düşüş eğilimi 2018'den sonra yerini tekrar yükseliş eğilimine bıraktı. 2021'de ulaşılan toplam savunma harcaması ise

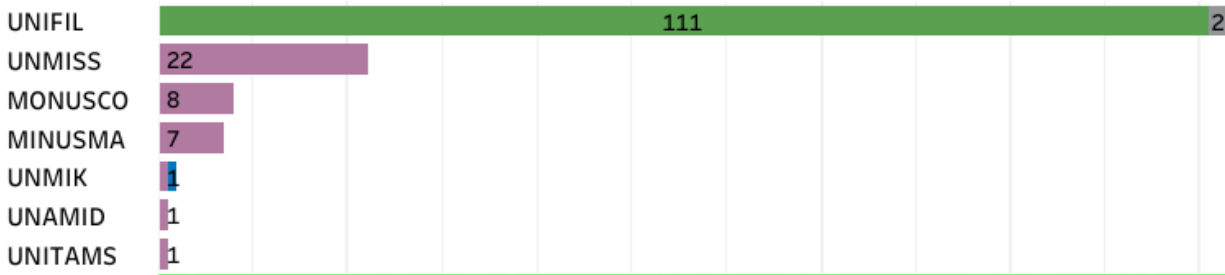
60 milyar dolar civarındadır. Askerî harcamalardaki artış oranı çatışma bölgelerinde çok daha yüksek seviyelere ulaşmaktadır. Mesela 2016-2020 yılları arasında Burkina Faso'nun silah ithalatında yüzde 83, Mali'ye sevk edilen silah miktarında ise yüzde 669 oranında afaki bir artış kaydedilmiştir. Bu bağlamda Afrika devletlerinin artan savunma gereksinimleri ile Türk savunma sanayii ürünlerine gösterdikleri ilgi arasında bir korelasyon olduğu söylenebilir.

Afrika devletlerinin güvenlik ortaklarını ve silah tedarikçilerini çeşitlendirme yönünde bir irade ortaya koydukları bilinmektedir. Bayraktar TB2 silahlı insansız hava aracı gibi maliyet-etkinlik ve fiyat-performans oranı açısından cazip silahlar üretebilen Türkiye, bu bağlamda Afrika devletleri için alternatif bir tedarikçiye dönüşmektedir. Afrika devletlerinin egemenlik ve toprak bütünlüğü ile ilgili hassasiyetlerini önemseyen Türkiye, kapsamlı askerî eğitim desteği ve yüksek teknoloji savunma sanayii ürünleriyle

çatışma sahalarında güç denge-sini meşru hükümetler lehine değiştirebilmektedir. En son Libya ve Etiyopya'da tecrübe edilen bu başarı, Afrika devletleri açısından Türkiye ile savunma iş birliğini cazip kılmaktadır. Türkiye-Afrika güvenlik iş birliğinde bir diğer dikkat çekici örnek Somali'dir. Türkiye, iki ülke arasında yapılan askeri anlaşma kapsamında 2017 yılından bu yana Mogadişu'daki TÜRK SOM üssünde ve Türkiye'de Somalili askerlere eğitim veriyor. Eğitilen toplam asker sayısının 15 bin civarında olması hedefleniyor. Bu da Somali ordusunun yaklaşık üçte birine tekabül ediyor. Türkiye'nin ana gayesi, Eş-Şebab ile mücadelede Somali'nin güvenlik altyapısını ve savunmasını güçlendirmektir. Afrika Birliği Somali Misyonu'nun (AMISOM) çekilmesi halinde Türkiye'nin eğittiği birliklerin radikal örgütlere karşı mücadelede sorumluluğu daha da artacaktır.

Türkiye'nin Afrika'daki savunma yatırımlarını güçlendirebilecek bir diğer önemli faktör, askerî kapasite inşasıdır. Bilhassa terörlere

Country contributions by mission and personnel type (as of 30 November 2021)

Türkiye'nin 2022 Yılı İtibariyle BM Barış Misyonlarındaki Personel Sayısı
(Yeşil: Askerî Personel, Mor: Polis, Mavi: Uzman)

mücadelede etkili yüksek teknoloji savunma sistemleri üretebilen Türkiye, Afrika devletlerinin savunma kapasitelerini inşa etmeye yönelik adımlar attığı takdirde, her geçen gün daha fazla tercih edilen bir askerî ortak haline gelecektir. 2011'de Güney Afrika'da kurulan ASELSAN South Africa (ASA), bu anlamda önemli bir adımdır. Elektro-optik ve opto-mekanik sistem mühendisliği alanlarında faaliyet yürüten ASA, hem ASELSAN ürünlerinin Güney Afrika ve çevre ülkelerde tanıtımı ve pazarlaması ile ilgilenmekte hem de kendisi gibi savunma sanayii alanında faaliyet gösteren Güney Afrikalı Paramount Advanced Technologies ile iş birliği tesis etmektedir. Bu tür ortaklıkların artırılması, Türkiye'nin Afrika'daki savunma yatırımlarının daha gerçekçi bir temel üzerinde uzun vadeli bir iş birliğine dönüşmesini sağlayacaktır.

Türkiye-Afrika güvenlik iş birliği, savunma sanayii yatırımları ile sınırlı değildir. Kıtada barış ve güvenliğin tesisine önem atfeden Türkiye, bu hususta uluslararası inisiyatiflere katkıda bulunmaktadır. 1993-1994 yıllarında Somali'de çatışmaların durdurulması ve insani yardım için güvenli ortamın sağlanması amacıyla BM Güvenlik Konseyi kararıyla Birleşik Görev Gücü adı altında icra edilen barışı koruma operasyonuna bir mekanize bölükle katılan Türk Silahlı Kuvvetleri, bir müddet buradaki Barış Gücü'nün komutanlığını üstlenmiştir. İlerleyen yıllarda Türkiye, diğer Afrika ülkelerindeki BM misyonlarına da yüzlerce polis, askerî personel, uzman ve karargâh subayı

ile katılmıştır. Hâlihazırda Güney Sudan, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Mali ve Sudan'da görev yapan BM barış misyonlarında Türkiye'den yaklaşık 40 polis ve uzman yer alıyor. Barış misyonla-

Bilhassa terörle mücadelede etkili yüksek teknoloji savunma sistemleri üretebilen Türkiye, Afrika devletlerinin savunma kapasitelerini inşa etmeye yönelik adımlar attığı takdirde, her geçen gün daha fazla tercih edilen bir askerî ortak haline gelecektir.

rının bütçelerine ve yeniden imar faaliyetlerine maddi katkı sağlamayı ihmal etmeyen Türkiye, çatışmaların sona erdiği ülkelerde sivil kapasitenin güçlendirilmesini destekleyen BM Barışı İnşa

Komisyonu'nun çalışmalarına da katılmaktadır. Son tahlilde Türkiye'nin gerek bölgesel gerekse uluslararası inisiyatifler bağlamında Afrika devletlerinin barış ve güvenliğine aktif biçimde katkıda bulunan istikrarlaştırıcı bir güç olduğu söylenebilir.

Türkiye'de Yeni Bir Disiplin: Afrika Çalışmaları

Dr. Serhat ORAKÇI

Napolyon 1798'de o tarih itibariyle yaklaşık 3 asırdır Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinde bulunan Mısır'a askeri çıkartma yaptığında Fransa'nın önemli bazı botanikçilerinin, dilbilimcilerinin, tarihçilerinin ve hekimlerinin bulunduğu 167 kişiden oluşan bir bilim insanları heyetini de beraberinde getirmişti. Bilimsel heyet Kahire'de bugün hala varlığını sürdüren *Mısır Bilim Enstitüsü'nü* (Institut d'Égypte) kurarak çalışmaya başladı. Mısır'da 3 yıl süren Fransız işgali Rosetta Taşı'nın (Reşid Taşı) bulunmasıyla tam anlamıyla akademik bir aydınlanmaya dönerken Mısır bilim (Egyptology) denilen disiplin modern haliyle şekillenmeye başladı. 23 ciltlik devasa bir eser olan *Mısır'ın Tasviri* (*Description de l'Égypte*) 1809-1830 yılları arasında Fransa'da yaklaşık yirmi yılda yayınlandı.

Avrupa'nın ilgisinin diğer kültür ve medeniyetlerine yönelimi 19. yüzyılda iyiden iyiye hız kazanırken Mali'nin gizemli şehri Timbuktu'nun sırlarının keşfi için Avrupa'da çeşitli coğrafya cemiyetlerinin seferber olduğunu biliyoruz. 19. yüzyılın ortalarında tam anlamıyla bir İngiliz Fransız çekişmesi yaşanıyor yaşanmasına ama Timbuktu ve çevresindeki bölge hakkında 5 ciltlik kapsamlı bir eser (*Travels and Discoveries in North and Central Africa*) ortaya koymak 1850-55 yılları arasında Afrika kıtasında seyahatler yapan Alman akademisyen Heinrich Barth'a nasip olmuştur. Henüz siyasi birliğini tamamlamamış Almanya, Barth'ın yayınından 27 yıl sonra Afrika kıtasını ilgilendiren en önemli anlaşmaya (1884-85 Berlin Anlaşması) ev sahipliği yaparak sömürgecilikte Fransa ve İngiltere'yi yakalamak için kıtaya yönelecektir.

Mehdi Ayaklanması'nı bastırarak 1899 yılında Sudan topraklarına el koyan İngiltere uzun süre Güney Sudan'da ortaya çıkan kabile isyanlarını askeri yöntemlerle bastırmak zorunda kalır. İngilizlerin kontrol altına almakta zorlandığı kabilelerin etnik ve antropolojik yönden araştırılması ve idari-sosyal yapılarının çözümlenmesi, antropolojinin babalarından kabul edilen C. G. Seligman ve E. E. Evans-Pritchard'a düştü. İngiliz-Mısır Sudanı'nın güneyinde Hristiyanlığı yaymaya çalışan misyonerlerin ilgisi ise yerel dillerin yapısı üzerindedir. İncil'i yerel

dillere çevirmek için uğraş veren misyonerler sadece vaaz vermekle yetinmeyip kalan zamanlarını da yerel dilleri çözmek ve dünyanın henüz tanımadığı bu dillerin sözlüklerini hazırlamakla geçirdiler.

Yukarıda zikredilen kesitlerden de anlaşılacağı üzere başka coğrafyaların araştırılması, tarihlerinin, kültür ve dillerinin çözümlenmesi Avrupa'da sömürgecilik faaliyetlerinin eşlik ettiği aydınlanma ile atbaşı ilerleyerek zamanla "Asya Çalışmaları", "Ortadoğu Çalışmaları"

ve "Afrika Çalışmaları" şeklinde anılan bu diyarların dillerini, kültürlerini, tarihlerini, toplumlarını araştıran yeni akademik disiplinlere dönüşmüştür. Ne var ki bu yönelim Batı dışında kalan kültür ve medeniyetlerin anlaşılması, onlardan beslenme veya kültürlerarası bağ kurma üzerine değil tam tersine oryantalist ve Avrupamerkezci bir bakışla bu yapıları tanımlama, tarihte paranteze alma ve dönüştürme adına yürütülmüştür. O nedenle bu dönemde Afrika kıtasında ve sömürülen diğer coğrafyalarda gerek sanat eserlerinin gerekse de arşiv mahiyetindeki objelerin Avrupa'ya taşınması gerçekleşirken Batı dışında kalan kültür ve medeniyetler adeta kapsamlı bir tarihsizleştirme ve kimliksizleştirme süreci yaşamıştır.

Afrika çalışmaları denen alana biraz daha yakından bakarsak sömürge faaliyetlerinin yarattığı atmosferde ortaya çıkan bu alanın II. Dünya Savaşı'ndan önce Avrupa'da üniversiteler bünyesinde kurumsallaşma sürecinin başladığı görülür. İngiltere'nin meşhur *The School of Oriental Studies*'i 1938 yılında *The School of Oriental and African Studies*'e dönüştür. Leiden bünyesinde Afrika çalışmalarının başlaması 1947 yılında gerçekleşir. Fiili sömürgeciliğin sürdürülebilirliği tehlikeye girdiğinde ise değişen şartlara adapte olabilmek adına Avrupa'da tam anlamıyla bir patlama yaşanır. Edinburgh 1962'de, Uppsala gene aynı yıl, Leeds 1964'de, Cambridge 1965 yılında Afrika çalışmalarına başlar. Bu trendi Birmingham ve Lizbon gibi başka üniversiteler de takip eder. Afrika çalışmalarının Avrupa nezdinde geçmişi uzun bir geçmişe yansansa da bugünden bakıldığında kurumsal altyapısı yetmiş seksen yıllık bir

geçmişe sahiptir. Ancak bu süre zarfında kurulan kütüphanelerin, yapılan sempozyum, konferans ve yayınlanan dergi ve kitapların ise haddi hesabı yoktur. Hatta Afrika çalışmaları alanı bünyesinde “Sudan Çalışmaları”, “Berberi Çalışmaları”, “Sivahili Çalışmaları” gibi alt disiplinler oluşmaya başlamıştır.

Batı’da başka coğrafyaların araştırılması ve bir müfredat çerçevesinde öğretilmesi salt akademik ilgiden öte başlı başına ekonomik ve politik çıkarlarla hatta bazen dini motivasyonlarla da ilişkilidir. Bilimin finansörleri tarafından emperyal hedeflere ulaşmada araçsallaşmasını düşünürsek bu tespit fazla şaşırtıcı gelmez. Bu nedenle çok da masum sayılmayacak şekilde bir aktörün Afrika kıtasına ilgisiyle Afrika araştırmalarına yönelen merkezler açması arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Örneğin, ABD ve Sovyet üniversiteleri bünyesinde Afrika jeopolitiğinin, kültürlerinin, dillerinin, tarihinin araştırılmasına yönelen çalışmalar II. Dünya Savaşı sonrasında yani bu güçlerin küresel hegemonya iddialarıyla ortaya çıktıkları bir dönemde kurumsallaşmaya başlamışlardır. Bu merkezler ABD’de Ford Vakfı gibi kurumlar tarafından fonlanırken biçilen misyon süper güce dönüşme azmindeki ABD’nin çıkarlarını kollamak ve geliştirmek şeklinde belirmiştir. 1957 yılında kurulan *African Studies Association*’ın yönetim kadrosunun ABD istihbarat ve askeri birimleri ile olan yakın ilişkisi ise başka bir tartışmanın konusudur. Benzer şekilde Sovyetler de ilk Afrika çalışmaları merkezini Ivan Potekhin önderliğinde daha çok ideolojik kaygılara eşlik eden hegemonik iddialarının gölgesinde 1959 yılında Moskova’da kurmuştur.

Kenyalı yazar Ngugi wa Thiong’o Afrika’ya ilişkin hâlihazırdaki bilgi üretimini sömürgeci geleneğin devamı olarak değerlendirirken Avrupa’da yürütülen Afrika çalışmalarının

kıtayı “antropolojize” ettiğinden yarınmaktadır. Gerçekten de sömürgecilik evresinde Afrika’ya damgasını vuran ve Afrika’yı tanımlayan Batı, araştırma kuruluşları ile de entelektüel ve akademik alanda tekel oluşturmuş durumdadırlar. Günümüzde Afrika araştırmaları yürüten kürsü, enstitü ve araştırma kuruluşlarının etkili olanlarının çok büyük kısmı hala birkaç ülkededir. Ve bu merkezler gerçekten de İngilizce, Fransızca, Portekizce ve İspanyolca gibi diller üzerinden devasa bir Afrika akademik literatürü ya da başka bir deyişle Afrika’ya dair bir Batı belleği ortaya çıkartmışlardır.

Elbette Afrika çalışmaları alanının yarım asır önceki haliyle günümüzdeki görünümü arasında konu çeşitliliği, araştırmacı çeşitliliği, fonlama olanakları gibi hususlarda değişimler yaşanmıştır. Siyaset, sosyoloji ve uluslararası ilişkiler gibi disiplinler bünyesinde iklim değişikliği, göç, alternatif enerji, terörizm ve güvenlik gibi popüler konular devreye girerken bu alan daha multidisipliner ve çok kimlikli bir hal almıştır. Araştırmacı profili yeni nesil eğitilmiş Afrikalıların devreye girmesiyle Beyaz Adam’ın tekelden çıkmaya başlamıştır. Afrika çalışmaları bünyesinde okutulan müfredatlar bile son yıllarda *dekolonizasyon* tartışmaları bağlamında yeniden tartışmaya açılmıştır.

Genel olarak *Afrika Çalışmaları (African Studies)* başlığı altında tanımlanan bu disiplin Batı’daki hemen hemen bütün büyük üniversitelerde ve düşünce kuruluşlarında bulunmaktadır. Aynı akademik disiplin Batı dışındaki coğrafyada ise İsrail, Rusya, Japonya, Hindistan ve Çin üniversitelerinin yanında Afrika kıtasında yer alan bazı köklü üniversiteler bünyesinde de bulunmaktadır. Türkiye’deki akademik camianın bu trende eklenmesi ise oldukça yenidir. Daha düne kadar

ülkemizde Afrika çalışmaları denildiğinde akademik kesimlerde genellikle Osmanlı Afrika’sına yönelik çalışmalar anlaşılmaktaydı. 2005 yılında başlayan *Afrika Açılımı* süreci bu alandaki entelektüel ve akademik boşluğu gözler önüne sererken kıtada yaşayan toplumları tanıyan bilirkişiler olmadığı gibi bu toplumlara yaklaşım noktasında da yaşanan zihniyet bulanıklığı kendini hızla gösterdi.

Türkiye’deki akademik camianın Afrika kıtası ile etkileşimi de muğlak bile olsa bazı beklentilerden uzak değildir. 70’ler ve 80’lerde solcu aydınların ve İslamcılarının Afrika kıtasına yönelişlerinde sosyalizm ve siyasal İslam’ın etkileri tespit edilebilirken bugün ise üniversitelere taşınan bu etkileşimin kaynağı, boyutu, olanakları ve beklentileri AK Parti iktidarı tarafından yürürlüğe sokulan Afrika siyasetinin son 15 yılda oluşturduğu hacim kapsamında karşılık bulmaktadır. Hatırlanacağı gibi ülkemizde ilk olarak böyle bir adım *Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Araştırma ve Uygulama Merkezi (AÇAUM)*’un kurulmasıyla atılmıştır.

2008 yılını müteakip farklı üniversitelerin de benzer girişimlerine şahitlik ettik. Bugün ülkemizde Kırklareli Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Fenerbahçe Üniversitesi ve Düzce Üniversitesi bünyesinde Afrika çalışmalarına yönelik yüksek lisans/doktora programı ya da araştırma merkezleri bulunmaktadır. Çoğu durumda Türkiye Bursları kapsamında çok sayıda Afrikalı öğrencinin üniversite kampüsüne gelişi ya da Ankara’nın olumlu karşılayacağı beklentisi üniversite yönetimlerinin Afrika çalışmaları adı altında bir bölüm ya da enstitü kurması için yeterli sebep olarak

görülmekte, ancak bu yapıların sürekliliği ve bilgi üretim yöntemleri üzerine yeterince kafa yorulmamaktadır.

Ne var ki Türkiye’de yeni bir disiplin olarak belirmeye başlayan Afrika çalışmaları daha en başından yeterli bir kütüphane, danışman hoca eksikliği, kadro tahsisi ya da saha araştırması için bütçeleme yapılmaması gibi hususlar nedeniyle sönük kalmaktadır. Bu nedenle kurumsal bir etkiden ziyade şahsi girişim ve başarılarla ancak söz etmek şimdilik mümkün olabilmektedir. Örneğin bir üniversitemiz bünyesinde kurulan Afrika çalışmaları merkezi nasıl bir araştırma yöntemi takip etmektedir, hangi konulara yoğunlaşmaktadır, Afrika’da hangi ülke ya da bölgeye yoğunlaşmaktadır gibi sorular tamamen havada kalmaktadır. Esasında Afrika çalışmalarının temel işlevi Afrika kıtasına ilişkin kompleks konularda bilgi üretimi ve kıta ile bilgi-akademi üzerinden bağ kurmak olması beklenirken ülkemizdeki ilgili araştırma merkezlerinin mevcut durumu maalesef bu beklentileri karşılayamamaktadır.

Afrika çalışmalarıyla ilgili olarak meselenin diğer bir boyutu ise Afrika’ya ilişkin konuların X ülkesi için taşıdığı önem doğrultusunda araştırılmaya layık görülüp görülmediğiyle ilgilidir. Bu durumda karşımıza araştırma öznesinin gerçekte “Afrika” olup olmadığı sorunsalı çıkmaktadır. Kanaatimizce başka bir coğrafyanın tarihi, dilleri, kültürleri, toplumsal, siyasi ve ekonomik yapıları ve girift ilişkiler ağı hakkında bilgi üretimi elbette mutlak surette siyasi, ekonomik ya da dini çıkar doğrultusunda şekillenmek durumunda değildir. Anlamaya, kavramaya, bağ kurmaya yönelik ve dahası kavranandan beslenebilen ve Afrikalı akademik camia ile işbirliği geliştiren özgün bir yol tutmak da mümkündür. Batı’da Afrika çalışmalarının serencamı böyle bir motivasyondan oldukça

uzaklaşıldığını gözler önüne sererken Türkiye’deki akademik camianın Afrika çalışmaları özelinde epistemolojik ve yöntemsel tartışmalar yürütmeden taklitçi bir yol tutturmaya çalışması da hasıl olacak çıktıyı daha başından sakatlatmaktadır.

Türkiye’nin YTB üzerinden burs imkânı sağladığı Afrikalı öğrenciler ülkemizdeki Afrika çalışmalarının geleceğini şekillendirme noktasında büyük bir potansiyeli barındırmaktadır. Bu gençlerin yeterli akademik danışmanlık

almaları, akademik yeteneklerini geliştirmeleri ve bu sayede bilinçli bir şekilde önemli bir misyon üstlenerek çok-dilli, çok-kültürlü Afrika bilinci ile bağ kurmaları, Türk ve Afrikalı akademisyenlerin işbirliğinin yolunu açabilecek kılavuzlar olmaları mümkündür. Böylelikle, Türkiye’de yeni bir disiplin olarak beliren bu akademik alanın Batı’yı taklit etmesinin ve Batılıların Afrika hakkında sahip oldukları belleğe erişim sağlayarak Batı zihniyetinin kılavuzluğunda “ilerleyen” şaibeli bir disipline dönüşmesinin önüne geçilebilir.

Güney Mısır ve Kuzey Sudan'da Medeniyet Beşiğı: **Nubya Uygarlığı ve Kültürü**

Ahmed GARFY

Nube veya Nübye, Güney Mısır'daki Asvan şehrine yakın olan Nil nehrinin ilk şelalesinden başlayan ve Sudan'ın kuzeyinde Beyaz ve Mavi Nil kollarının birleştiği noktaya kadar uzanan bir Afrika bölgesidir. Burada yaşayıp buranın dilini konuşanlara "Nubi" denilir. Nube, lügat olarak eski Mısırlıların kullandıkları Kopt dilinde "Nub" kelimesinde türetilmiş olup "altın diyarı" anlamına gelmektedir. Zira Firavunlar Mısır'ın altın ihtiyacını bu bölgeden temin ederlerdi. Mısır'ın eski tapınaklardaki kitabelerini okuduğumuzda Nubilerin ok kullanımında fiyakalı oldukları, dolayısıyla da kimi zaman yaşadıkları yeri Nube değil, "Ta Seti" yani "Ok Diyarı" şeklinde adlandırdıkları anlaşılır. Nubiler eski devirlerden günümüze aktardıkları şarkılar, masallar ve atasözleri gibi şifahi kültürünün birçok ürünlerinde kendilerini Kuş (Cush)'un torunları olarak tanıttılar. Eski Ahit'e göre Kuş ise, Hz. Nuh'un oğullarından Ham'ın oğullarındandır (*Tekvin, 10/6*). Birçok İslam tarihçisi Lokman Hakim'in de Nubi oluşunu rivayet etmektedir.

Nube bölgesinde milattan yaklaşık 2300 yıl öncesine ait kalıntıları olan Nubiler veya Nübiyeliler, daha sonraları MÖ. 725-660 tarihleri arasında Napata, Kerma ve Meroe şehirlerinde Kuş Devleti'ni kurarak Mısır'ın tamamını (Kuzey Sudan dâhil) kendi hâkimiyeti altına almayı başaracaktır. Ortaçağ tarihçilerimiz, Nubi Kilisesi'ni ilhak etmek için İstanbul'daki Rum Ortodoks Patrikhanesi ile İskenderiye'deki Ortodoks Patrikhanesi arasındaki çabaları kaydederken Nubilerin Hristiyanlığı kabulünün kolay olmadığını belirtirmişlerdir. Hristiyanlığın

Nube'ye girişi, Mısır'ın İskenderiye'si Romalıların ellerine düştükten yaklaşık 400 yıl sonra başlayacaktır. Romalılar, 340 yılında Hristiyanlığı kabul eden Aksum (bugün Kuzey Etiyopya ve Eritre'de) Kralıyla iş birliği yaparak Nubilerin Kuş Devleti'ni yıkacaklardır. Nubiler, kendi otoritelerinin yıkılmasıyla Hristiyanlığı kabul etmek için Romalılarla anlaşmak mecburiyetinde kalıp daha sonraları da mezhep olarak Hristiyan Yakubiliğini benimseyeceklerdir. Ancak Nube'deki ilk kilisenin inşa tarihinin MS. 600 senesi olduğu tespit edilmiştir. Yani Hristiyanlığın Nube'ye girişinden yaklaşık 300 yıl sonrasında inşa edilmiştir. Bunun başlıca sebebi Nubilerin Firavun dönemindeki eski din ve tanrılarına sadık kalmalarıdır. Bugünkü Nubilerin Hristiyanlıktan sonra tamamen İslamiyet'i kabul etmelerine karşın belli dönemlerde idrak ederek veya etmeyerek icra ettikleri birçok ritüel, aslında söz konusu eski dinlerinin ve inançlarının gerektirdiği şekillerdedir. Örneğin, yeni doğum yapmış bir Nubi kadın, kendi bebeğinin kırkinci gününde bir grup kadınla beraber evden çıkıp Nil Nehri'ne birkaç kereliğine bebeğini atıp aldıktan sonra yıkanır ve eve döner. Ayrıca bebeğini süttten kestikten sonra ateş yakıp üstünden yedi kere atlar. Bunları yapmayan kadınlar ise mutlaka kötülüklerle karşılaşır ve hem kendisi hem de bebeği zarar görebilir. Her ne kadar günümüzde bu gibi eylemlerin varlığı örf ve adet olarak sürdürülmüşse de aslında bunlar, Firavun döneminde eski tapınakların kâhinlerin kendi din mensup olan Nubilerine azmettikleri ritüellerdendir. Nubilerin eski dinlerine sadakat göstermelerinin bir misalini de kendilerinin Arap

fütuhâtı döneminde İslamiyet'i reddetmelerinde görmek mümkündür. Mısır'ı kolayca fethederek kurdukları Fustat (Kahire) şehrinden aşağı doğru ilerledikten sonra Nube'ye ulaşan Müslüman Arap ordusu, Nubilerin direnciyle karşı karşıya kaldı. Ünlü Ortaçağ tarihçi ve müfessirlerimizden Taberi (ö. 923), el-Mesudi (ö. 956) ve İbnü'l-Esîr (ö. 1233), Arap ordusunun Nube'ye açtığı savaşta zayıfları ele alırken Müslümanların, Nubiler tarafından çoğu kez gözlerinden oklarla vuruldukları için Nubilere "rumat-ül Hadek" adını vermişlerdir. Şüphesiz Nubilerin ilk başta İslamiyet'i kabul etmemeleri dinlerine yönelik sadakatlerini gösterdiği gibi, "ya Müslüman ol ya da cizyeyi öde" şeklindeki Arap fatihlerin Mısır'da benimsedikleri politikanın Nube'de başarısız olduğunu söylesek yanlış olmaz. Zira Türkler Nube'ye varıp İslamiyet'i "İster kâfir, ister Mecusi, ister puta tapan ol, yine gel" şeklinde sunduklarında bütün Nubiyeliler Müslümanlığa girmişlerdir. Bugüne kadar Nubilerde; Gülşani, Bektaşî, Halvetî gibi Türklerden aldıkları tarikatların izlerinin bulunması bu görüşümüz destekler.

Türklerin Nube ile münasebetleri, Yavuz Sultan Selim'in Kahire'ye girip Aşağı Nube'deki Vadi Halfa'ya kadar bir ordu göndermesiyle başlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman 1573'te Nube'yi Habeşistan Eyaleti'ne bağlatacaktır. Nube'nin stratejik konumunu anlayan Padişah 1584'te Nube'nin İbrim mıntikasını sancak haline getirterek idari teşkilatını kurdurmuş ve Hızır Paşa'yı Osmanlı'nın Nube Beylerbeyi olarak tayin etmiştir. Nube, 1841'de Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya verilene dek

Türklerin Nube ile münasebetleri, Yavuz Sultan Selim'in Kahire'ye girip Aşağı Nube'deki Vadi Halfa'ya kadar bir ordu göndermesiyle başlamıştır.

Osmanlı'ya doğrudan tabiiyetini korumuştur. Nubilerin daha önce farklı dönemlerde birçok devlete karşı görülen isyan faaliyetlerine iki buçuk asrı aşan Osmanlı tabiiyet döneminde rastlanmamıştır. Şüphesiz Nubilerin Osmanlılarla uzlaşmalarının birçok neden ve etmenleri bulunmakla beraber bunlardan en önemlisi, Osmanlıların Nube'yi fethettiklerinde burada Arap fütuhâtında başlatılan ve Fatîmi, Eyyubi ve Memluk dönemlerinde devam ettirilip Nubilerden mecburi bir şekilde alınan 360 köle vergisini kaldırmasıdır. Öyle ki, 19. yüzyılda Nube'yi ziyaret eden ünlü İsviçreli seyyah Burckhardt, İstanbul'daki Osmanlı Hükümeti'nin Nube'yi birçok vergiden tamamen muaf tuttuğunu kaydeder.

Nubiler ile Türkler arasındaki bağlar hakkında birçok alanda olduğu gibi kültür üzerinde de

okumalar yapmak mümkündür. Nubilerin bugüne değin günlük yaşantılarında Nubicede kullandıkları Türkçe sözcükler ve Sancak, Çavuş'ab, Murat'ab, Bayram gibi kendi çocuklarına verdikleri öz Türkçe adlar söz konusu bağların boyutuna işaret edebilir. Özne-nesne-yüklem şeklinde Türk dilindeki cümle yapısına da uyum sağlayan Nubi dilinin, birçok Türkçe sözcüğü ihtiva etmesi, Türklerle kaynaşan her millette olduğu gibi bir "etkileşimin" neticesi olarak okunabilir. "İstılah" (terim/sözcük) kelimesini etimolojik olarak analiz eden Prof. Dr. Abdolvahab el-Messiri, kavramın "sulh" sözcüğünden türediğini belirtmiştir. el-Messir'e göre, bir kavim veya milletten alınan ıstılahlar diğer milletlerde de aynı anlamda kullanılıyorsa, her iki millet arasında daha önce bir "sulh", yani barış gerçekleşmiştir. Başka bir deyişle, Nubilerin bugüne kadar günlük hayatlarında aynı anlamda kullandıkları Türkçe sözcükler, aslında kadim Türk-Nubi münasebetlerine delalet ettiği kadar, iki milletin "etkileşim" değil, "sulh" içinde bir yaşam sürdürdüklerini de göstermektedir.

Nubiler genellikle mülayim insanlar olarak tanıtılır. Gelenek ve örflerine bağlılardır. Ekseriyetle tarımla uğraşmaktadırlar. Yiyecek ve içecekleri ise, ektikleri tahıl ve yeşillikten sade bir biçimle hazırlanmaktadır. Karadeniz'in kuymak yemeğini andıran Medid, yufkaya benzeyen "kabid" ve "it'tir" bitkisi Nubilerin en meşhur yiyecekleridir. Hurmadan yapılan "arakı" ise eski içeceklerinden biridir. 17. yüzyılda Nube'yi ziyaret eden büyük gezginimiz Evliya Çelebi, meşhur seyahatnamesinde Nube ve

Nubilerle ilgili intiba ve hayretlerini bize şöyle aktarır:

“Şelalelerden yukarı Nube vilayeti derler, orada Nil atı olur, gayet iri hayvandır. Sanki attır... Gayet sevimli görüntüsü olur ama diğer atlar gibi sıkıntıya tahammül edemez, yine de binilir... Nube diyarında timsahın ismine şunşar derler... Hakir bu temaşayı ömrümde görmemiş idim.

Bu mahalde Nil'in boğaz boğaz 7 şellal boğazları ve Bistünün dağları 7 günde tamam olup İbrim toprağına ayak bastık.... 200 kamışlı reaya evleridir. Halkı ita-atkârdır, 1 mescidi, 1 kahvesi ve 1 bozacısı var... yine bu mahal-den Nil kenarınca yeşillik, açıklık ve gönül açıcı mahsullü ovalar ile lubiye karpuzu yiyerek... gezip dolaştık. Hazreti Musa aley-hisselam bu mahalde Firavun ile cenk etmişti...

Halkının çoğu tık-nefestir. Bütün yerli kavmi esmer tenlidir... bu şehrin yiyecek ve içecekleri darı, Nil suyu, boza ve hurma rakısı çoktur... Allah'ın emri bu şiddetli sıca-cak insana asla tesir etmez, ama seher vaktinde soğuktan sakınmak lazımdır. Gerçi tüm halkı darı ekmeği yerler, ama bu diyarda gayet faydalıdır. Zira bu diyarda veba olmaz.. havası halkına gayet faydalıdır.

Genellikle ayanının giysileri, bir gömlek ve üstüne bir incecik be-diyye şal kereke giyerler. Orta halli olanlarının belinde bir peştamal ve üstünde de bir peştamaldır... kadınları siyah ve beyaz çarşaf bürünüp başlarında siyah burka tutarlar. Mahub ve mahubesi yoktur, zira tüm yerli kavmi esmer tenlidir.”

Günümüzde tamamen Sünni ve Maliki mezhebinde olan Nubiler, 1962'de inşa ettirilen Asvan Barajı sebebiyle Nil Nehri'ne 30 km uzaklıktaki Asvan'ın kuzeyine, bazıları Sudan Halfa'sına, bazıları ise Mısır'ın en kuzey noktası İskenderiye ve İsmailiye şehirlerine göç ettirilmişlerdir. Nubilerin sevk edildikleri yeni yerleşkeleri “Tehcir-il Nube” olarak adlandırılmakta olup Nil havzasına yakın eski yerlerine dönmek için o tarihten bu yana taleplerde bulunmaktadırlar.

Kaynakça:

- et-Taberi, Tarih-ül Taberi, Kahire.
el-Mesudi, Mürüc'üz Zeheb, Kahire.
İbn-ül Esir, el-Kamil fi'l Tarih, Kahire.
el-Kalakşendi, Sub'hu'l A'se, Kahire.
el-Makrizi, el-Mava'iz ve'l İtibar, Kahire.
Buchkhardt, Travles in Nubia, London, 1819.
Evliya Çelebi, Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2011.
Walter Emery, Egypt in Nubia, çev: Tuhfa Handusa, Kahire, 2008.
Hasan Devullah, Hicret-il Nubiyyin Tehcir Vadi Halfa, çev: Abdullah Hamide, Sudan, 2003.
Nebi Bozkurt, Nube, DİA, Ankara.
Yusuf Ahmed, el-İslam fi'l Habeşe, Kahire, 2015.
El-Misseri, el-Alem min Manzum Garbi, Kahire, 2011.

Afrika'nın Yaşam Kaynağı: Nil

Osman Kağan YÜCEL

Yunanlı tarihçi Herodot, eski Mısırlıların topraklarının “onlara nehir tarafından hediye edildiğini” yazdığında, suları dünyanın en eski büyük uygarlıklarından birinin yükselişi için gerekli olan Nil’e atıfta bulunuyordu. Doğu-Orta Afrika’dan kuzeye doğru akan Nil, eski Mısır’a sulama için verimli toprak, su ve ayrıca inşaat projeleri için malzeme taşıma aracı sağladı. Hayati suları, şehirlerin bir çölün ortasında filizlenmesini sağladı. Modern Mısır Devleti bunu hidropolitik çarpıtmaya tabi tutsa da Nil Nehri, günümüzde sadece Kahire için değil Afrika’nın önemli bir kısmının sosyal ve ekonomik hayatının

devamlılığı için de bir hayat kaynağıdır.

Nil Havzası, Afrika kıtasının yaklaşık yüzde 10’una tekabül eden ve Afrika nüfusunun yaklaşık yüzde 20’sini barındıran takriben 3,2 milyon kilometrekarelik bir alanı kaplamaktadır. Nil, 6.695 km uzunluğu ile dünyanın en uzun nehridir. İki ana kolu vardır: 1) Doğu Afrika’nın Ekvator Platosu’ndan kaynaklanan ve ana akıntıları Victoria Gölü’ne akan Beyaz Nil ve 2) kaynağı Etiyopya yaylalarında olan Mavi Nil. Diğer önemli kollar, her ikisi de Etiyopya yaylalarından kaynaklanan Tekeze-Atbara ve Baro-Akabbo-Sobat’tır. 66.700

kilometrekarelik yüzölçümü ile Victoria Gölü, Kuzey Amerika’daki Superior Gölü’nden sonra dünyanın en büyük ikinci tatlı su gölüdür. Nehri on bir ülke paylaşıyor: Burundi, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Mısır, Eritre, Etiyopya, Kenya, Ruanda, Sudan, Güney Sudan, Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti ve Uganda. Nil Havzası yaklaşık 257 milyon kişiye ev sahipliği yaparken, on bir kıyıdaş devlette yaklaşık 487 milyon kişi yaşıyor. Nil suları, Nil Havzası devletlerinin sosyo-ekonomik gelişiminde hayati bir rol oynamaktadır. Tarım ve balıkçılık, çoğu Nil kıyısında baskın ekonomik sektörlerdir. Bir bakıma Nil, Afrika’nın

yaşam kaynaklarının başından gelmektedir.

Nil Havzası'nda Tarımın Önemi

Tarım sektörü, hayvancılık ve balıkçılık da dâhil tüm Nil için büyük önem taşımaktadır. GSYİH'ya katkı açısından havza ülkeleri (%12 ile %43), istihdam (işgücünün %32 ila %94'ü arasında) ve gıda üretimi doğrudan veya dolaylı olarak Nil Nehri'nin oluşturduğu ekonomik sistemden etkilenmektedir. Ayrıca nehir hem kırsal hem de kentsel alanlarda tarımsal ve sanayi sektörünü ayakta tutmakta ve tarım dışı faaliyetlerin büyümesine katkı sağlamaktadır. Bölgesel tarım ürünleri ticareti yoluyla entegrasyon yüzde 60'ın üzerindedir. Bölgedeki yoksul hanelerin bir kısmı geçimlerini temel olarak tarımdan elde etmektedir. Nil Nehri, bu haneler için tarımsal verimliliğin ve ticaretin artırılması için gelir elde etmenin en iyi yolunu sunarak yeterli gıda tüketimi ve hayatta kalmak için gerekli şartları oluşturmaktadır. Tüm bunlarla birlikte tarım, Nil Havzasında en büyük su tüketicisidir. Sulu tarım için toplam çekim, toplam suyun yüzde 78'ini oluşturuyor. Gıda talebi ve dolaşısıyla tarıma olan talep, nüfus

artışıyla birlikte artmaktadır. Bu nedenle, su konusundaki rekabetin, tarım ve sulama gibi diğer kullanımlar için, örneğin evsel tedarik, endüstriyel süreçlerin ve ekosistem ihtiyaçlarının artmasıyla önümüzdeki yıllarda yoğunlaşması bekleniyor. Bu konuda Nil Havzası'nda tarımsal sistemlerin yeniden gözden geçirilmesini elzem kılıyor.

Nil Havzası'nda Balıkçılık

Nil Havzası'ndaki nehir ve göl balıkçılığı önemli bir protein kaynağı olduğu kadar gelecekte bazı havza devletlerine döviz girdisi bakımından da fırsat sağlayabilir. Nil Havzası'nda balıkçılık faaliyetleri oldukça çeşitlidir. Nil Nehri kaynaklarından denize döküldüğü yere kadar çevresinde yaşayan milyonlarca insanın günlük geçim ve besin kaynağıdır. Bunun yanı sıra endüstriyel bakımdan da ülkeler için önemli gelir kapılarından biridir. Balıkçılık açısından önemli bölge ve alanlar Victoria Gölü'ndedir. Burada Nil levrek balıkçılığı yapılmaktadır. Ekvator Gölleri bölgesinde ve Güney ve Kuzey Sudan'da ise geleneksel balıkçılık yoluyla sulak alanlarda, büyük ve küçük su kütlelerinde ve küçük ölçekli balık havuzlarda balık üretimi gerçekleştirilmektedir.

Nil ülkelerinde gerçekleşen yılda 1,8 milyon balık üretiminin üçte ikisi yakalama tarafından sağlanmakta; diğer bölümü ise balıkçılık ve balık yetiştiriciliğinden elde edilmektedir. Nil Havzası'nın en önemli balık üreten ülkeleri Mısır, Sudan, Uganda, Tanzanya ve Kenya'dır. Tarımda olduğu gibi balıkçılık sektöründe de bazı riskler söz konusudur. Bunların başında gelişigüzel yapılan barajlar ve hidroelektrik santralleri gelmektedir. Bu yapılar, bölge insanının besin ve geçim kaynağı elde etme konusunda sıkıntılara sebebiyet vermektedir. Tüm bunlara iklim değişikliği ve kuraklığın da eklenmesi bölge ülkeleri açısından kırsal alanlardan kentlere göçü hızlandırabilecek hususlar arasındadır.

Yeni Trend: Organik Tarım

Organik tarım ürünleri, bölgedeki çiftçiler için gelişmekte olan bir niş pazardır. Nil Havzası ülkeleri, tarım ürünlerinden kazançlarını artırmak için organik tarıma yatırım yapmaya başlamıştır. Organik tarım, tarımın bir biçimidir; ürün rotasyonu, yeşil gübre, kompost gibi tekniklere dayanır. Organik tarımda gübre kullanılır; ancak sentetik gübrelerin kullanımı hariç tutulur veya sınırlandırılır.

Organik tarımın Nil Havzası'nda yaygınlaşması çevresel felaket ve kirlenmelerin önüne geçebilecek yegâne unsurlardandır. Bu faaliyetlerin, iklim değişikliğinin etkilerini azaltabilecek ve Nil sularını kirletebilecek tarımsal faaliyetleri engelleyeceği öngörülmektedir.

Nil Havzasında faaliyet gösteren çiftçiler, yüksek maliyet nedeniyle üretim sistemleri, organik tarım ve zirai kimyasal yerine organik gübrelerin kullanımında henüz yeterli kapasiteye ulaşmamış durumda. Buna rağmen, havzada çiftçiler tarafından çeşitli organik ürünler üretilmektedir. Bu ürünler; muz, kahve, kakao, çay, meyve, pamuk, susam, tahıllar, yağlar, kuruyemişler, bal, sebzeler ve şekerdir. Mevcut bilgiler Nil Havzası ülkelerinde organik tarımla uğraşan çiftçiler hakkında şu rakamları elde etmemizi sağlıyor: 2007'de Uganda'nın

60.000 çiftçi ile tahmini 250.000 hektarı vardı. Sertifikalı organik üretim altında Kenya 35.000 çiftçi ile 181.500 hektara; Tanzanya 55.000 çiftçi ile 85.000 hektara; ve Etiyopya 148.812 çiftçi ile 150.000 hektara sahiptir.

Organik tarımla ilgilenen çiftçilerin karşılaştığı zorluklar bu tür tarımın Nil Havzası'nda yaygınlaşmasına engel teşkil etmektedir. Organik çiftçilerin karşılaştığı zorluklar arasında güçlü yabancı otlar, düşük toprak verimliliği, belirsiz su mevcudiyeti, yüksek uluslararası teftiş ve sertifikasyon, sürekli olarak artan hacimleri karşılamak için organik tarım piyasa siparişleri ve sınırlı yayım hizmetleri gelmektedir.

Nil Nehri'ne Yönelik Riskler

Tüm ekonomik potansiyeline ve doğal kaynaklarına rağmen Nil

Havzası, su kıtlığı ve ekosisteminin bozulması nedeniyle tehdit altındadır. Nehir akışının yüzde 86'sının kaynaklandığı Etiyopya havzalarından her yıl 200 milyon tona kadar üst toprağın erozyona uğradığı tahmin ediliyor. Bu, bölge tarımı bakımından önemli riskleri beraberinde getiriyor. Delta bölgesinin akış yönünde, Nil'e tuzlu su sızması da ciddi bir sorundur.

Bu büyük toprak erozyonu, rezervuarların ömrünü kısaltarak, sulama kanallarının siltasyonunu artırarak ve hidroelektrik altyapısına zarar vererek ekonomik kayıplara yol açmıştır. Orta kesimdeki hayati sulak alanlar da küçülüyor. Fakat yine de Nil Havzası'nın hidrolojik dengesi ve nehir akışını düzenlemede, nesli tükenmekte olan flora ve faunaya ev sahipliği yapmada ve yerel topluluklara çevresel hizmetler sağlamada esas teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

Kizgali

Temiz Caddeler,
Gizli Hastalıklar

Ali Haşim ŞİŞMAN

Tehlikeli bir uçak seyahati sırasında ağlayan, yüksek sesle dua eden insanlar arasındaki yolculuğunu anlatan bir arkadaşım öleceğini düşündüğünü, tüm hayatının gözlerinin önünden geçtiğini dile getirmişti. Bütün yaşamımız “gözlerimizin önünden” kritik zamanlarda geçebiliyorsa, hayatta olduğumuzu daha sık fark etmemiz gerekmez mi? Aldığımız nefes, üzerinde titizlikle düşünmeye değmiyor mu? Bulduğumuz yerlerden uzaklara gitmek, hiç tanımadığımız sokakları adımlamak,

evlerin, insanların, çocukluk hallerinin her yerde aldığı türlü biçimlerle karşılaşmak kişinin kendi hayatına bakmasına yönelik bir çağrı doğuruyor.

Kuşkulu Temizlik

Ruanda’ya doğru ilerlerken, Kahire’yi yukarıdan görünce çok sevinmiştim. Yüzyıllardır var olan bir şehre gece vakti havadan cehilane bakarken, şehrin en azından planlı olduğunu, hiç yüksek binanın bulunmadığını görerek

kendisini koruma fırsatının olduğunu düşünmüştüm. Sonrasında Nil Nehri’nin kıyısındaki küçük şehirleri geçmiştik bir bir. Belli belirsiz, dağınık ışıklar üzerinde seyrediyorduk.

Havalimanına iner inmez insanın fark ettiği nitelik, düzen ve temizlikti. Kigali pırl pırl caddeleriyle, yemyeşil çevresiyle bir film setinde olduğumuzu düşündürüyordu. Türk firması Suma tarafından, Çinli firma inşaatı zamanında

bitirmediği için, devralınarak yapılmış bir otelde konaklamıştık.

Doğu Afrika'ya açılan küçük bir ülke olmasına rağmen Ruanda'nın jeopolitiği ve insan kaynağı büyük önemine haiz. Resmî verilere göre 12 milyonluk ülke nüfusunun %5'i; gayriresmî verilere göre ise en az %10'luk bir kesimi Müslümanlardan oluşmakta. Müslümanlar, özellikle 1994 yılındaki tutumları nedeniyle ülkede her kesimin saygıyla yaklaştığı bir topluluğu teşkil ediyor. O zamandan bu yana, eskiden Hıristiyan olanlar arasında soykırım mağdurlarının yanında bulunmaları hasebiyle ihtida edenlerin sayısı dikkat çekici derecede yüksek. İnsanlarla görüşmelerimde birçok genç, ailelerinin Hıristiyan olduğunu, ancak kendilerinin kendi rızalarıyla yakın zaman içerisinde Müslümanlığı tercih ettiklerini, ailelerinden de bu hususta bir baskı görmediklerini dile getirmişti.

Özgürlük ve Güvenlik Kiskacında Ruandalılık

Ruanda halkı yabancılara karşı saygısız değil, her ne kadar alışveriş yapmak Mağrip ülkelerindeki kadar kolay olmasa da insanlar, dışarıdan gelenlere kaba davranmıyorlar. Dolayısıyla halkın bu özelliği başkenti insanî yönüyle de cazip kılıyor.

Kigali, Afrika Birliği tarafından 2018 yılında Afrika'nın en temiz şehri seçilmiş olmasına ve son derece güvenli olduğu hissini insanda var etmesine rağmen, aslında biraz geriden bakıldığında kuşku uyandıran birçok yanı olduğunu düşündürüyor. Her yeri saran askeri üniformalı görevliler,

Kigali, Afrika Birliği tarafından 2018 yılında Afrika'nın en temiz şehri seçilmiş olmasına ve son derece güvenli olduğu hissini insanda var etmesine rağmen, aslında biraz geriden bakıldığında kuşku uyandıran birçok yanı olduğunu düşündürüyor.

basit bir market alışverişinde dahi üç defa kontrol edilmek (girişte çantaların aranması; üstün aranması; çıkışta faturalara bakılarak neler alındığının eldeki kese kâğıtlarında bulunan ürünlerle karşılaştırılması) güvenliğinin diken üstünde durmakla sağlandığı izlenimi uyandırmakta. Güvenliğe bu haliyle dahi önem verilmesi, buna ihtiyaç duyulması, ülke şartları açısından gerekli.

Özgürlük ve güvenlik ikilemi her zaman sorgulanıyor. İç savaşın hâlâ canlı olan tanıklarının ve katillerinin yürüdüğü sokaklarda, söz konusu ikilemden şikâyetçi olduğunu sezmedim. Kigali'nin temizliği, belki de olanca kirliliğinden ileri geliyor. Tıpkı müreffeh Champs-Elysées'nin altında yatan inşaat işçilerinin cesetleri üzerinde mağrur Paris gibi, temiz görünenden kuşku duymak gerekliliği insanın yüzüne çarpıyor.

Üstünkörü okumalar sonrasında Hutulara karşı tepkisel bir yaklaşım gelişmesi mümkün olsa da geçmişte Tutsilerin sömürgeci ülke politikalarının elinde oyuncak olup hâkimiyet sanrsına kapılmalarını göz ardı etmek olağan değil. Elbette yaşanan caniliğin hiçbir sosyal, politik veya ekonomik yönden mantıklı açıklaması bulunamaz.

15. yüzyıldan beri azınlık grubu Tutsilerin üst tabakalarda bulunmaları ve Hutuların dışlanmaları vaki olsa da keserlerle sadece Tutsi oldukları için çocukları, bebekleri dahi katletmenin, Hutulu olan eşleri Tutsi eşlerini öldürmeye zorlamanın beşerin şeytani vahşetinden başka bir açıklaması yok. 100 gün içerisinde yüz binlerce insanın sopa, satır, keser ile katledilmesi, sokakların kan rengine bürünmesi, temiz olmakla unutulabilecek bir olay değil. Bunlar kâğıt üzerindeki kurgular değil, soykırım müzesinde bütün bu yaşananları görmek mümkün.

Tutsi ve Hutu adlandırmaları yerine "Ruandalı" kimliği oluşturulmaya çalışılsa da yaşı şimdi yirmi sekiz, olaylar sırasında ise dört-beş olan taksi şoförünün Tutsi olduğunu söylerken duyduğu gurur, kavmiyetçilik hastalığının ne yaşanırsa yaşansın her zaman körüklenmek için bir yol bulabileceğini gösteriyor. Barış havasının egemen olduğu düşünülse de ülkedeki Tutsi nüfusunun çok az kaldığı hesaba katıldığında, aslında savaşıma gerekçe teşkil edecek bir unsurun kendiliğinden yokluğu, barışın gerçekçi olmadığı delili sayılabilir.

Auschwitz'ten Sonra Geleceğin İnşası: Hutu Arınması, Tarihin Tersine Çevrilmesi

Müzedeki halkın dünyaya karşı günah çıkarması sergilense de keserlerle bebekleri dahi doğramak affedilebilir mi, bilmem. Gerçi Tutsi bir kadının mahkemede kendisinden af dileyen Hutu bir komşusunu affettiğine dair belgeler sunuluyorsa da sunuların sadece resmi tarih kurmacası olduğu kanaatindeyim. Kananlar sadece Hutular; müze ile kendilerini arındırarak avutuyorlar. Müze, bu haliyle modern bir tapınak niteliğine bürünüyor.

LeMonde'un Temmuz 2017 tarihli bir nüshasında, Ruanda Cumhurbaşkanı'nın İsrail ile yakın ilişkilerine dair metni okumuştum. Görüşmelerimde ele aldığım İsrail'e ilişkin sorularda bu devlete müzahir fikirlerin sadece siyasetçilerde değil, aynı zamanda halkta da var olduğunu gördüm. İsrail, gençlere yönelik kültürel kamplar ve eğitim çalışmalarını Ruanda halkına yönelik hususi faaliyetler gerçekleştirilmekte. "21. yüzyılın en büyük yanılması, Nazizm'in üniformalarıyla geri döneceğini sanmak olur" diyen Habermas'ın bu sözünü bizzat "mağdurların" eylemleri çerçevesinde yorumlamak gerekir. Tıpkı İsrail'in kendi başlarına gelenin propagandasını yapıp çok daha gelişkin metotlarla sistematik ve sürekli bir biçimde Filistin'de yıllarca işgal hareketini sürdürerek ülkeyi kapalı bir cezaevine dönüştürmesi hususunda tüm dünyanın bu durum etrafında bir şekilde iş birliği içerisinde olması gibi; mağdur ve zalimin ne zaman ve nerede ortaya

çıktığının muhasebesini yapmak ve hesaplaşmak kolay değil. Hülâsa, ister Avrupa'da ister Afrika'da olsun, mağdurlar ırkçıların üniformalarını gönüllülikle giyebiliyorlar.

Soykırım Müzesinin inşasında her ne kadar Tutsiler rol almış olsa da serginin sonlarındaki "barış" havası uyandırılması gayretinin zorlama olduğunu düşünmemek elde değil. Ne Birleşmiş Milletler'in ne Fransa'nın ne de süreçte dahil olan hiçbir kuvvetin gerçek barışı sonradan tesis ettiği dile getirilemez. Yalnızca 3.000 BM askeri sayesinde bu katliamın önlenilebileceği savı konuya dair araştırmalarda göze çarpıyor. "Auschwitz'ten sonra 'bir daha asla' derken; sadece kendi yaşadığınız yerleri mi kastettiniz?" diye sitem eden Ruandalıların bu sityaışı, umarım farklı bir gelecek inşa etme gücüne bilkuvve haizdir. Ancak, kendi savaşında dahi dışarıya bakan bir gözde bu güç ne kadar bulunabilir, zaman gösterecek.

Bütün bu insanları aslında belki de toprak hasta ediyor; toprağa gömülü atalarının günahları kendilerini cezbediyor. Tüm bu hastalar başka topraklara sürülmeliler, dünyayı görmeliler; yaşadıkları kabuslarını kırmanın ilacı türlü yoksunluklar içerisinde tek başlarına seyahat etmeleri olabilir. Allah insanı gizli hastalıktan korusun.

Futbol

Ortak Bir Tutku

Damdja NYACHA

Soğuk Savaş'ın ortasında, 10 Nisan 1971 tarihinde Çinli yetkililerin daveti üzerine bir Amerikan masa tenisi takımının Çin'i ziyaret etmesinin, iki kutuplu küresel bağlamda onlarca yıllık gerilimden sonra Washington ile Pekin arasındaki yakınlaşmanın başlangıç noktası olacağına kim inanırdı? O zamanlar uluslararası ilişkiler uzmanlarının tanımladığı şekliyle "Ping-Pong Diplomasisi", Çin'in Tayvan aleyhine Birleşmiş Milletler Örgütü'ne kabulü, Başkan Nixon'ın 1972 yılında Çin'i ziyaret etmesiyle ve 1979 yılında iki ortak arasında diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasıyla sonuçlanmıştır.

Bu önemli tarihsel gerçek, devletler için yumuşak bir gücün ve tam olarak ulus markalaşmasının bir aracı olarak sporun önemine tanıklık etmektedir. Bununla birlikte, sporu kazanç yönünden ve sosyal özelliğinden ayıramayız. Spor, ekonomik ve altyapısal gelişimin yanı sıra istihdam oluşturmının ve sosyal uyumun önemli bir

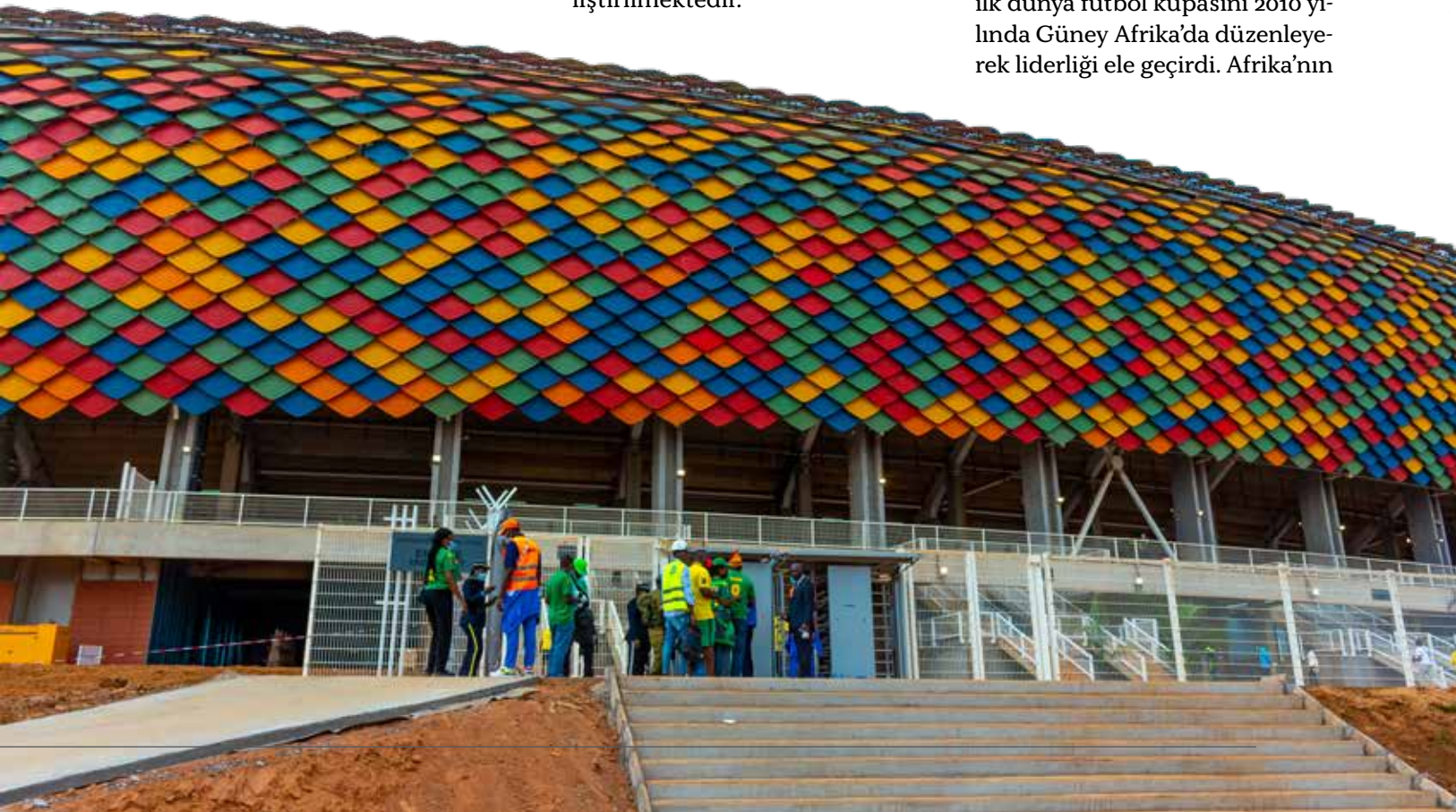
vektörünü temsil etmektedir. Bu gerçeğin bilincinde olan hükümetler, siyasi gündemlerini hem ulusal hem de uluslararası alanda güvence altına almak için spor alanına yatırım yapmaktan çekinmemektedir. Ayrıca, ön seçimli vekil adayları, oylarını güvence altına almak amacıyla sempatizan toplamak için sporu bir araç olarak kullanmaktadır. Seçim kampanyaları sırasında spor sahalarının buluşma noktası olarak tercih edilmesi, sadece kapasitelerinin fazla olmasından dolayı değil, aynı zamanda bu stadyumların gençlerin, seçmenlerin en popüler buluşma noktalarından biri olmasına da bağlıdır.

Bu spor disiplinleri arasında futbol, dünya genelinde en popüler spor olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, müsabakaların problemsiz organizasyonu ve holdinglerin başarısı için sektöre büyük miktarlarda yatırım yapılmaktadır. Bu yüzden, futbolun etrafında özel kuruluşların ve devletlerin pastadan pay almaya çalıştığı verimli bir ekonomi geliştirilmektedir.

Birkaç nedenden dolayı Afrikalı liderleri diğerlerinden daha fazla zorlayan gerçekler vardır. Afrika'nın 19 yaş ortalamasıyla dünyadaki en genç nüfusa sahip olduğuna dikkat edilmelidir. Bu nüfus varlığı, işsizlik bağlamında da bir zorluk olabilir. Gençlerin işsiz olduğu bir toplum genellikle artan suç oranları ve radikalleşmenin yanı sıra uyuşturucu, mental hastalıklar ve ahlaki yozlaşmaların olduğu milli duygulardan yoksun tehlikeli bir durumla karşı karşıya kalır. Futbol, bir ulusa zarar veren, bir ülkenin kalkınmasını engelleyen bu tarz sıkıntılara çare olabilecektir.

Afrika'da ilk kez sömürge döneminde tanıtılan futbol, Afrika'nın ekonomik kalkınması için bir fırsat olarak görünmekte; gençlerin tefrika ve fanatizmin tesirinden bağımsız olarak yönlendirilmesi için fırsatlar sunmaktadır.

Afrika, son otuz yılda futbol potansiyelini beslemek, büyütmek ve sergilemek için muazzam çaba sarf etmiştir. Elbette, ikincil roller oynamaktan bıkmış olan kıta, ilk dünya futbol kupasını 2010 yılında Güney Afrika'da düzenleyerek liderliği ele geçirdi. Afrika'nın

çeyrek finaldeki son temsilcisi Gana, Uruguay'a yenilmesine rağmen, sıcakkanlı Güney Afrika kamuoyu kadar diğer ülkelerden gelen katılımcılar da düzenlenen bu organizasyona yönelik aynı memnuniyeti paylaşmışlardı. Güney Afrika'nın yanı sıra kıtadaki futbolun yönetim organı olan Afrika Futbol Konfederasyonu'nun da destekleriyle organize edilen bu başarılı etkinlik, Afrika'nın fırsat sunulduğunda üzerine düşeni yapma yeteneği ve hazırlığı konusunda şüphe duyanları ikna etmiştir.

Bir spordan daha fazlası olan futbol, Afrika'nın her köşesinde paylaşılan gerçek bir "din" gibidir. Bu disiplinin popülerliği, basketbol veya beyzbolda olduğu gibi uygulanabilmesi için çok büyük mali kaynaklar gerektirmemesinden kaynaklanmaktadır. Kumda, sınıflarda, çimenlerde, yalın ayak

veya çizmeli, gömleksiz veya formalı, kumaşa sarılmış bir deri topla veya boş şişelerle oynanan futbolda esas olan, topa vurmak için bir nesneye sahip olmak ve arkadaşlarla eğlenmektir.

Kamerun söz konusu olduğunda, bağımsızlığından bir yıl önce 1959'da Kamerun Futbol Federasyonu'nun (FECAFOOT) kurulması, bu disipline gösterilen bağlılığı ve ilgiyi yansıtmaktadır. Şu anda Kamerunlu eski milli futbolcu Samuel Eto'o tarafından yönetilen bu kurum, Kamerun'da futbol organizasyonlarının denetlenmesi ve geliştirilmesinde Spor ve Fiziksel Eğitim Bakanlığı'nı desteklemektedir. Bugüne değin, kamu kurumları tarafından Kamerun futbolunun profesyonelleştirmesi ve "Kamerun'un yenilmez aslanları" olan milli takımına görünürlük ve prestij kazandırılması için çok çaba sarf edilmiştir.

Bu çabalar neticesindeki dengelerin tatmin edici görüldüğü Kamerun milli takımının parlayan bir ünü vardır. Kamerun; 19 kez katıldığı Afrika Uluslar Kupası'nda Mısır'dan sonra en başarılı kulüp olarak 5 kupa kazanmış; Olimpiyat oyunlarında altın madalya elde etmiş; FIFA Konfederasyonlar Kupası'nda bir kez finalist ve FIFA Dünya Kupası'nda çeyrek finalist olma gibi başarıları imza atmıştır. Kamerun Milli Takımı, artık tüm Kamerunluların, ayırım gözetmeksizin zafer için bir araya geldikleri ulusal birliğin bir sembolüdür. Dahası yurt dışındaki Kamerunlular dahi kendilerini söz konusu takımla ya da sembol haline gelen oyuncularla birleştirmektedir. Kamerun Cumhurbaşkanı Sayın Paul BIYA'nın "Bütün dünyada, yenilmez aslanları kim tanımaz?" şeklindeki ünlü ifadesi takımın şöhreti ve ülkesinin marka imajını geliştirmedeki rolü hakkında çok şey söylemektedir. Bu, 9 Ocak - 6 Şubat 2022 tarihleri arasında Kamerun'un ev sahipliği yaptığı Afrika Uluslar Kupası'nda ortaya koyulan bir imajdır.

Covid-19 pandemisine bağlı kısıtlamalar nedeniyle 2021 yılından 2022 yılına ertelenen Afrika Uluslar Kupası, tam altmış yıl sonra ikinci kez Kamerun tarafından organize edildi. Senegal'in şampiyon, Mısır'ın ikinci ve ev sahibi ülkenin üçüncü olduğu AFCON 2021, kıtada şimdiye kadar düzenlenen organizasyonlarda toplam seyirci rekorunu kırmış ve bu kupa, CAF'ın Genel Sekreter'ine göre "dünyanın en başarılı ürünlerinden biri olmuştur". Ayrıca, bu kupanın final maçını Türk kanalı TRT canlı yayınlamıştır.

Maçlara ev sahipliği yapacak altı şehir seçilmiştir. Bu şehirler; Garoua, Limbe, Bafoussam, Douala ve Yaoundé'dir. Kamerun Hükümeti, yaklaşık 520 milyar CFA Frangı olduğu tahmin edilen muazzam bir mali kaynağı organizasyon için seferber etmiştir. Yaoundé'de 60.000 koltuklu ve Douala'da 50.000 koltuklu iki yeni stadyumun inşası; Douala, Bafoussam ve Garoua'da üç oyun alanı inşası ve ayrıca Yaoundé, Douala ve Limbé'deki üç stadyumun yenilenmesi için yatırımlar yapılmıştır. Ulaşım, turizm ve sağlık altyapıları yenilenmiş ve bu alanlarda yeni yatırımlar yapılmıştır.

Esasında bu bölgesel spor organizasyonlarının Kamerun'da düzenlenmesindeki temel stratejinin amacı, Covid-19'un etkileri ve güvenlik sorunlarıyla sarsılan ve GSYİH'sinde 1994 yılından beri görülmemiş bir kayıpla karşı karşıya kalan ülkenin ekonomisini

canlandırmaktır. Turizm, bu yatırımların olumlu sonuçlarının görüldüğü ilk sektör olabilir. Ancak Kamerun'un, altyapı çalışmalarına yönelik yapılan yatırımlarının başarıya ulaşması için daha fazla spor organizasyonu düzenlemesi gerekmektedir.

Kamerun'da üst düzey veya profesyonel diye adlandırılan futbolun yanı sıra amatör futbol da tutkuyla oynanmaktadır. Bu durumu göz önünde bulundurarak, futbolun tanıtımından sorumlu kamu otoriteleri, çeşitli düzeylerde müsabakaların düzenlenmesini sağlamakta ve teşvik etmektedir. Kamerun'da ilkokul, ortaokul ve üniversite düzeylerinde eğitim kurumları arasında müsabakalar düzenlenir. Aynı şekilde, çeyrek final şampiyonaları da aynı bölgenin amatör kulüplerini okul tatillerinde bir araya getirmektedir. "2-0 şampiyonluk" (kavramı) genellikle arkadaş olan [futbol]

"müdavimlerini" her hafta sonu biraz eğlenmek için bir araya getirmesi nedeniyle Kamerun sokaklarında ve mahallelerinde de meşhurdur. Kamerun'da tatil yapan Kamerunlu ünlü futbolcular genellikle yaşlılarıyla kaynaşmak ve gençlere daha iyi akıl hocalığı yapmak için bir birliktelik ruhu yaratmak amacıyla şampiyonalar düzenlemektedir.

Ancak Afrika kıtası ve özelde Kamerun ne yazık ki futbolun iktisadi kazançlarından tam olarak yararlanmamaktadır. Bu alanda yapılan birçok araştırmaya göre, kötü yönetim futbolun iktisadi kazançlarından yararlanamama durumunun asıl neden olarak gösterilebilir. Bununla birlikte, eski oyuncular Afrika futbolunun Avrupa'daki muadilinden mustarip olduğunu vurgulamaktadır. Durum ne olursa olsun, futbol günümüzde toplumların gelişmesi için hayati bir unsurdur.

AFRİKA'DA FUTBOLUN KISA TARİHİ

Volkan ÖZKAN

Avrupa'da başlayan ve Güney Amerika'da bir sanat haline gelen futbolun, Afrika kıtasında bir kültür veya inanç sistemi haline geldiği ifade edilmektedir. Afrika'da yüz yıldan uzun bir geçmişe sahip olan futbolun tarihinin sömürgecilik ve bağımsızlık kavramlarıyla iç içe olduğu görülmektedir. Bugün Avrupa veya Güney Amerika futbolundan farklı karakteristik özelliklere sahip olan Afrika futbolu finansman ve kapasite yetersizlikleri, kurumsallaşma eksiklikleri ve yetenekli oyuncularını Avrupa liglerine kaptırma gibi sorunlarla karşı karşıya olsa da küresel çapta bir değer ve heyecan kaynağı olmaya devam etmektedir.

Afrika kıtasına futbol 19. yüzyıl sonlarında, bölgede yerleşik halde bulunan Avrupalı kolonyalistler tarafından taşınmıştır. Bu noktada, sömürgecilik döneminde, Avrupalı güçlerin Afrika'daki yönetim anlayışlarını hatırlamakta yarar vardır. Avrupalı sömürgeci güçlerin yönetimi altındaki Afrika topraklarında, yerli (Afrikalı) nüfus, iki parçalı bir toplumsal yapıya sahipti. Bir tarafta, kültür ve eğitim politikaları aracılığıyla asimilasyondan geçen ve kısmen de olsa Avrupalı yerleşik nüfusa entegre olup aynı kanunlara tabi olan bir kesim; diğer taraftan farklı bir hukuk sistemine tabi olan ve zorunlu çalışma (angarya) şartı ile birlikte çeşitli kısıtlama ve yasaklarla kısıtlanan yerel nüfus. Yönettikleri Afrikalı nüfusu asimile etmeyi amaç olarak gören sömürgeci güçler, başlangıçta beyazlara özgü bir aktivite olarak görülen futbolu, zamanla bir asimilasyon aracı olarak kullanmıştır. Bunun sonucunda futbol, asimile edilmiş kesim ile diğer

yerli nüfusun ayrımını iyice belirginleştiren bir aktivite haline gelmiştir. Bu şekilde bir kültürel ve sosyal bir hareket olarak ortaya çıkan Afrika futbolu, ilerleyen dönemlerde ise kıta toplumlarının bağımsızlık arzularının bir bayrak taşıyıcısı haline gelmiş ve ülkelerin kendi milli formalarını ve bayraklarını sergileyecekleri bir yöntem hüviyetini kazanmıştır.

Afrika'da futbolun, İngilizler tarafından, henüz çok erken bir tarih olan 1860'lı yıllardan itibaren ilk olarak Gana'ya taşınmış olduğu bilinmektedir. Gana'daki bu yeni oyun ve aktivite sonraları ülkedeki yerli nüfustan öğrencilere de ilham olmuştur. Ganalı ortaokul ve lise öğrencileri ilk olarak kendi aralarında, ardından bölgedeki İngiliz takımlarına karşı futbol oynamaya başlamıştır. Benzer şekilde, diğer bir İngiliz kolonisi olan Nijerya'da da yerli nüfustan öğrenciler ve kültürel asimilasyona maruz kalmış yerel nüfustan gençler, bölgedeki İngilizlerin oluşturduğu ekiplere karşı futbol müsabakalarında yer almışlardır. Batı Afrika'daki ilk futbol takımının, yerel bir İngiliz lisesinde çalışan İngiliz bir öğretmen tarafından 1903 tarihinde Gana'da kurulan the Excelsior Club olduğu bilinmektedir. Futbolun Afrika'da ilk olarak İngiliz okullarında oynanmaya başlanmış olması eğitsel ve kültürel asimilasyon ve futbol arasındaki yakın ilişkiyi görmek açısından ilgi çekicidir. İngiliz okullarında eğitim alarak Batı kültür ve hayat tarzına entegre edilmeye başlayan yerel nüfus, futbolu da metropol (sömürgeci ülke) kültür hayatının bir parçası olarak görüp benimsemektedir.

Benzer şekilde, Fransız idaresi altındaki Kuzey Afrika'da da ilk kulüpler,

bölgedeki Avrupalı yerleşimciler tarafından henüz 19. yüzyılın sonlarından itibaren kurulmaya başlanmıştır. Başlangıçta büyük şehirlerde ortaya çıkan kulüplerin genelde, metropollerdeki takımlarla aynı şekilde Racing, Union, Stade gibi isimler taşıdığı görülmektedir. Zamanla Müslümanlar ilk futbol kulüplerini oluşturmuş ve 1918'de Avrupalı kolonyalistler ve Müslümanlara ait kulüpler aynı ligde mücadele etmeye başlamıştır. Burada dikkatten kaçırılmaması gereken husus, Kuzey Afrika'daki Müslümanlara ait ilk futbol takımlarının da asimilasyondan geçmiş yerel elitler tarafından kurulmuş olmasıdır.

Daha sonra diğer Fransız sömürgeci olan Senegal ve Yukarı Volta (Burkina Faso) bölgelerinde de ilk futbol kulüpleri ortaya çıkmıştır. Bu dönemde bölgede görev yapan ordu birlikleri bünyesinde de futbol kulüpleri kurulmaya başlanmıştır. Takip eden yıllarda Frankofon ve Anglofon Afrika ülkelerinde etnik temelli ve kabile isimlerini taşıyan ilk futbol kulüpleri ortaya çıkmıştır. Sahraaltı Frankofon ülkelerde de futbol, kültürel asimilasyonun yanı sıra sağlıklı ve zinde bir yaşam biçimi olarak yaygınlaşmıştır. Benzer şekilde, Afrika'da Belçika ve İtalya tarafından sömürülen Kongo ve Libya gibi bölgelerde futbol, Hristiyan misyonerler tarafından yaygınlaştırılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarından sonra Fransa'da yürürlüğe giren yeni anayasa ile birlikte Afrikalı yerliler aleyhine var olan yasaklama ve engeller nispeten hafifletilmiş ve ardından Afrikalılara da örgütlenme ve toplanma hakkının verilmesine ek olarak vatandaşlık hakkının tanınmasıyla

Afrikalıların sportif branşlarda örgütlenmesi kolaylaşmıştır.

Başlangıçta yerel ve sonrasında ulusal çapta düzenlenen futbol müsabakaları zamanla uluslararası bir görünüm kazanmaya başlamıştır. Frankofon Afrika ülkelerindeki futbol kulüplerini bir araya getiren bir yapı olarak Fransız Batı Afrika Futbol Ligi (Ligue d'Afrique-Occidentale française de football) 1946 yılında oluşturulmuş ve zamanla binlerce futbolcuyu bir araya getiren bir federasyon haline gelmiştir. Benzer

şekilde Fransız Ekvatorial Afrika (Orta Afrika, Çad, Gabon, Kongo Cumhuriyeti) çapında da 50'li yıllardan itibaren resmi spor müsabakaları düzenlenmeye başlanmıştır.

Afrika ülkelerinin bağımsızlık girişimleri sırasında ve sonrasında futbol, hem milli bilincin oluşmasında ve yayılmasında hem de dünya kamuoyuna açılmada bir yöntem olarak kullanılmıştır. Sömürgecilik yıllarında futbol ve statlar, yerel halkın Avrupalı yerleşimcilere karşı coşkulu zaferler

elde edebildikleri bir alan haline gelmiştir. Pan-Afrikanizm'in öncüleri arasında bilinen Mısırlı Cemal Abdünnâsır ve Ganalı Kwame Nkrumah gibi isimlerin, batılı futbol takımları ile mücadele etmeleri amacıyla futbol kulüplerinin kurulmasını teşvik ettikleri bilinmektedir.

Futbolun ulusal bilincin oluşmasındaki etkisi bağlamında en önemli örneklerden biri, Nijerya'nın ilk devlet başkanı Nnamdi Azikiwe tarafından kurulan Zik's Athletic Club adlı spor kulübünün ülkede sergilediği ayrımcılık ve sömürgecilik karşıtı mücadeledir. Spor liglerinin ve kulüplerin ırk bazında ayrıldığı bir ülke olan Nijerya'da Aziwike tarafından kurulan kulüp bütün ırklardan, kabilelerden ve sosyal sınıflardan Nijeryalılara kapılarını açmış ve ardından ülkenin pek çok bölgesinde şubeler kurmuştur. ZAC futbol takımı zamanla ülkenin pek çok bölgesinde futbol oynamış ve müsabakalardan sonra taraftarlara ırk ayrımcılığını ve Britanya sömürgeciliğinin olumsuz yanlarını aktarmıştır. Zaman içerisinde İngiltere'ye ve belirli bazı Afrika ülkelerine gidip burada da futbol oynayan ve Nijerya Milli Takımının ortaya çıkışında önemli bir rolü olan kulüp, Nijerya ulusal kimliğinin ortaya çıkışında ve ülkedeki kabilelerin etrafında buluşabileceği bir millîğin kuruluşunda öncü rol üstlenmiştir.

Afrika ülkelerinin bağımsızlığının futbolda da yansımaları olmuş ve zaman içerisinde kulüpler Afrikalı yerel halk tarafından yönetilir hale gelmiş ve liglerdeki kulüplerin yanı sıra takımlardaki Afrikalı oyuncuların oranı artış göstermiştir. Diğer sembolik olaylardan biri de hiç şüphesiz Fildişi Milli Takımı

ve Didier Drogba'nın ülkedeki çatışmaların ve iç savaşın bitimine yaptığı katkılardır. 2002'den bu yana yaşanan ve ülkeyi kuzey-güney ekseninde ikiye bölen iç savaşın yeniden sıcak savaşa dönmek üzere olduğu bir dönemde 2006 Dünya Kupası'na katılmak üzere mücadele eden Fildişi Sahilleri milli takımının Sudan ile yaptığı ve akabinde Dünya Kupası'na katılmaya hak kazandığı maçın hemen ardından ülkede yaşanan ulusal coşku ve maç sonunda Drogba'nın yaptığı konuşma, ülkenin her iki kesiminde de büyük bir coşku ve ulusal heyecan yaratmıştır.

Futbolun milli bilince yansımaları hususunda en çarpıcı örneklerden biri de hiç şüphesiz Ceza-yir'in bağımsızlık savaşı yıllarında kurulan ve savaş yıllarında milli formayı dalgalandıran Cezayir Milli Futbol Takımı'dır. Bağımsızlık mücadelesinin siyasi ve askeri kanadı olan Ulusal Bağımsızlık Cephesi (Front de Liberation Nationael) tarafından 1957'de Tunus'ta kurulan ve savaş yıllarında gerçekleştirdikleri dünya turuyla 80 müsabaka gerçekleştiren Ceza-yir Milli Futbol Takımı'nın FIFA tarafından tanınmaması için Fransa'nın yoğun baskıları olmuştur.

Afrika futbolundaki önemli dönüm noktalarından biri de 1957 yılından itibaren düzenlenmeye başlanan Afrika Uluslar Kupası'dır. Zamanla formatı ve yöntemleri değişen turnuva, günümüzde her iki yılda bir düzenlenmektedir. İlk kez Sudan'da düzenlenen turnuvada, Apartheid politikaları dolayısıyla 1990'lara kadar Güney Afrika diskalifiye edilmiştir. Afrika Uluslar Kupası'nın tarihinde, ilk dönemlerde Gana, sonrasında Kamerun ve 2000'li yıllardan itibaren

ise Mısır'ın baskınlığı söz konusudur. Mısır'ın 7, Kamerun'un 5, Gana'nın 4, Nijerya'nın 3 defa şampiyon olarak başarı sıralamasında önde geldiği turnuva bugün Afrika kıtasında geniş bir coşku ve heyecan kaynağı olarak görülmektedir.

Bağımsızlık sonrası, Afrika'dan futbol takımları sömürgecilerden kalan futbol sahaları ve altyapı tesislerini kullanmaya devam etmiştir. Avrupa ülkelerinden farklı olarak Afrika ülkelerinde statlar çoğunlukla futbol kulüplerine veya belediyelere ait olmayıp doğrudan devlet kontrolündedir ve spor tesisleri isimlerini genelde ülke için önemli olan siyasetçilerden veya önemli tarihlerden almaktadır. Kıta genelinde, kapasite anlamında en büyük statlar ise 2010 Dünya Kupası için inşa edilmiş Güney Afrika Cumhuriyeti'ne ait spor tesisleridir. Diğer bir dikkat çekici husus ise Avrupa'da futbolun genelde sivil toplum tarafından oluşturulmuş ve yönetilmiş olmasına karşın futbolun Afrika'da genelde devlet kontrolünde gelişmiş oluşudur.

1960'lardan itibaren yeni bağımsızlığını kazanan Afrika devletleri zamanla Uluslararası Olimpiyat Komitesi ve FIFA gibi kuruluşların yanı sıra diğer profesyonel spor branşlarının birliklerine de üye olmaya başlamıştır. Ülkelere bağımsızlıkları sonrasında FIFA'nın, Afrika'dan yeni üyeleri kabul etmek konusunda tereddütlü davrandığı değerlendirilmektedir. 1961-1974 yılları arasında FIFA Başkanı olarak görev yapan Britanyalı Stanley Rous'un döneminde, FIFA'nın Asya'dan yeni bağımsız ülkeleri kabul etmekte tereddüt göstermezken Afrika ülkelerine çifte standartlı bir muamelede

bulduğu yorumları yapılmaktadır. Bunun en önemli nedeninin, sömürgecilik mirası ve Pan-Afrikanizm kavramları olduğu değerlendirilmektedir.

1980 yılından itibaren Afrika futbolu, dünya çapında tanınırlığını artırmıştır. 1986'dan bu yana her dünya kupasında çeyrek finale kalan 8 takım arasında mutlaka bir Afrika kulübünün yer aldığı dikkat çekmektedir. Kıta futbolu tarihinde dönüm noktalarından biri de hiç şüphesiz 2010 yılında Güney Afrika'da düzenlenen FIFA Dünya Kupası'dır. 2004'te sadece Afrika ülkelerinin dâhil edildiği bir değerlendirme sonucunda 2010 Dünya Kupası'nda ev sahibi ülke olarak Güney Afrika seçilmiştir. Kupa sayesinde Afrika futbolu dünya sahnesinde önemli bir yer bulmuştur.

Günümüzde Afrika futboluna atfedilen en önemli sorunlardan biri siyasetin futbola dahilidir. Kulüp ve milli takım yöneticilerinin siyasi yapılarla olan yakınlığı futbolun sosyal bir kontrol ve denetim aracı olarak kullanılmak istendiğine dair yorumlara sebep olmaktadır. Ancak her şeye rağmen, Afrika futbolu sadece kıta özelinde değil, dünya çapında heyecan yaratmaya ve dünya futboluna değer katmaya devam etmektedir.

Cour
Pénale
Internationale
International
Criminal
Court

Uluslararası Ceza Mahkemesi'nde **Afrikalıların Rolü ve Adalet**

Dr. Baransel MIZRAK

Çoğunlukla Afrika denilince akıllara başarısız ve zayıf devletlere sahip olan, kendi içerisinde adaleti sağlayamayan ve insan haklarının sıklıkla ihlal edildiği bir kıta gelir. Hâlbuki uluslararası hukukun gelişiminde Afrika'nın kayda değer bir rolü mevcuttur. Dünya adaletine katkı sağlayacağı beklentisiyle, 1999 yılındaki Roma Statüsü ile beraber kuruluş imzası atılan ve 2003 yılında faaliyete geçen Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne (UCM) çok sayıda Afrika devletinin taraf olması buna verecek en güzel örneklerdendir. Bu mahkeme savaş suçları, insanlığa karşı işlenen suçlar, soykırım suçları ve saldırı suçlarına bakmaktadır. Dolayısıyla bu cürümlerden ötürü çok acı çekmiş olan Afrikalı devletler, bu mahkemeye taraf olmuş ve ülkelerinde yaşanacak bu tür suçlarda UCM'nin yetkisini tanıyarak cesur bir adım atmıştır. Cesur bir adım diyoruz, çünkü ABD ve Rusya gibi devletler dahi UCM'nin statüsüne taraf olmaktan çekinirken, çok sayıda Afrikalı devlet kendi ülkelerinde yaşanan kriz ve ihlallere rağmen tereddütsüz bir şekilde bu mahkemeye taraf olmuş ve kuruluşunda aktif bir şekilde yer almıştır. Yine bununla beraber;

- UCM'de en fazla temsil edilen bölge Afrika olmuş,
- UCM'nin kuruluşunda Gana kökenli eski BM Genel Sekreteri Kofi Annan'ın önemli bir rolü bulunmuş ve UCM'nin kuruluşunun tartışıldığı Roma Konferansı kendisi liderliğinde toplanmış,
- UCM Statüsü'nü ilk Senegal tanımış,
- UCM savcılarının soruşturma süreçlerine Afrika ülkelerinin %70'inden fazlası işbirliği içinde

UCM yargılamalarında Afrikalılara yönelik yaşanan haksızlıkların giderilmesi kanaatimizce mümkün. Sadece biraz daha zamana ihtiyaç var.

yaklaşmış ve mahkûmların iadesinde UCM'nin isteklerini karşılamış,

- UCM hâkimlerinin 4'te 1'ini Afrikalı hâkimler oluşturmuş,
- Darfur Krizi BM Güvenlik Konseyi'nde tartışılırken alınan 1593 Sayılı Karar ile konunun UCM'ye sevk edilmesinde Benin ve Tanzanya olumlu oy kullanırken Cezayir çekimser kalmış,
- Aynı şekilde BM Güvenlik Konseyi'nin Libya'da yaşanan olayları UCM'ye sevk ettiği 1970 Sayılı Karar Gabon, Nijerya ve Güney Afrika'nın olumlu oylarıyla alınmıştır.¹

Dolayısıyla Afrika ülkelerinin uluslararası adaletin sağlanması ve desteklenmesi konusunda bir irade eksikliği taşımadığı görülüyor.

¹ Shamila Batohi, "Africa and the International Criminal Court: A Prosecutor's Perspective", Gerhald Werle, Lovell Fernandez and Moritz Corbbaum (Eds.), *Africa and International Criminal Court*, The Hague; The Netherland, Springer and Asser Press, 2014, s.50.

Bununla beraber büyük umutlarla UCM'ye taraf olan Afrikalı devletlerin bazı hayal kırıklıkları yaşadığı anlaşılıyor. Nitekim haksız oldukları da söylenemez. Halihazırda UCM'nin sanık sandalyesinde oturan 46 kişi bulunmaktadır. Bunların tümü de Afrikalıdır. Tabii ki UCM'nin yetkisi altında değerlendirilebilecek konularda Afrika'da yaşanan olayların fazlalığı dikkate alınırsa dava sayısının fazla olması anlaşılabilir. Ancak Afrikalılar haricinde bir tane dahi hüküm giyen kimse olmayınca doğal olarak Afrikalılar da bu mahkemenin bir "Afrika Mahkemesi" olup olmadığını sorguluyor. Biz buna rağmen UCM'nin küresel adaletin sağlanmasında önemli bir rolü olacağı kanaatindeyiz. Afrikalıların UCM'de önemli ve kritik pozisyonlarda bulunmaları ve alınan kararlarda söz sahibi olmaları da buna önemli derecede katkı sağlayacaktır. Gambiya'da Adalet Bakanlığı da yapmış olan Eski UCM Başsavcısı Fatou Bensouda'nın bu anlamda kıymetli çabaları mevcuttur. Örneğin, Bensouda'nın Filistin topraklarında işlenen savaş suçları hakkında bir soruşturma başlatacağını açıklaması, İsrail ve ABD'de bir şok etkisi yaratmıştır. İsrail ve ABD'nin, Filistin'in devlet özelliği taşımadığı ve dolayısıyla bir mahkemeye taraf olma yetisinin bulunmadığı yönündeki itirazlarına rağmen UCM Meclisi'ndeki yargıçlar bu itirazı kabul etmemiş ve Filistin topraklarında UCM'nin yargı yetkisinin bulunduğu kararını vermiştir. Hatta Bensouda, yetkisi dâhilinde Filistin'de yaşanan suçları takip ettiğini ve incelemelerde bulunduğunu bildirmiştir. Bununla ilgili Bensouda, Han el-Ahmar ile Batı Şeria'daki İsrail tarafından

askeri bir gereklilik olmadan Filistinlilerin evlerinden zorla çıkarılması ve başka yerlere nakledilmesinin Roma Statüsü'ne göre savaş suçu teşkil ettiğini ifade ederek gereken adımları atmaktan çekinmeyeceği yönünde cesur bir

açıklama yapmıştır.² Aynı şekilde Bensouda, Arakan Müslümanlarına yönelik başlatılan soykırım ve zulümlere karşı harekete geçmiş

² Statement of the Prosecutor of the International Criminal Court, Fatou Bensouda, regarding the Situation in Palestine, <https://www.icc-cpi.int/pages/item.aspx?-name=181017-otp-stat-palestine>

ve bu insanların Myanmar'dan Bangladeş'e zorla tehcir edilmesinin insanlığa karşı suç veya savaş suçu teşkil edip etmemesiyle alakalı ön inceleme başlatmıştır. Her ne kadar Myanmar UCM'ye taraf olmasa da suçların UCM'ye taraf olan Bangladeş içerisinde işlenmesinin UCM'nin yargı yetkisini

kullanması için yeterli olduğu belirtilmiştir. Yine Bensouda, ABD dâhil tüm tarafların Afganistan'da işlediği suçlara ilişkin soruşturma talebinde bulunmuş ve bunun üzerine ABD'deki Trump yönetimi, başta Bensouda olmak üzere, UCM çalışanlarına karşı tehdit ve yaptırımlarda bulunmuştur. Ancak

Biden yönetimi bu yaptırımları kaldırmıştır. Bensouda'nın soruşturma faaliyetlerini yürüttüğü bir diğer ülke ise Ukrayna'dır. Rusya tarafından gerçekleştirilen Kırım ilhaki ile Donbass bölgesinin tanınmasından sonra başlayan işgal karşısında Ukrayna, Roma Statüsü'nün 12/3. maddesi uyarınca kendi topraklarında meydana gelen ve mahkeme yetkisi dâhilinde işlendiği iddia edilen suçlar konusunda 2014 ve 2022 yıllarında olmak üzere iki kez UCM'den müdahil olmasını talep etmiştir. UCM meclisindeki yargıçlardan aldığı izinle Ukrayna'daki soruşturma sürecinin ilk olarak yine Bensouda tarafından 2020'de başlatıldığı söylenmelidir.³

Kısaca, UCM adaletinin sadece Afrikalılarla sınırlı kalmaması adına kayda değer çabaların bulunduğu görülüyor. Bu çabalarda da UCM'deki Afrikalı yargıç ve savcılarının kritik bir rolü var. Ancak altı çizilmesi gereken bir nokta daha var ki; o da UCM'nin bir dünya mahkemesi olmadığı, sadece belirli konularda ve kendisine taraf olan ülkeler açısından yargı yetkisini kullanabildiğidir. Hatta bir devlet UCM'ye taraf olsa dahi bu, o devletin her zaman UCM ile işbirliği içerisinde hareket edeceği anlamına gelmiyor. Yani, bu devlet siyasi çıkarına göre UCM ile işbirliği yapmaktan kaçınabilir. Dolayısıyla "neden yargılamalar yapılmıyor?" sorusunun cevabı aranırken bu zorluklar da hesaba katılmalıdır.

³ Statement of the Prosecutor, Fatou Bensouda, on the conclusion of the preliminary examination in the situation in Ukraine, <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=201211-otp-statement-ukraine>

Sonuç olarak, UCM yargılamalarında Afrikalılara yönelik yaşanan haksızlıkların giderilmesi kanaatimizce mümkün. Sadece biraz daha zamana ihtiyaç var. Kim bilir, belki de yakın zamanda Afrika haricinde Ukrayna, Afganistan, Filistin, Gürcistan vb. bölgelerde de adaleti sağlayacak kararlar alınır...

66

İnsan Haklarının Bölgesel
Düzeyde Korunmasında
Afrika Örneği:
**Afrika İnsan ve Halkların
Hakkı Sözleşmesi**

Arş. Gör. Mustafa Yasir KURT

Düşünsel ve akademik anlamda kökenleri antik döneme kadar götürülen insan hakları kavramı, II. Dünya Savaşı sonrasında daha yaygın bir kullanım alanı kazanarak küresel ölçekte tartışılan bir konu haline gelmiştir. İnsan hakları ihlallerinin devletlerin iç meselesi olarak görme eğiliminin son bulduğu bu yeni dönemde, bu hukuki değerlerin korunması için ulusal sınırları aşan düzenlemeler hayata geçirilmeye başlanmıştır. İnsan haklarının korunması ve güveneye alınması için hazırlanan bu düzenlemelerin başında Birleşmiş Milletler Şartı (BM Şartı) ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (İHEB) gelmektedir. XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren küresel nitelikte olan bu düzenlemelere coğrafi olarak daha kısıtlı hukuki mekanizmalar eklenmeye başlamıştır. İlerleyen süreçte, artan nüfus ve hak ihlallerine karşılık insan haklarının uluslararası alanda korunması noktasında önemli bir rol üstlenen söz konusu bölgesel mekanizmalar, Birleşmiş Milletler gözetimindeki evrensel sistemin tamamlayıcısı niteliğinde faaliyet göstermişlerdir.¹

İnsan hakları koruyuculuğunun düzenli ve etkili bir şekilde uygulanabilmesi için ihtiyaç duyulan şartları yerine getirmiş üç bölgesel sistem bulunmaktadır. Avrupa, Amerika ve Afrika bölgelerinde bulunan bu insan hakları sistemlerini kuran ve etkili bir çabaya dönüştüren hukuki metinleri şu şekilde sıralamak mümkündür: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950), Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi (1969) ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi (1981). Bu

1 David Forsythe, *Human Rights in International Relations*, Cambridge University Press, 2006, s. 121.

Afrika İnsan ve Halkların Hakkı Sözleşmesi'nin kurmuş olduğu düzen iki farklı koruma sistemiyle korunmaktadır: Afrika İnsan ve Halkların Hakkı Komisyonu ve Afrika İnsan ve Halkların Hakkı Mahkemesi.

sözleşmelerle birlikte taraf devlet tarafından işlenen insan hakları ihlalleri üzerine bireylerin adalet ve tazminat talep edebilecekleri bölgesel şikâyet mekanizmaları, başka bir deyişle insan hakları mahkemeleri (örn. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, Amerikalılararası İnsan Hakları Mahkemesi, Afrika İnsan ve Halkların Hakları Mahkemesi) kurulmuştur. İnsan hakları ihlallerine yönelik devletin sorumlu olup olmadığına, eğer sorumluyorsa devletin hasarı onarmak için ne yapması gerektiğine her bir bölgede kurulmuş olan bu mahkemeler sorumlu tutulmuştur.²

Afrika İnsan ve Halkların Hakkı Sözleşmesi (AİHHS) bölgesel insan

2 The International Justice Resource Center, *Regional Systems*, <<https://ijrcenter.org/regional/>> Erişim tarihi 2 Mart 2022.

hakları düzenlemelerinin en yenisi olmasına rağmen gerek kendine özgü özellikleriyle gerekse kıta genelinde hak arama bilincinin oluşmasına öncülük etmesi nedeniyle hukuk çevrelerinde ve akademiye isminden olumlu bahsettirmeyi başarmıştır. Sözleşme, içeriğindeki kültürel ve düşünsel özgünlüğünü, yürürlüğe girmeden yaklaşık yüzyıl önce temelleri atılan Pan-Afrikanizm ideolojisinden almaktadır. Afrika ve diasporadaki Afrikalıları ırk ayrımcılığına, yabancı egemenliğine ve ekonomik sömürüye karşı birleştirmeyi ve harekete geçirmeyi hedefleyen Pan-Afrikanist düşünce kütadaki insan hakları düzeninin kurulmasında da önemli bir rol oynamıştır. 1945 yılında İngiltere'de gerçekleştirilen bir Pan-Afrikan Konferansı'nın sonuç bildirgesinde yer alan şu ifadeler bunu ispatlar niteliktedir:

Özgür olmaya kararlıyız. Eğitim istiyoruz. İnsana yakışır bir yaşam hakkı istiyoruz. Duygu ve düşüncelerimizi rahatça ifade etmek istiyoruz. Özgürlük, demokrasi ve toplumsal iyileşme için elimizden gelen her şekilde savaşağız.³

XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bağımsızlıklarını ilan etmeye başlayan Afrikalı devletlerin egemenlik kaygıları, Pan-Afrikan düşünceyi ve buna bağlı olarak kıta genelinde bir insan hakları düzeni kurma idealini -bir süreliğine- ikinci plana itmiştir. Öyle ki, 1963 yılında kurulan ve devletlerin egemenliğini ön planda tutan Afrika Birliği Örgütü'nün (ABÖ) kurucu anlaşmasında, BM Antlaşması ve İHEB'e bağlılığın

3 E.A. El-Obaid ve K. Appiagyei-Atua, *Human Rights in Africa New Perspective on Linking the Past to the Present*, 1996, 41, *Mcgill Law Journal*, s. 823.

bildirilmesi haricinde insan haklarına yönelik vurgu zayıf kalmıştır.⁴ Sonraki süreçte kıta genelinde şiddet olaylarının, otokrat rejimlerin neden olduğu hak ihlallerinin ve başta ABD olmak üzere Batılı devletlerin baskılarının artmasıyla insan hakları konusunun yeniden ele alınması elzem hale gelmiştir. 1979 tarihinde 16'ncısı düzenlenen Afrika Birliği Örgütü Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde insan hakları konusunda çalışma yapacak uzmanların toplanması ve sözleşme taslağının hazırlanması kararı alınmıştır. 2 yıl sürecek çalışmalar neticesinde hazırlanan Afrika İnsan ve Halkların Hakkı Sözleşmesi, 21 Ekim

1986 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Günümüz itibarıyla Fas dışında Afrika Birliği'ne (AfB) üye olan 54 ülke tarafından imzalanmıştır.⁵

ABÖ Anlaşması'nın yetersiz insan hakları savunusunun bir telafisi ve Afrika'nın insan hakları sisteminin inşası için önemli bir adım olarak kabul edilen bu sözleşme; kıtanın sömürgecilikten arındırılmasına ve Afrika halklarının daha iyi bir yaşama sahip olabilmeleri için işbirliğinin ve çabaların eşgüdümlü hale getirilmesine vurgu yapan Başlangıç bölümünden ve *Haklar ve Ödevler, Koruma Önlemleri ve Genel Hükümler* başlıkları altında toplanan 68 maddeden oluşmaktadır.⁶

Afrika İnsan ve Halkların Hakkı Sözleşmesi'ni diğer bölgesel insan hakları sözleşmelerinden ayıran bazı özellikleri bulunmaktadır. Bunlardan ilki Başlangıç bölümünde sözleşmenin amacına ilişkin yapılan açıklamaların farklı konulara odaklanmasıdır. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi bu bölümde yalnızca kendi bölgelerinde ortak bir insan hakları anlayışı oluşturmayı vurgularken, Afrika İnsan ve Halkların Hakkı Sözleşmesi'nde bu amacın yanı sıra bölgenin sömürgecilikten kesin surette arındırılmasına ve Afrika halklarının yaşam standartlarının yükseltilmesine de değinilmiştir. Bir diğer farklılık ise sözleşmede *halkların hakkına* da yer verilmiş olmasıdır. Üçüncü kuşak hakları güvence altına alan

4 Chidi Anselm Odinkalu, Analysis of Paralysis or Paralysis by Analysis-Implementing Economic, Social, and Cultural Rights under the African Charter on Human and Peoples' Rights, 2001(2), 23, *Human Rights Quarterly*, s. 73.

5 African Charter on Human and Peoples' Rights, Ratification Table, <<https://www.achpr.org/ratificationtable?id=49>> Erişim Tarihi, 3 Mart 2022.

6 African Charter on Human and Peoples' Rights, <[https://www.achpr.org/legalin-](https://www.achpr.org/legalinstruments/detail?id=49)

[struments/detail?id=49](https://www.achpr.org/legalinstruments/detail?id=49)> Erişim tarihi 25 Nisan 2021.

ve Afrika kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak toplumsal yaşama dikkat çeken bu içerik, Afrikalı bireylerin toplumdan bağımsız bir özne olmadığı ve her bir bireyin aynı zamanda bir grup üyesi olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Bu nedenle bu grupların/halkların hakları ayrıca tanımlanmıştır. Bu çerçevede Afrika İnsan ve Halkların Hakkı Sözleşmesi'nde, tüm halkların eşit olduğu ve hiçbir şekilde bir halkın diğer bir halk üzerinde tahakküm kuramayacağı (md.19), bütün halkların var olma hakkına sahip olacağı (md.20) ve halkların kendi kaderlerini tayin etme hakkına sahip olacağı (md.21) öngörülmüştür. Afrika İnsan ve Halkların Hakkı Sözleşmesi'ni diğer bölgesel insan hakları sözleşmelerinden ayıran bir diğer özellik ise, medeni ve siyasi hakların yanında sosyo-ekonomik haklara da yer vermiş olmasıdır. Bu çerçevede Avrupa ve Amerika'daki muadillerinden farklı olarak Afrika'daki sözleşmede eşit şartlarda çalışma hakkı ve eşit işe eşit ücret hakkı (md.15) gibi sosyal haklara yer verilmiştir.⁷

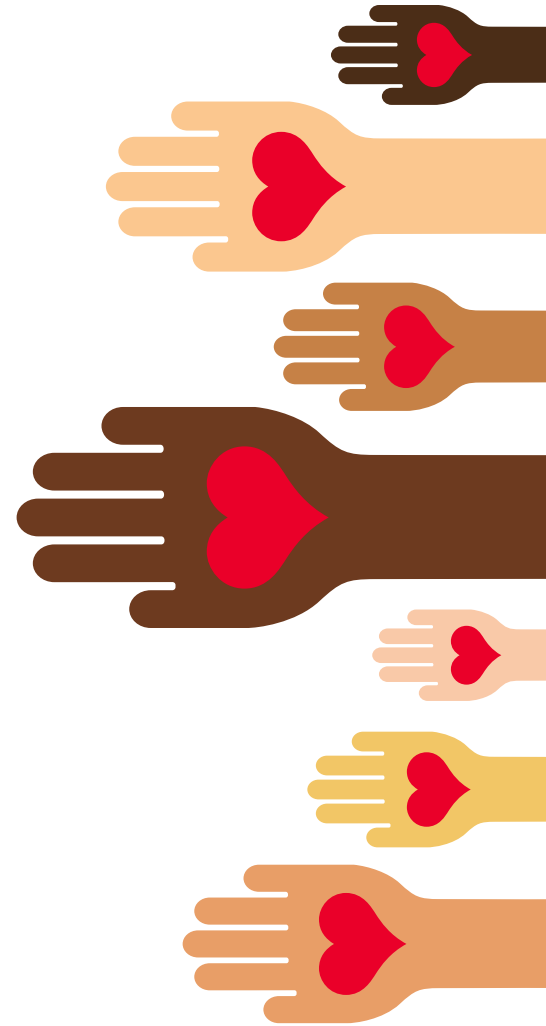
Afrika İnsan ve Halkların Hakkı Sözleşmesi'nin kurmuş olduğu düzen iki farklı koruma sistemiyle korunmaktadır: Afrika İnsan ve Halkların Hakkı Komisyonu ve Afrika İnsan ve Halkların Hakkı Mahkemesi. Özellikle bağlayıcı kararlar alması itibariyle Afrika İnsan ve Halkların Hakkı Mahkemesi'nin varlığı ve etkinliği önem arz etmektedir. 2008 yılında ilk başvurusunu kabul eden mahkeme, kıtadaki etkin denetim ve koruma sisteminin garantisi olmuştur. Bu

7 Neslihan Özeler, "İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Karşılaştırılması", *Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Hukuk Dergisi*, 2(2), 2017, s. 53-55.

koruma sisteminin yargı yetkisi; sözleşmenin, -mahkemeyi kuran- protokolün ve ilgili devletler tarafından onaylanan diğer ilgili insan hakları belgelerinin yorumlanması ve uygulanması ile bunlarla ilgili olarak sunulan tüm davaları ve anlaşmazlıkları kapsamaktadır. Şubat 2022 tarihi itibariyle 301 bireysel başvuru, 21 hükümet dışı örgüt başvurusu ve 3 komisyon tarafından yönlendirilen başvuru olmak üzere toplam 325 başvuru alan mahkeme, bu davaların 131'ini sonuçlandırmıştır.⁸

İnsan haklarının bölgesel düzeyde korunması hususunda Afrika'yı temsil eden Sözleşme ve koruma mekanizmaları, Afrika insan ve halklarına hukuki bir bilinç kazandırmış ve haksızlıklara karşı uluslararası nitelikte bir mücadele yolu sunmuştur. Mahkemenin yargı yetkisini kabul eden devletlerin yanı sıra hak ihlali gerekçesiyle mahkemeye gerçekleştirilen bireysel başvuruların sayısındaki artış, 1981 yılında temelleri atılan insan hakları düzeninin bir başarısı olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Afrika Birliği'nin gelecek projeksiyonunda koruma mekanizmalarının daha fazla güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılması hedefleri yer almaktadır.

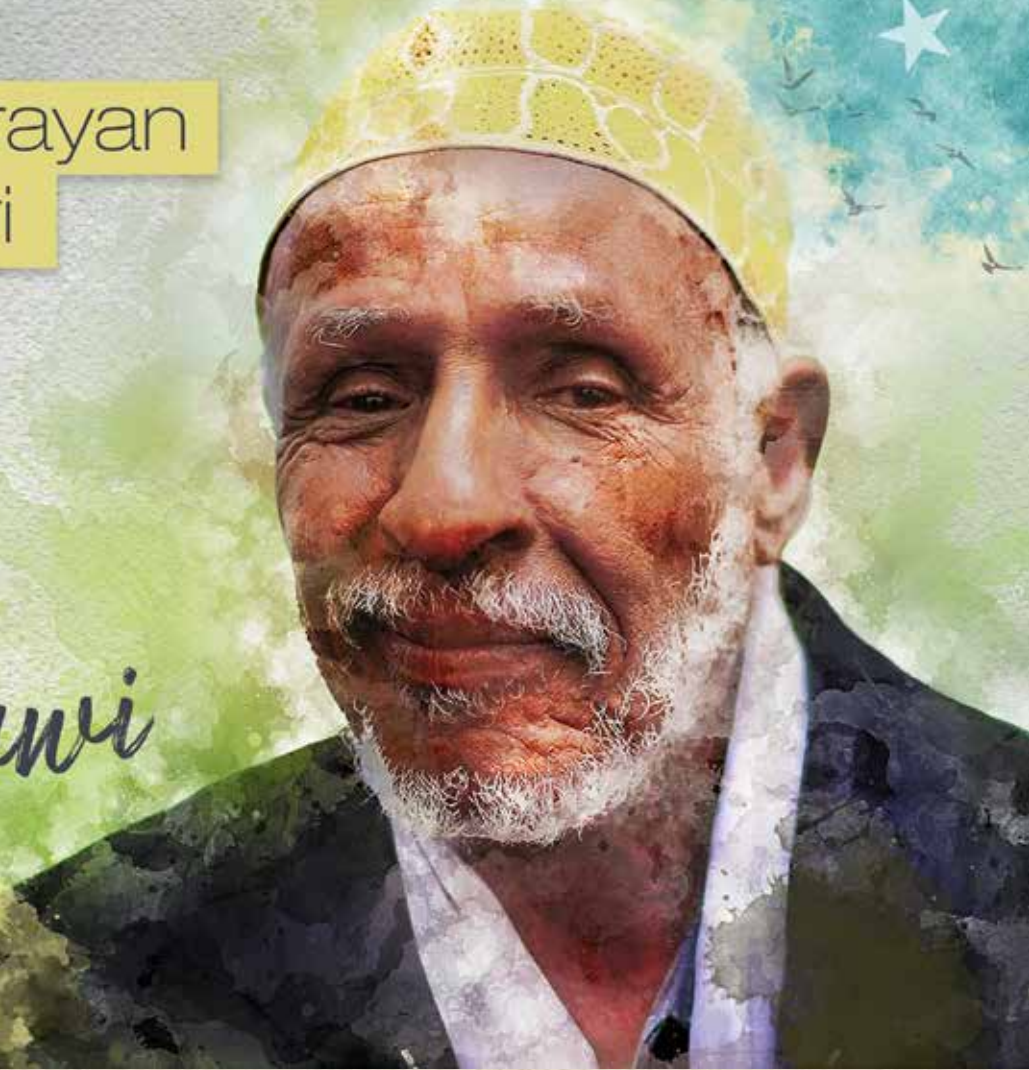
8 The African Court on Human and Peoples' Rights, Cases, <https://www.african-court.org/cpmt/statistic>, Erişim Tarihi: 6 Mart 2022

Devletini Arayan
Milletin Şairi

**MOHAMED
İBRAHİM
WARSAME**
Hadraawi

Ebuzer DEMİRCİ

Afrika Boynuzu'na özgü kadim bir etnik grup olan ve ortak bir atayı, kültürü ve tarihi paylaşan Somaliler, diğer birçok Afrika milleti gibi, modern sınırın olmadığı bir dünyada binlerce yıl boyunca özgürce yaşadılar. Uçsuz bucaksız Afrika Boynuzu topraklarında hayvanlarını otlatmanın, verimli toprakları emekleriyle yeşertmenin ve Hint Okyanusu'nun serin sularında avlanmanın özgürlüğünün tadını çıkardılar.

Sömürgecilikten Bugüne Somaliler

1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması Somalilerin özgürlüklerine ket vurulmasına neden olacak süreci başlattı. 1882'de Somaliler için öteki olan bir millet, İngilizler, sömürgecilik yarışında Hindistan'a giden yolun güvenliğini sağlamak için Somaliland topraklarının kontrolünü ele geçirdi. Berlin Konferansı (1884-1885) sonrasında ise Avrupalı büyük güçlerin Afrika milletlerine yapay sınırlar dikte etmesi, Somalilerin de özgürlüklerini kaybetmelerine neden oldu. Artık Somalilerin kaderleri, kendileri dışındaki güçler tarafından belirlenmekteydi. Bu yeni süreçle birlikte Somaliler, tarihin belirlediği sınırlar ve kendilerine özgü kurallar (Xeer) dışında İngiliz, Fransız ve İtalyanların onlara zorla kabul ettirdikleri sömürgeci yönetimlerin altında yaşamak zorunda kaldı. Somalilerin kimi Fransız, kimi İngiliz kimi ise İtalyan Somalisi altında yaşamaya mahkûm edildi. Bazıları ise muğlak sınırları paylaştıkları komşularına tebaa olmak zorunda bırakıldılar.

İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesi, Somaliler dâhil sömürgeciliğin dişlileri arasında ezilen, yapay

sınırlara mahkûm edilmiş birçok milletin yeniden bağımsızlıklarını kazanmasına giden yolu açtı. 1960 yılına gelindiğinde ise, Somali Gençlik Ligi üyelerinin öncülüğünde bağımsızlık mücadelelerini sürdüren Somalilerin önemli bir kısmı sayılabilecek İngiliz ve İtalyan Somalisi altında yaşayan Somaliler bağımsızlıklarını ilan etti. Fransız Somalisi (Cibuti), Etiyopya (Ogedan) ve Kenya'da (North Eastern Province) yaşayan Somaliler ise yaşamlarına komşu ülkelerde devam etmek zorunda kaldılar. Sömürgeciliğin izlerinin görüldüğü siyasal sınırlar ve 1990'lı yılların başında başlayan iç savaşın bıraktığı derin yaralar, bugün hala etnik Somalilerin farklı sınırlara mahkûm bir şekilde yaşamasına neden olmaktadır. Bu yüzden de sadece Somali'ye komşu devletlerde değil; Avrupa, Amerika ve Ortadoğu'nun birçok farklı ülkesinde Somali diasporasına rastlamak mümkündür.

Şairler Milleti'nin Gücü: Somalice ve Şiir

Somaliler coğrafi olarak farklı bölgelerde yaşamalarına rağmen, gittikleri yerlerde kültürlerini korumuşlardır. Güçlü bir sözlü kültüre sahip olan ve şairler milleti olarak bilinen Somalilere bu gücü veren ise dilleriydi. Çünkü sömürgecilerin yağmaladığı ve iç savaşın yerle bir ettiği Somali'de yağmalanamayan ve yerle bir edilmeyen tek şey Somalice idi. Göçebe bir toplumun zihinlerinde yaşayan ve uçsuz bucaksız otlaklarda oradan oraya taşınan bir dile göz dikmeye kim cüret edebilirdi ki?

Dünyanın dört bir yanına yayılmış Somaliler kendilerini korumanın ilk yolunu dillerine saklanmakta

buldular. Oysaki Somalilerin sığınağı olan bu dil, 1972 yılına kadar yazıya bile dökülmemişti ve sadece dilden dile aktararak kendini yaşatmaktaydı. Fakat burada akıllara şu soru gelmekteydi: Somalilere gücünü veren Somalice gücünü nereden almaktadır? Bunun cevabı, birçok Somalili için oldukça nettir: Şiir.

Şiir, Batı dünyasında uzun yıllar entelektüel bir uğraş ya da toplumun belirli kesimine özgü bir çaba olarak görülmüştür. Fakat Somaliler için şiir, günlük hayatın sıradan bir parçasıdır. Said Salah Ahmad'a göre, Somalili klan liderlerinin farklı alanlarda uzmanlaşmış danışmanlarından birisinin şair olması gerekmektedir. Çünkü bu şair danışmanların yazılı bir kültürün olmadığı bu coğrafyada gerçekleşen tarihi olayları hafızasına şiir yoluyla işlemesi gerekmektedir. Destansı düğünlerin, bereketli senelerin, acımasız savaşların, öfkenin ve hüznün toplumun hafızasına kaydedilmesi ve nesilden nesile aktarılmasında bu şairlere önemli roller düşmekteydi. Somali tarihini koruyan da şiir üzerine kurulan bu sözlü kültürdü. Somali'nin zengin sözlü kültürü, şiiri en yüksek sanat biçimi olarak öne çıkarmaktadır. Bu gelenek, dünya çapındaki Somali halklarıyla hâlâ devam etmektedir. Bu çerçeveden bakınca görülecektir ki Somali, geçmişi ve bugünüyle bir şairler ülkesidir.

Konuşmanın Efendisi: Hadraawi

Somali şiirinin yaşayan en büyük efsanesi, daha çok Hadraawi (konuşmanın efendisi veya babası) olarak bilinen Mohamed Ibrahim Warsame Hadraawi'dir. Hadraawi

de tarih boyunca bütün Somalili şairlerin uğruna mücadele ettikleri gibi hayatını Somaliceyi korumaya adanmıştır:

*“Kendimi Somaliceye adanmış
olmalıyım
Somalice aracılığıyla gelişmeliyim
Somalice ile yaratmalıyım
Yoksulluktan kurtulmalıyım
Ve kendimi ana dilime adanmalıyım.”*
(Dhigaalka Far Soomaaliga, Hadraawi)

Yaşayan en büyük Somalili şair olarak kabul edilen Hadraawi, içine doğduğu toplumunun değerleri, yaşantısı, geçmişi ve geleceğe dair umutları doğrultusunda şiirine yön vermiştir. Hadraawi, adını bölgeden geçen bir nehirden alan Togdheer’de, Somalililerin bağımsızlık arzusuyla yanıp tutuşmaya başladıkları yıllardan bir yıl olan 1943’te doğdu. Fakir bir aileye doğan Hadraawi, okul çağına geldiğinde ailesini geride bırakarak amcasıyla birlikte yaşamak için Yemen’in liman kenti Aden’e taşındı. Bu ilk yolculuk Hadraawi’nin ömrü boyunca devam edecek uzun yolculuklarının ilkiydi. Sözünün gücünün insanların kalplerine işleneceği daha çocuk iken okulda aslanlar, çakallar ve sırtlanlar hakkında büyüleyici hikâyelerle akranlarını etkilemesinden anlaşılıyordu.

Somali bağımsızlığını kazandıktan sonra Hadraawi, Aden’den Somali’nin başkenti Mogadişu’ya taşındı. İtalyan Somalisi’nde sömürge döneminde kurulan ve Somalice ve İtalyanca yayınlarıyla tanınan Radio Mogadiscio için çalışmaya başladı. Radyo Mogadiscio’da çalışmasının yanı sıra hem üniversitelerde ders verdi hem de farklı pozisyonlarda devlet kurumlarında görevler aldı. Bu süre zarfında şiirleri

ve oyunları ile tanınır hale geldi. Radio Mogadiscio’daki hikâyeye anlatımı birçok Somalili için büyüleyiciydi. Bu süreçte çalışmalarının çoğu aşk temasına odaklandı. Hadraawi “Todobaadan Midhabley” gibi şiirlerini ve “Baladweyn”, “Jacayl Dhiig Malagu Qoray?”, “Cajabey, Cajubey” gibi meşhur şarkıların sözlerini bu dönemde kaleme aldı. Sözlerini kaleme aldığı bu şarkılar, Hassan Adan Samater, Mahamed Mooge ve Haliima Khaliif “Magool” gibi bugün hala efsane olan büyük Somalili şarkıcılar tarafından söylendi.

Aşkı tanımlama gücü ile Somalililerin gönlünü kazanan Hadraawi, Somali toplumunun içinden geçtiği süreçleri de görmezden gelmeyecekti. Bağımsızlıktan Siad Barre rejimine kadar olan dönemdeki romantizmin yerini artık fikirlerin eleştirel mücadelesi almıştı. Fikrini söylemekten kaçınmayan bir millet için Hadraawi, fikrini söylemekte bir istisna değildi. 1970’lerde Hadraawi’nin sanatsal üretimleri daha çok sosyal ve politik temalara, adaletsizliklere, eşitsizliğe vurgu yapacak şekilde gelişti. Bu yüzden de kısa sürede sosyalist bir ideolojiye bürünen Somali’deki siyasi durum ve askeri rejimi eleştirmesi nedeniyle tanınan bir muhalif haline geldi. 1969’da iktidara gelen Siad Barre’nin askeri rejimine sözünün gücünü kullanarak acımasız bir savaş başlattı. Barre’nin kaba gücü Hadraawi’nin sesini kısamasa da bir süreliğine bastırmayı başardı. Bu süre zarfında Hadraawi, Gaariye, Siciid Salah ve Musse A. Elmi ile birlikte “Aqoon & Afgarad” adlı oyunu yazdı. Aynı zamanda, diğer birçok şairin katılımı sonucu oluşan zincirleme bir şiir olan Siinlay şiirleriyle de

meşgul oldu. Bu şiir ve diğer iki oyun, Hadraawi’nin Barre rejimiyle başını derde sokmuştu.

Savaşın ve Barışın Silahı: Şiir

Cibuti’den Siinley şiir zincirine katılan tek kadın olan Asha Jamac Diiriye, Hadraawi’yi toplumdaki eşitsizliklere karşı mücadeleye devam etmesi için teşvik etti. Asha, Hadraawi’ye Somali davası için savaşıma ihtiyacını simgeleyen bir kılıç ve Somali bayrağını gönderdi. Fakat Hadraawi’nin mücadelesinde kılıca yer yoktu, onun silahı şiirdi.

“Yanımda taşıdığım tek silah şiirlerimdir... Şiir hem savaşta hem de barışta kullandığımız bir silahtır. Birine bir şey anlatmak istediğimizde onu ikna etmenin en iyi yolu şiirdir.”
(Hadraawi)

Sosyalizmin amansız savunucusu Yoldaş Barre (Jaalle Siad) bunu fark ettiğinde ise Somali bölgelerinden insanların kendisine karşı çıkmak için bir araya gelmelerinden endişe duymaya başladı. Bunun üzerine Hadraawi’yi beş yıl hapis cezasına çarptırdı. Hadraawi, 1973’ten 1978’e kadar meşhur Qansax Dheere’de hapsedildi. Hadraawi’nin hapis cezası Somalililer için oldukça sembolik bir öneme sahipti. Fakat bu, o sırada Hadraawi’nin tek siyasi mahkûm olmasından kaynaklanmıyordu. Bu sembolizm Hadraawi’nin siyasi görüşlerine karşı olanlar da dâhil olmak üzere, Somalice konuşulan bütün Somali bölgelerinden insanların Hadraawi’nin serbest bırakılması için Siad Barre’ye başvurmasından kaynaklanıyordu. Barre, pişmanlık duyduğu anda Hadraawi’yi serbest bırakacağına söz verdi. Hadraawi’den bir

pişmanlık mektubu yazmasını ve af talep etmesini istedi, ancak ne kadar gururlu olduklarıyla övünen bir milletin çocuğu olan Hadraawi bunu reddetti.

Bu süre boyunca Hadraawi'nin şiirlerine hasret kalan Somali toplumu, Hadraawi serbest bırakıldıktan sonra iki yıl boyunca Hadraawi'den tek kelime duymaz oldu. Birçok Somalili Hadraawi'nin pes ettiğini düşündü, ancak gerçek bundan çok daha farklıydı. Bu iki yıl Hadraawi ve yakın arkadaşı Gaarriye için Somali toplumundaki en önemli siyasi şiir zincirlerinden birini doğuran ciddi bir düşünme zamanıydı: *Deelley*. Hadraawi ve Gaarriye, Barre rejimine karşı mücadelenin şairleri ve halkın sesi oldular.

1978'de serbest bırakıldıktan sonra Somali Bilim, Sanat ve Edebiyat Akademisi'nin sanat bölümünün yöneticisi oldu. Hadraawi 1981'de hükümeti övmeyi reddettiği için Etiyopya'ya gitmek üzere Somali'den kaçmak zorunda kaldı. 1982'de Londra merkezli Somali Ulusal Hareketi'ne (SNM) katıldı. Birçok Isaaq klanı üyesinin aksine Hadraawi'ninki Somali'den bağımsızlığını elde edecek bir devlet arayışı değildi. Hadraawi'nin arzusu Barre rejiminin zincirlerinden kurtulmaktı. "Somali'yi bırakın, bana Afrika'nın sınırları bile dar geliyor" diyen bir şair için ufkunu Somaliland'ın sınırlarına mahkûm etmek kafeste yaşamaktan farksız idi.

Hadraawi burada kaldığı sürede en önemli muhalif şiirlerini kaleme aldı. Hadraawi'nin kaleme aldığı "Deelley", "Hanbaber", "Hargeysi ma Toostay", "Bulsho" ve "Sirta Nolosh" o dönemin en bilinen ve popüler siyasi parçaları

arasında sayılabilir. Barre 1991'de devrildiğinde ise şiddetli bir bölgesel hizipçilik patlak verdi. Artık devletin serin gölgesinde gölge lenemeyen Somali toplumu, bireysel güvenliklerini sağlamanın yolunu ya tarihsel olarak onları koruyan klanların gölgesinde ya da savaşı bir kazanç kapısı haline getiren savaş ağalarının silahlarının arkasında buldular.

Kör Kurşunların Gölgesinde Bir Hadraawi

Somali iç savaşının kulakları sağır eden sesi Hadraawi için de dayanılmaz bir hal almaya başlamıştı. Belki de Hadraawi'nin o günlerde yaşadığı duyguları en iyi tarif edecek kişi, Hadraawi gibi bir efsane olan İsmet Özel'di:

"Boşuna mıydı yol boyunca benliğime musallat olan belâ?
Bir çevrim tamamlandı mı şimdi?
Yine mi döndüm başa?"

[...]
*Başta dönemezsiniz.
Öyle bir yol yürüdünüz ki ancak dönüş yolunu yok ederek gelebilirdiniz*" (İsmet Özel, *Of Not Being A Jew*).

Evet! Hadraawi için bir çevrim tamamlanmıştı, fakat benliğine musallat olan bela boşuna değildi. Uğruna demir parmaklıklar arkasında yaşamayı göze aldığı, sürgünlerden sürgün beğendiği vatani için yaptığı hiçbir şey boşuna değildi. Hadraawi de dönüş yolunu yok ederek gelenlerdendi. Somali artık onun için can güvenliği olmayan, her an kör bir kurşuna kurban gidebileceği bir yer haline gelmişti. Savaşın ateşli yıllarında hayal kırıklıkları içinde Somali'yi terk etmek zorunda kalan Hadraawi, 1999 yılına kadar

yaşamak zorunda kalacağı Londra'ya taşındı.

"Katledilen bedenlere, kuruyan cesetler ve etrafa saçılan kemiklere sormaya çalış ölümünün nedenini; cevap veren çığlıkları, yürek yakan inlemeleri, ve çocukların feryatlarını dinle: eğer gördüğün buysa, Eğer duyduğun buysa, Sen ne yapardın Raşit?" (Hadraawi, *Sirta Nolosh*)

Nifak tohumlarının kılcal damarlara kadar işlediği, çatışmanın, gözyaşının ve acıların sıradan bir hal aldığı, herkesin kendisine bir öteki bulmakta zorlanmadığı bölünmüş bir toplumda her kesimin gönlünü kazanmış Hadraawi gibi bir şaire sahip olmak, Allah'ın Somalililere verdiği bir nimetti.

Çağdaş Somali kültürü ve kimliğinin merkezinde asırlık sözlü şiir geleneği yer almaktaydı. Hadraawi bir kültürün ve kimliğin canlı taşıyıcısı olarak Somali kültürünün ve kimliğini zenginleştiren ve genişleten derin şiirler yaratmaktan her zaman onur duydu. Sömürgeleştirilmeye çalışılmış özgür bir toplumu, fikirlerine zincir vurulmaya çalışılmış bir halkı ve politik olarak bölünmüş bir topluluğu zor zamanlarda ortak tarihsel farkındalık ve kapsayıcılık söylemiyle ayakta tutmaya çalıştı. Hayatı boyunca inancının temel taşlarını oluşturan toplumsal gelişim, sosyal adalet ve barışı teşvik etmek için şiir yoluyla mücadele etti. Bugünlerde Burco'da yaşayan Hadraawi; şiirleri, sözünün gücü ve vermiş olduğu tarihi mücadelesi nedeniyle bugün hâlâ Somali'nin yaşayan en büyük şairi olarak kabul edilmektedir.

74

Üç Kıtada
Hizmet
Etmiş
Bir Dava
Adamı:
**Hacı
Muhammed
Dollie
Efendi**

Mustafa Said ŞAHAN

Osmanlı Devleti tarih sahnesinde var olduğu 623 yıllık zaman içinde sadece kendi sınırlarından ibaret bir devlet olmadığı gibi mezkûr süreçte birçok farklı etnik unsuru bünyesinde yönetmiş ve bu yönetimi de adaletle temellendirmiş bir devlettir. Sahip olduğu yönetim anlayışı ve İslam dünyasının hâmilğini üstlenmesi, kendi hudutlarının da ötesinde bir varlık göstermesini gerektirmiş ve bunu başarmıştır. Dünyanın hangi noktasından olursa olsun kendine yöneltilen yardım taleplerini geri çevirmediği gibi, yapmış olduğu yardımları müstemleke anlayışıyla devam ettirmemiş oluşu, Osmanlı'nın devlet anlayışını ve insana karşı olan tutumunu göstermesi açısından elzemdir.

Osmanlı Devleti; Avrupa, Orta Asya, Kafkaslar, Balkanlar, Ortadoğu ve Afrika'da sayısız kalıcı ve beşeri eserler peyda etmiştir. Özellikle Avrupalı devletlerin sömürdüğü ve bununla da yetinmeyip yerli halkına ikinci sınıf insan muamelesi yaptığı kolonyal dönemde, Osmanlı Devleti aynı kıtaya ilim insanları ve müderrisler göndererek göstermiş olduğu pozitif yaklaşımla bir toplum inşası gerçekleştirmiştir. Nitekim bu inşayı gerçekleştirirken bile kendi dilini ve kültürünü dikte etmeyerek gerektiği takdirde o halkın dilini öğrenmiş, saygı ve hoşgörüyü temel yaklaşım addetmiştir. Bu yaklaşımın filizleri ise meyvelerini vermekte gecikmemiş ve gerek kıtaya gönderilen müderrislerin yetiştirdiği gerekse bizzat devlet sınırları içinde eğitim görerek bu devlete hizmet etmiş nice Afrikalı nesil ortaya çıkmıştır.

Osmanlı - Afrika ilişkileri çerçevesinde kıtaya gönderilerek Türk kültür mirasının oluşmasında büyük

Muhammed Dollie Efendi, Osmanlı Devleti'ne büyük hizmetleri bulunan bir münevverdir.

katkıları bulunan, yerli halkın dini ve beşeri eğitiminde ölümüne kadar hizmet eden öncü şahsiyetlerin başında şüphesiz Ebubekir Efendi gelmektedir. Nitekim başta kendi çocukları olmak üzere yetiştirdiği öğrencileri de kıtaya sığmayacak ve dünyanın farklı bölgelerine giderek Ebubekir Efendi'nin başlattığı misyonu tamamlamak için büyük çabalar göstereceklerdir. Bu bağlamda tarihçi Halim Gençoğlu'nun ifadesiyle, Ebubekir Efendi'nin en önemli öğrencilerinden biri olan Hacı Muhammed Dollie Efendi de adı geçen ve maalesef unutulmuş en önemli dava adamlarından birini teşkil etmektedir.

Öncelikle ifade etmek gerekir ki, Muhammed Dollie Efendi hakkında var olan bilgiler kısıtlıdır ve hayatına dair bilgilerin çoğu tarihçi Gençoğlu başta olmak üzere İngiliz tarihçi Abdulmaalik Tailor ile Osmanlı arşivlerinde bulunan bilgiler ve birkaç süreli yayında kaleme almış olduğu yazılarıyla sınırlıdır. Biz de bu dört temel kaynak çerçevesinde, Osmanlı Devleti'ne sayısız hizmetleri bulunan, Cape Town'dan Londra'ya uzanmış ve bulunduğu yerlerde kalıcı eserler peyda etmiş bir dava adamı "Hacı

Muhammed Dollie Efendi'nin" hayatını kaleme alıyoruz.

Tailor'un deyimiyle Hacı Muhammed Dollie Efendi, İskoç kökenli bir baba ve Malay asıllı bir annenin çocuğu olarak 1846 yılında Cape Town'da dünyaya gelmiştir. Aynı zamanda Ebubekir Efendi'nin de öğrencisi olan Dollie Efendi'nin ailesi hakkındaki malumata ise oğlu Ömer Dollie Efendi'nin Osmanlı Devleti'ne yazmış olduğu mektuplardan ulaşıyoruz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi Hariciye Nezareti Londra Sefareti Belgelerinde bulunan ve 19 Mart 1906 tarihli mektupta görülmektedir ki Hacı Muhammed Dollie Efendi'nin ailesi; eşi, Ömer Dollie Efendi dışında bir erkek çocuğu ve kız çocuklarından müteşekkildir. Kendisi hafızdır. Cape Town'da yaşayan torunlarına göre de Hacca gittiğinde İstanbul'a uğradığını yine Gençoğlu ifade etmiştir.

1894 yılında Londra'ya avdetinden önce ticaretle meşgul olan Dollie Efendi, Gençoğlu'nun tespitiyle, 1877-78 Osmanlı - Rus savaşı yıllarında, bulunduğu bölgede büyük miktarda para toplamış ve topladığı bu meblağı savaşta yaralanan askerlerin tedavisi ve onların ailelerinin maişetleri için Londra büyükelçisi aracılığıyla Osmanlı Devleti'ne göndermiştir. Oğlu ise Osmanlı Devleti'nin, yapılan bu maddi desteği kabul eden ve üzerinde Hilal-i Ahmer Cemiyeti yazılı olan kartvizitin kendisinde olduğunu ifade etmektedir.

Muhammed Dollie Efendi, Osmanlı Devleti'ne büyük hizmetleri bulunan bir münevverdir. Öyle ki Türk devletinin bütünlüğünün ve onurunun korunması için büyük işlere imza atmış, bu işlerin ilki ise Cape Town Long

Street'te bir cami kurarak Sultan II. Abdülhamid'in doğum günü münasebetiyle camiye "Nur'ül Hamidiye" ismini vermesidir. Nitekim bu camii Sultan II. Abdülhamid'in Hicaz Demiryolu projesine destek için -diğer bölgelerde olduğu gibi- toplanılan paraların Cape Town'daki bir merkezi haline gelmiş ve ayrıca Yıldız İstihbarat Teşkilatına mensup birçok kişinin de ziyaret mekânı olmuştur.

Muhammed Dollie Efendi, çocuklarına daha iyi eğitim imkânları sunabilmek amacıyla 1894 yılında Londra'ya gelmiş ve bu amaç çerçevesinde çocuklarının Müslüman ebeveynlerin himayesi ve nezareti altında bulunmaları hususunda da ciddi bir hassasiyet göstermiştir. Şehre gelişinden kısa bir süre sonra İngiliz kadınlarıyla evlenmiş olan birtakım Müslümanların kendisiyle iletişime geçerek Dollie Efendi'den kendi çocuklarına Kur'an'ı Kerim ve İslam dinini öğretmelerini rica ettiklerini belirtmiş ve bu talebi kabul edişini ise şu sözlerle anlatmıştır: "*Sulb pâk İslam'dan vücuda gelmiş ve Haremeyn-i Şerifini ziyaretle hissemend-i ecir ve mesubat olmuş bir*

Müslüman olduğum cihetle bu talebi mukaddesi derhal kabul etmek vazife-i diniyemden idi".

Muhammed Dollie Efendi, Londra'da bulunan Müslüman ailelerinin çocuklarına din eğitimi vermeyi kabul ettikten sonra bu vazifeyi icra etmek maksadıyla kiralamış olduğu bir meskeni sınıfa dönüştürmüştür. Şehirdeki Müslüman halkın talebiyle de bir cemaat oluşturarak kiraladığı dairede namaz kılmaya başladıklarını, dahası o tarihten 1 sene sonra, cemaatle namaz kılma ve dini sohbetler etme eylemini kendi evinde yapmaya başladıklarını ve bu durumun ise Londra gibi büyük bir şehirde Müslüman ahali tarafından ilk defa cemaatle yapıldığını ifade eder. Zaman içinde artan kişi sayısına dikkat çeken Dollie Efendi, yapılan istişareler neticesinde de bir mescide duyulan ihtiyaçtan bahsedecek ve şehir merkezinde cesim bir hane isticar ederek bu ihtiyacın karşılanması için de büyük çaba sarf edecektir.

Nitekim Müslüman halkın sayısı giderek çoğalmış ve halkın ibadet ihtiyacını karşılamak üzere

kiralamış olduğu geçici mescit de bu ihtiyacı karşılayamaz hale gelmiş ve netice olarak yeni ve büyük bir ibadethane ihtiyacı doğmuştur. 1885 yılında inşa edilmiş olan caminin fiziki özellikleri dahi cemaat arasında planlanmıştır. Öyle ki; inşa edilecek olan ibadethanenin dış görünümü, Dollie Efendi'nin Ümit Burnu Long Street'te tesis ettiği cami ile aynı olacak, zemini yerden dört kadem yüksekte bulunacak ve binanın altı katı üçe bölünerek biri namaz kılma yeri, diğeri kabul odası ve üçüncü kısım da abdesthane olacak şekilde planlanmıştır. Ayrıca İslam dünyasında basılmış gazete ve kitapları ihtiva edecek bir de kütüphane bulunacağı belirtilmiştir. Ek olarak bu odaların üstünde kadınlara mahsus bir yer ayrılacak ve cami İngiltere Müzesi'ne yakın ve merkezi bir yerde konuşlanacaktır. Şehirde vefat eden Müslümanların gasil ve tekfinlerine Hristiyanların müsaade etmemeleri sebebiyle bir de gasilhane ve tekfin yeri ayarlanmıştır. Caminin yapımı için gerekli olan bütçe ise 10.000 lira olarak belirlenmiştir. Bu meblağdan

6.000 lira binaya ve 4.000 lira arsaya verilmiştir. Bu konuda dikkat çeken bir husus ise cami inşaatı için birkaç zengin Hristiyan ailenin de yardım edecek olmasıdır.

Muhammed Dollie Efendi cami inşa olduktan sonra, camiye yakın mevkilerde Müslüman ailelerin ev tutmalarını ve bu vesileyle bir Müslüman mahallesi vücuda getireceğini belirtmiştir. Buradan çıkarılacak sonuç şüphesiz Dollie Efendi'nin Londra'ya gidişinden 1-2 sene gibi kısa bir süre zarfında şehirdeki Müslüman halkı bir araya getirerek örgütlediğidir. Dollie Efendi bir âlim olmanın yanında aynı zamanda dönemin siyasi konuları hakkında da yazdıklarıyla ön planda olmuş bir Osmanlı münevveridir. Nuru'l Hamidiye Camisi sadece ibadethane olarak işlev görmemiş ve Dollie Efendi'nin başkanlığında, belli zamanlarda dönemin önemli siyasi meselelerinin konuşulduğu bir meclis olarak da kullanılmıştır.

Özellikle Ermeni ve Girit sorunu üzerine yazdığı makaleler, yaptığı konuşmalar neticesinde dönemin İngiliz ajanslarına röportajlar bile vermiştir. Nitekim oğlu Ömer Dollie Efendi de bu konuda şunları söylemektedir; *"Ermeni ve Girit meseleleri konusunda babam çok sayıda makale, mektup vs. yazdı ve bu yazılar Londra, Paris, Mısır, Türkiye, Hindistan ve Güney Afrika gibi dünyanın farklı yerlerinde yayımlandı. Bu ülkelerin ajansları babamın Ermeni ve Girit sorunları hakkındaki düşüncelerine ise müspet yorumlar yaptılar. Bu makalelerin çoğu (en az 600) elimde bulunuyor"*. Yine Gençoğlu'nun ifadesiyle, henüz Ermeni tehciri başlamadan önce, Muhammed Dollie Efendi, Sultan II. Abdülhamid'e Ermeni meselesi hakkında önemli detayları içeren bir

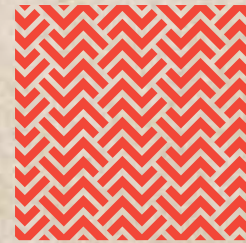

mektup yazacaktır. Buradan da anlıyoruz ki, Dollie Efendi, Ermeni meselesi hakkındaki durumun ciddiyetini yaklaşık 20 yıl öncesinden kavramış ve bu ciddiyetini bizzat padişaha aktararak ortaya koymuştur.

Taylor'a göre Dollie Efendi'nin bu tarihten sonraki hayatı düzensizdir. 1902 yılında Shepherd's Bush Arches'ta karoser ustası olarak çalışmış ve 18 Şubat 1906 yılında West Ealing'deki evinde 60 yaşında vefat etmiştir. Mezarı Londra, Brent, New Willesden mezarlığındadır.

Cape Town'da doğan ve uzun yıllar ticaretle uğraşan Muhammed Dollie Efendi, şüphesiz Osmanlı Devleti ve İslam âlemi için büyük hizmetleri bulunan bir önemli bir isimdir. Önce Cape Town'daki sonra da Londra'daki gayretleriyle bu iki şehirdeki ilk camiyi kuran kişidir. O, İslam dinini Londra'daki Müslüman çocuklara öğretmesi bakımından bir müderris, devletin önemli siyasi meseleleri konusunda propagandaya varacak derecede yazılar kaleme alması ve mevcut durumu padişaha arz etmesi bakımından da mümbit

bir diplomattır. Ayrıca oğlu Ömer Dollie Efendi'nin deyişiyle *"varını yoğunu saltanat-ı seniyye uğruna harcamış"* bir dava adamıdır. Muhammed Dollie Efendi, Afrika siyasetini ve Afrikalı bir Müslümanın Osmanlı Devleti'ne olan aidiyetini anlamak açısından da üç kıta arasında köprü vazifesi görmüş değerli bir münevverdir. Ruhü şâd olsun.

FOTOĞRAF VE BELGELER

Hacı Muhammed Dolli Efendi

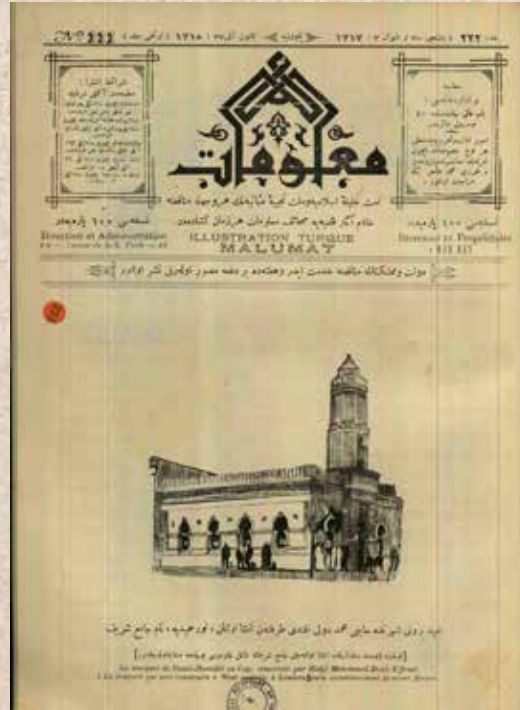

Hacı Muhammed Dollie Efendi'nin mezarı

78

Müteveffa Hacı Muhammed Dollie'nin Osmanlı Devleti adına yürüttüğü muhtelif hizmetler münasebetiyle yaptığı masraflar ve oğullarının duçar oldukları zaruret sebebiyle yardım talebi hakkında oğlu Muhammed Ömer Dollie'nin arzualı (İlk Sayfa)

Hacı Muhammed Dollie Efendi tarafından Cape Town'da inşa edilen cami hakkında Malumat Gazetesinin haberi

(dis) S. 2.

To Your Excellency
Kostaki Saha
Ottoman Ambassador

May it please Your Excellency

I am to very heartily congratulate
Your Excellency on this auspicious event in the
history of the Ottoman Empire, viz- the anni-
versary of the birthday of His most Gracious
Majesty Alkhazi Sultan Abdul Hamid Khan
II Second.

In celebrating the Mis-hu-Zabaan
Festival to day, Moslems of London made prayers
for His Imperial Majesty, the Caliph's, good
health, long life, happiness & prosperity.

I have the honour to be
Your Excellency's
most humble & Obedient Servant
Hadjie Mohammed Dollie.

The London Temporary Mosque,
189, Euston Road,
M. W.

OSMANI ARŞİVİ
HR. SFR 3
428 56
2 vuk
(3 vuklar)

Number 17=1899.

HR. SFR.3.00478.00056.001

Londra Müslümanları adına
Padişahın doğum günü ve
Şaban ayını tebrikine dair Hacı
Muhammed Dollie Efendi'nin
mektubu

81

Muhammed Dollie'nin 93
Harbinde Osmanlı askerleri
için para topladığına dair
haber, 1877

SCRAPS.

It is reported that a new Treasurer-General is to be appointed, but no names are yet mentioned.

Hadjie Mahomet Dollie and Jongie Siers are the two sympathetic Malays who have now come boldly before the public and ask everybody to give something to assist their fellow Mahomedans the 'Turks. They beg their brothers in an advertisement in the *Times*, to remember that His Majesty the Sultan has always treated them with consideration and kindness and has sent teachers among them to guide them, and trust that "the rich will give of their plenty, the poor of their penny," in return for this kindness.

The troop-ship *Orontes* arrived yesterday with 1335 troops, consisting of the 88th Regiment, and drafts of the 34th, Royal Engineers, and Royal

Afrika Sineması ve Türkiye

Arş. Gör. Muzaffer Musab YILMAZ

Kolonyalizmin miadını doldurduğu 1950'li yıllarda Türkiye, yaklaşık kırk yıl önce çıkmak zorunda kaldığı Afrika'daki bağımsızlık mücadelelerini büyük bir heyecanla takip ediyordu. Kıta ile fiziki bağ kesilmiş olsa da gönül bağı kopmamıştı. Özellikle kıtanın kuzeyi ile sahip olunan kültürel yakınlık, ilişkilerin bütünlüklü olmasa da bir şekilde sürmesini sağlamıştı. 1938 yılında Mısır yapımı *Aşkın Gözyaşları* filminin İstanbul seyircisi nezdinde gördüğü rağbet, bu yakınlığın büyüklüğünü gözler önüne sermişti. Bu filmin açtığı yolda, Türk film endüstrisi gelişim gösterene kadar Mısır

filmleri ülkenin dört bir yanında Hollywood yapımları ile yarışmış, Türk seyircisinin beğeni algısını büyük oranda şekillendirmişti. Türk popüler sineması Yeşilçam da böyle bir sinema ortamında doğmuş ve gelişmişti. Mısır yapımı filmlerin 1930-50 döneminde Türkiye'de gösterdiği etkiyi, Türk dizilerinin bugün bütün kıtada gösterdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu yapımlar, kıta seyircisinin ilgiyle takip ettiği programların başında geliyor.

Afrika ile Türkiye arasında anlatı düzleminde bir yakınlık var olsa da kıta sinemasının önemli

yapımlarının yalnızca Avrupa sinema ağına dahil olarak kıta dışında varlık gösterebilmesi, Türkiye'nin ekonomik ve politik düzlemde yakınlık kurmaya gayret gösterdiği kıtada kültürel boyutta da atması gereken önemli sayıda adım olduğunu gösteriyor. Bu yazımızda Afrika sinemasının tarihsel gelişimine kısaca değinecek, ardından Türkiye'nin kıtada kültürel alanda varlık gösterebilmek için sinemasal düzlemde neleri yapabileceğini tartışacağız.

Sinema, Avrupa sömürgeciliğinin dünyanın tamamına yakını egemenliği altına aldığı bir

dönemde icat edildi ve her yenilik gibi, icat edildiği dönem ve coğrafyanın kodlarını içerisinde taşıdı. Bu teknolojik/kültürel yenilik, fiziki düzlemde daha fazla ilerleyemeyecek Avrupalıların tahakküm altına alma ideallerini kültürel/zihni alana taşımalarına imkân tanıdı. Bu bakış açısının kendisine en uygun coğrafya olarak Afrika'yı seçmesi kaçınılmazdı. Kıtada, Mısır dışarıda tutulduğunda, bağımsızlıklar kazanılana kadar sinemanın yalnızca Avrupalılar eliyle gerçekleşen bir faaliyet alanı olması sağlandı ve o, sömüren/sömürülen ikiliğinin bütün basmakalıp söylemlerinin üretildiği bir mecra oldu.

1950 ve 1960'lı yıllarda bağımsızlıkların elde edilmesi, kıtada sinemasal faaliyetlerin hız kazanmasını sağladı. Afrikalılar, bağımsızlıklarını elde etmelerinde itici güç olan sömürge karşıtı ideallerinin bir yansıması olarak, sinemada da üçüncü dünyacı bir söylem benimsedi. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından başlayan ve hâkim sinema görüşünün idealleştirdiği popüler sinema anlayışını tersine çeviren İtalyan Yeni Gerçekçi üslubunun Üçüncü Dünya

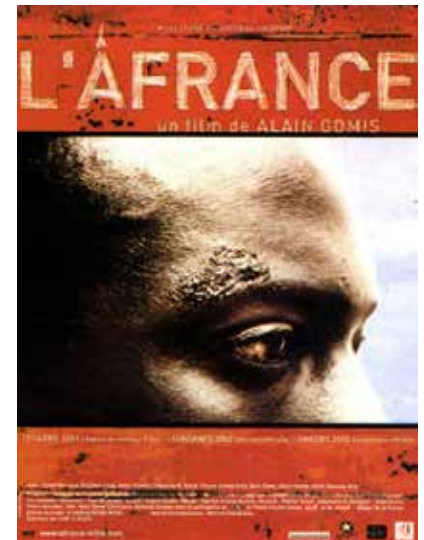
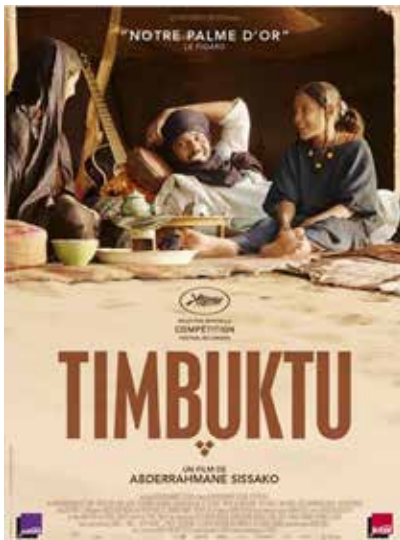
olarak adlandırılan ülkelerde film yapma çabası içerisinde olan sinemacılar nezdinde kabul görmesi, Afrikalıların nasıl bir sinema yapacağını da büyük oranda belirledi. Kıtada bağımsızlıkların elde edilmesiyle doğan sinema, Güney Amerika'da olduğu gibi politik bir düzlemde gelişti. Ousmane Sembéle, Med Hondo, Ridha Behi, Djibril Diop Mambety gibi isimler, filmleri aracılığıyla sömürgeci miras ile hesaplaşırken, güncel sorunlara da değindi.

Kıta sinemasının ilk döneminde yalnızca anlatı değil, altyapı düzleminde de önemli denemelere girildi. Kıta sinemacıları yapım, dağıtım ve gösterim alanlarının her birinde önemli çalışmalara imza attı. Amaç tam bağımsızlığı elde etmek, bu alanlarda kıta dışından müdahaleleri en aza indirmektir. Fakat bu denemeler, birçok alanda büyük sorunlar ile uğraşan kıtada kuvveden fiile ulaşamadı ve sinemacıların filmlerini tamamlamak için Avrupalı fon kurumlarının desteklerinden yararlanması deyim yerindeyse bir norm haline aldı. Bu destekler ile gelişen sinema, özellikle Frankofon olarak tabir edilen orta ve batı

Afrika ülkelerinde büyük oranda tek film yapım pratiği oldu. Bu bölgelerde sinemacılar, elde ettikleri destekler ile hem kıtanın diğer bölgelerinde faaliyet gösteren sinemacıların sahip olamadığı belirli bir estetik düzeye erişebildi hem de yine bu kurumlar aracılığıyla filmlerini küresel seyircinin beğenisine sundu.

Dijital teknolojinin gelişmesi, 1990'lı yıllarda kıtada yeni bir film yapım pratiğinin ortaya çıkmasını beraberinde getirdi. Gana ve Nijerya başta olmak üzere Anglofon olarak tabir edilen Afrika ülkelerinde, video kameralar aracılığıyla birkaç hafta ve hatta birkaç günde üretilen, VHS kasetler, CD'ler ve günümüzde de internet aracılığıyla izleyiciye ulaşan filmler çekilmeye başladı. Frankofon Afrika ülkelerindeki film yapım pratiğinin aksine bu yapımlar klasik anlatı yapısına dayandı, geniş kitleleri hedefledi ve seri bir şekilde üretildi.

Türkiye dahil olmak üzere küresel düzlemde Afrika filmi olarak tanıtılan yapımlar, büyük oranda yalnızca Frankofon Afrika ülkelerinde üretilmektedir. Bunda, daha

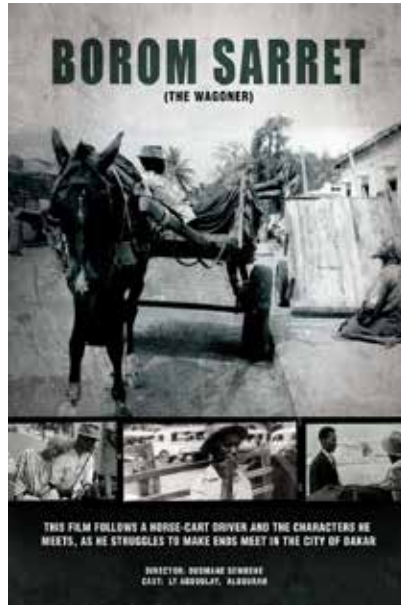
önce de değindiğimiz gibi bu yapımların küresel sinema estetiği dikkate alınarak hayata geçirilmesinin yanında, Avrupa sinema ağının bir parçası (büyük oranda periferisi) olarak üretilmesinin de etkisi büyüktür. Üretim, beraberinde dağıtım ve gösterimi de getirmektedir.

Film üretim sürecinde Avrupa'nın gözle görülür bir etkiye sahip olması, filmlerin anlatılarını da büyük oranda şekillendirir. Küresel düzeyde başarı sağlayan Afrika filmlerine baktığımızda, benzer temaların tekrarlandığını görürüz. Bu filmlerin yönetmenlerinin önemli bir çoğunluğu sinema eğitimlerini Avrupa'da almış, mezun olduktan sonra da Avrupa'da yaşamaya devam etmiştir. Fakat Avrupa sinema ağının periferiden gelen kişileri büyük oranda kendi ülkelerinde film yapmaya yönlendirmesinin bir sonucu olarak, Afrikalı yönetmenler film çekmek için kıtalarına dönerler. Filmlerinde de büyük oranda göç, öze dönüş, arada kalmışlık, kimlik türünden meseleleri merkeze alırlar. Bu da bu yapımların dört başı mamur Afrika filmi olmasını büyük oranda engeller. Çünkü onlar içeriden bir hikâyeyi değil, arada kalma halini hikâyeyeleştirirler. Avrupa, görüldüğü üzere küresel düzeyde başarı sağlayan Afrika filmlerinin başat bir aktörü konumundadır.

Yalnızca Afrikalı değil, belirli bir estetik seviyede film üretme gayreti içerisinde olan her sinemacı için uluslararası fonlar önemli bir destekçi konumundadır. Özellikle son birkaç on yılda, bağımsız sinema alanı iç içe geçişlerin çok fazla olduğu karmaşık bir sistem haline geldi. Bu minvalde, birçok ülke yumuşak güç politikası

Yalnızca Afrikalı değil, belirli bir estetik seviyede film üretme gayreti içerisinde olan her sinemacı için uluslararası fonlar önemli bir destekçi konumundadır.

uyarınca küresel sanat sineması faaliyetlerine destek veriyor. Bu alanda en büyük destek şüphesiz Avrupalılar tarafından sağlanıyor. Bununla birlikte, Doha Film Institute örneğinde gördüğümüz üzere Avrupa dışından ülkeler de alanda aktif bir şekilde yer almaya başladı.

TRT'nin iki yıl önce Filistinli yönetmen Elia Suleiman'ın *Burası Cennet Olmalı* (It Must Be Heaven) adlı filminin yapımcıları arasında yer alması bunun güzel bir örneği idi. Fakat bu türden küçük adımların küresel düzlemde büyüyen devam etmesi önem arz ediyor. Özellikle Afrika kıtasında kültürel düzlemde var olmak, Türkiye'nin ekonomik ve politik yakınlaşma çalışmalarını perçinleyecektir.

Sinema, bu yakınlaşma için elverişli bir alan sunuyor. Türkiye, sayısı yüzü bulan sinema okulu ve üretken film/dizi endüstrisi aracılığıyla kıta sinemasıyla organik bir bağ kurabilir. Afrikalı sinemacıların filmlerine fon bulmak için sıklıkla uğradığı şehirler arasında İstanbul da katılabilir. Yalnızca yapım değil, dağıtım ve gösterim alanlarında da deneyimlerimiz kıta ile kültürel düzlemde yakınlaşmamız için bir aracı olabilir. Bununla birlikte, geleceğin Afrikalı sinemacıları sinema okullarımızda eğitim alabilir. Bu türden bir ilişki, Afrikalı sinemacıların bir kısır döngü haline gelen Afrika/Avrupa dikotomisinden çıkmalarını bile sağlayabilir.

Mali'de Çamur Bayramı

Mali'nin Cenne kentinde bulunan UNESCO'nun Dünya Tarihi Mirası Listesi'ndeki Ulu Cami, her yıl binlerce kişi tarafından çamurla kaplanıyor. Çocuk ve gençlerin nehir yataklarından topladığı çamurlar, kaplarla taşınarak duvarları sıvayacak ustalara götürülüyor. 13. yy'dan beri zamana meydan okuyan ve dünyanın topraktan yapılan en büyük yapısı unvanına sahip Ulu Cami, her yıl "Çamur Bayramı'nda" halk tarafından onarılıyor. Cenne Ulu Cami, 3 minaresi, 100'den fazla sütunu, aynı anda 50 bin kişinin namaz kıldığı avlusu ile görenleri büyülüyor.

Kaynak: Anadolu Ajansı

memleketim

Görüş, öneri ve yorumlarınız için

twitter.com/memleketimdergi

facebook.com/memleketimdergi

instagram.com/memleketimdergi